

**SCURTĂ PRIVIRE ASUPRA STRATEGIILOR ȘI TACTICILOR
MILITARE ALE FRĂȚILOR ASĂNEȘTI (1185-1207)**

**COUP D'ŒIL SUR LES STRATEGIES ET LES TACTIQUES
MILITAIRES DES ASSANIDES (1185-1207)**

Ginel Lazăr*

Résumé

La stratégie de défense des forteresses constituait chez les Valaquo-Bulgares une occasion pour exercer et développer certains aspects qui tiennent à la tactique militaire. Il s'agit notamment de se servir des avantages confiés par le terrain, camoufler les objectifs qui présentent un risque stratégique élevé, construire des palissades et entamer des travaux de fortifications pour certaines constructions. Toutes ces actions contribuaient en effet au succès militaire.

L'armée valaquo-bulgare, si on se tient exclusivement à la période quand les frères Assan y étaient les commandants, est une armée formée suite à une levée en masse de la population. À ses côtés on rencontre des efficaces contingents de Coumans qui pendant le combat se trouvent dispersés sur le champ de bataille et disposés en ordre profond.

Au début, les rebelles valaques se sont appuyés sur les forteresses inexpugnables et sur le contrôle des voies d'accès dans les montagnes, ce qui suffisait à leur but initial, celui de libérer les contrées dont ils habitaient et de faire surgir un nouvel état dans les régions montagneuses. Au fur et à mesure que la situation dans les Balkans évoluait, les valaques ont vu la nécessité d'une meilleure organisation de leur stratégie militaire, qui soit adéquate aux nouvelles provocations. Ainsi, «les missiens ne dirigent plus leur regards vers les sommets et les montagnes», mais ils essayent d'assurer leur succès à travers d'actions des combats menés dans la plaine et avec l'aide des contingents Coumans, plus expérimentés.

Les forteresses des Assanides se situaient sur des aiguilles, dans des régions relativement à l'abri de la menace byzantine et où, le plus probable pour cette période, l'élément valaque était un élément prédominant. Au fur et à mesure que le Tsarat se consolide et s'étend, l'organisation militaire acquiert des nouvelles dimensions elle aussi. Ainsi, la stratégie privilégiée par les frères Pierre (Kalopetru) et Assan I, ayant comme base la défense dans les montagnes et les attaques

---

* Cercetător, Centrul Național pentru Cercetare și Documentare în domeniul Muzeologiei „Radu Florescu”, Muzeul Național de Istorie a României.

surprises est remplacée par Joannice Kalojean (Kaloioannes) par une intense activité militaire. La nécessité d'atteindre une certaine centralisation interne va déterminer une politique externe énergique poussée aussi par la volonté de donner au nouvel état un statut juridique stable. Les séries des campagnes militaires menées pendant le règne de Kaloioannes ont abouti à l'extension des frontières de l'état, des bords du Danube vers le cours moyen du Maritza et du Mer Noire jusqu'à Vardar, en Macédoine.

Mots-clés: Valaquo-Bulgares, Assanides, stratégie militaire, combats, forteresses, Balkans, Coumans.

Armata aratului As ne tilor se compunea în genere din categoria militarilor de curte, a aparatului administrativ militar și din detașamentele instruite ale marilor boieri¹, care la apelul suveranului, în numele lui *consilium et auxilium*, trebuiau să răspundă afirmativ – aducând la oaste un anumit număr de soldați. După unele opinii ale literaturii de specialitate din Bulgaria, armata aratului era compusă, în prima jumătate a secolului al XIII-lea, dintr-un număr impresionant de soldați, cifrele situându-se la circa 50.000-60.000 de militari². Cifra este totuși exagerată, în condițiile în care marii boieri provocau evidente dificultăți puterii centrale, manifestate prin împotrivirea înrolării tuturor supușilor buni de luptă³, indispensabili muncilor grele ale domeniilor acestora. De regulă, marii boieri aduceau sub steagul comun câteva unități instruite, dar reduse numeric și obediente doar acestora, atunci când era cazul. Astfel, puterea centrală a apelat și la contingentele de mercenari, cazul otilor cumane fiind arhicunoscut, acestea dovedindu-se luptători de nedreptăți, cîluzii fiind și de speranță care-i poartă pe cîlreii turanici – jafurile eventuale pradă – pe care le primesc ca recompensă pentru exercițiul militar acordat⁴. Referitor la cazul contingentelor cumane, acestea nu mai aveau, din al doilea deceniu al secolului al XIII-lea, statutul de aliate permanente a cumsă-și întâmplat în perioada fraților As ne ti (Petru, Asan I și Ioni Kaloioannes)⁵.

¹ Termenul provine din protobulgar și desemnează clasa conducătoare (o ; *boliar/boliari*). Pentru detalii și bibliografia termenului vezi, G. Moravcsik, *Byzantino-Turcica*, II, Berlin, 1958, p. 93-94.

² D. Angelov, *B lgarskoto voenno izkustvo*, Sofija, 1958, p. 596. Exagerarea este evidentă înănd cont chiar și de aportul substanțial și constant al cumenilor, aliații vlaho-bulgarilor în timpul fraților As ne ti. Valoarea cifrei menționată ar putea fi reală doar în condițiile chemării sub arme din porunca aratului a întregului norod, adică baza otilirii, proces complicat și anevoios.

³ D. Angelov, *B lgarskoto voenno izkustvo*, p. 596.

⁴ *Istoria militară a poporului român*, I, București, 1984, p. 306.

⁵ Interesul nostru se concentrează, cu precizie, asupra perioadei fraților As ne ti (1185-1207), atunci când, vlahii din nordul Balcanilor, conduși de frații As ne ti, au jucat un rol important pentru începutul și afirmarea aratului As ne tilor. Această perioadă constituie prima etapă, cea mai importantă, a epocii, denumite generic a primilor As ne ti (1185-1207). A doua etapă, de tranziție (1207-1218) în care au loc o serie de evenimente cu o evoluție alternativă plasează, tot mai evident,

arul, eful suprem al statului, care era în același timp și comandantul absolut al armatei⁶, era ajutat în organizarea și desfășurarea războiului de un înalt comandant militar, recrutat din reprezentanții clasei dominante, acesta purtând diverse titluri (kavchan/ mare voievod).

Referitor la baza otirii, care în statele românești din vremea sa, era alcătuită, începând cu secolul al XIV-lea, din războinici liberi, constituindu-se numai la porunca domnitorului și denumit *oastea cea mare*⁷, în aratul Asăneștilor, datorită puternicei aservirii a războinicilor liberi, declanșat masiv din a doua jumătate a secolului al XIII-lea, politica de recrutare militară era diferită față de cazul prezentat mai sus. Conform interpretării informațiilor surselor, doar în perioada fraților Asănești, aratul putea ridica la luptă și marea masă a oamenilor liberi, fapt confirmat de eficiența și tacticile abordate de coaliția Asăneștilor, deoarece numai oamenii liberi puteau lupta dintr-un motivant pentru o cauză comună, respectiv eliberarea de sub stăpânirea bizantină. Centralizarea excesivă a statului a atras de la sine și o seamă de factori care vor face și mai dificilă ridicarea populației aratului la luptă la strigarea suveranului. Datorită arhitecturii geografice oferite de Peninsula Balcanică, multe centre de seamă ale Asăneștilor erau ridicate pe piscurile munților, constituind pe lângă pozițiile strategice de apărare eficiente sau de avanpost ofensiv, chiar un motiv serios de îngrijorare, deoarece oricând un guvernator local se putea întări și declara independent față de puterea centrală⁸. Pe

---

civilizația vlaho-bulgară a Asăneștilor între Roma și Bizanț. După anul 1218, primatul și triumful tradiției bizantine în aratul Asăneștilor, necesitatea raportării la ideologia Primului arat bulgar, dar și lipsa unității lumii vlahe balcanice și a forțelor economice și demografice, care să permită o dominare a elementului vlah în aratul Asăneștilor, au ca finalitate alterarea elementului vlah și trecerea progresivă de la statul vlaho-bulgar la statul bulgar. Vezi și O. Iliescu, *Dreptul monetar în statul vlaho-bulgar al primilor Asănești (1187-1218)*, în *Răscoală și statul Asăneștilor*, București, 1989, p. 103 (Cf. cu n. 1).

⁶ În realitate, suveranul statului conducea armata dar făcea și funcția de mare voievod, ceea ce delimita clar instituția voievodului de aceea a efului statului, privit ca un *dominus eminens* (*singur stăpânitor*). Datorită caracterului războinic al statului bulgar, eful statului era ajutat la conducerea armatei de o persoană influentă provenită din familia conducătoare, formă caracteristică a democrației militare, puse în aplicare cu ocazia intrării instituției voievodale în structura organizării aparatului administrativ. Calitatea de conducător al armatei, din postura de suveran al statului, nu implica și însușirea titlului de conducător militar (kavchan/ mare voievod), de înalt prin tradiție de o persoană influentă din entourage-ul aratului.

⁷ *Istoria Românilor*, IV, București, 2001, p. 230.

⁸ Avantajul de a face parte din familia domnească, dar și funcțiile aulice și demnitățile pe care membrii sau obediții familiei domnitoare le ocupau, coroborate cu influența la curte și slăbiciunea suveranului, le dădea acestora posibilitatea de a se simți puternici în înfăptuirile pe care le conduceau. Uneori puterea lor era atât de mare încât sebastocratorii, despoziții și guvernatorii locali se opuneau politicii centrale iar în anumite situații, acestea, datorită influenței de la curte, chiar complotau contra suveranului, când ori deveneau practic independenți în fiefurile de înalte ori îi luau puterea aratului. *Fontes Historiae Daco-Romanae* (FHDR), III, București, 1975, p. 288-289; P. Mutafchiev, *Vladeteliste na Prosek*, în Idem, *Izbrani proizvedenija*, ed. D. Angelov, I, Sofia, 1973, p.

de altă parte, largile imunități feudale, acordate mai ales membrilor stirilor dar și marilor boieri, au privat sistemul de recrutare de forță a de luptă a războaielor *pari i*, supunându-l ca urilor sfinte, și au întărit peste măsură puterea boierilor în detrimentul celei centrale. Toate acestea vor îngreuna și mai mult ridicarea întregii populații la luptă, chiar dacă acest lucru era stipulat în documentele vremii. Imunitatea feudală nu implica în genere și scutirea de participare la luptă a războaielor aserviți de pe domeniile feudale la chemarea războaielor. Oricum, tot procesul de chemarea la luptă a populației întregi era foarte complicat, cerea timp mult, și nu de puține ori se realiza foarte greu. Acest lucru și-a determinat pe ariși să recurgă tot mai puțin la această măsură, devenită uneori extrem în timpul Aseneților, în contextul politic al peninsulei, când domniile lor au însemnat un lung război de războaielor iar câștigarea acestora presupunea o mobilizare rapidă, bazată pe oastea de curte, a aparatului militar local, a detașamentelor instruite ale marilor boieri și pe contingentele cumanilor.

Războaielor scoala Aseneților din Haemus și instaurarea unui nou regim politic, de factură bulgară rească, nu a adus după sine și eliberarea războaielor din vechile constrângeri sociale. Mai mult, structurile sociale din cadrul războaielor Aseneților au suferit și pe mai departe datorită sistemului administrativ de tip bizantin bazat pe exploatarea războaielor dependenți, atât de către puterea centrală, cât și de marii proprietari feudali, laici sau clerici, cu largi prerogative de imunitate⁹. Astfel, nemaiputându-se conta pe suportul total și dedicat al războaielor asupra și de aparatele opresoare, armatele războaielor Aseneților și mai ales ale moștenitorilor politici ai acestora s-au inspirat tot mai mult din modelul militar bizantin, bazat în secolele XIII-XV pe militarii mercenari turanci sau occidentali.

•

Armatele războaielor Aseneților au fost completate și organizate inițial în manieră de război permanent, în funcție și de anumite criterii tradiționale remarcabile în etnicitatea armatei bulgare din trecut și care, în timpul fraților Aseneți, au contribuit la constituirea unui bloc armat unitar, ceea ce explică marile succese militare raportate de coaliția vlaho-bulgaro-cumană împotriva dușmanilor lor.

Tactica armatelor coaliției se distingea prin rapiditatea și elanul atacurilor imprevizibile¹⁰. Formele tacticilor și modurile de conducere a luptei devin mai

173-285; T. Teoteoi, *Civilizația statului Aseneților între Roma și Bizanț*, în *Războaielor scoala și statul Aseneților*, București, 1989, p. 85; D. Angelov, V. Ciolpanov, *Bulgarska voenna istorija prez srednovekovieto (X-XV)*, Sofiia, 1994, p. 132-133; John V. A. Fine, Jr., *The late medieval Balkans, A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*, Ann Arbor The University of Michigan Press, 1990, p. 94-99; *George Akropolites. The History*. Introduction, translation and commentary by R. Macrides, Oxford University Press, 2007, p. 174-175, 234; *Istoriia na Bulgariia*, tom III, *Viora Bulgarska Daria*, Sofiia, 1982, p. 148-150; I. Bojilov, *Familijata na Asenev i (1186-1460). Genealoghija i prosopografija*, Sofiia, 1985, p. 95-98.

⁹ John V. A. Fine, Jr., *op.cit.*, p. 17.

¹⁰ D. Angelov, *op.cit.*, p. 600.

variate, odată cu perfecționarea unui sistem militar ce permitea o largă gamă de manevre¹¹ cum ar fi: încercuirile, ambuscadele, învâluirile, incursiunile, foarte eficiente și totodată practice, având darul de a-și surprinde adversarul totalmente nepregătit¹². De asemenea, o tactică vlaho-bulgare, se distinge – în această primă perioadă (1185-1197) – prin abilitatea în operațiuni pe teren muntos¹³, accidentat, la fel ca în operațiunile nocturne, ceea ce reprezenta și servea probabil, în concepția istoricilor bulgari, ca stil de luptă pentru bizantini¹⁴.

Cucerirea celei mai mari părți a Paradunavumului¹⁵ a însemnat și împărțirea fostei theme bizantine între cele două centre de putere, respectiv Trnovo „cel mai bine întărit și mai frumos dintre orașele din Haemus” și vechea capitală Preslav. Conform cronologiei propuse de Georgios Akropolites, care coincide și cu evenimentele de la sfârșitul anului 1186 și începutul celui următor, Asan I își arogă meritele implicării totale¹⁶ în lupta contra Bizanției, fiind recunoscut drept conducător¹⁷. Acesta și-a ales capitala la Trnovo, unde stăpânea, avându-l alături de sine pe mezinul Ioniș. Cât despre Petru, acesta a primit celălalt centru de putere de la Preslav¹⁸.

---

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Istoria militară a poporului român*, I, p. 298.

¹⁴ D. Angelov (coordonator) *Bългарска воєнна историја. Подбрани извори и документи*, I, Sofija, 1977, p. 210-223.

¹⁵ W. Treadgold, *O istorie a statului și societății bizantine*, traducere de Mihai E. Avdane, ediție îngrijită de V. Spinei și Bogdan P. Maleon, prefață de V. Spinei, vol. II, Iași, 2004, p. 82; Pl. Pavolv, *Belejki po v prosa za b lgarskoto etnicesko i politicesko v mejudurecieto na Dunav i Dnest r prez XII-XIV v*, în „B lgarite v cevernoto Pricernomoreto”, Veliko Trnovo, 1992, p. 61.

¹⁶ Acțiunile sale curajoase și energice, care destabilizează de cele mai multe ori rândurile armatei bizantine sunt descrise cât se poate de elocvent de Choniates. FHDR, III, p. 264-267, 278-281, 282-283 etc.

¹⁷ „După ce domnește ca împărat nou ani peste neamul bulgarilor, Asan/ul ucide vărul său primar, Ivancu, care pe loc a fugit”. FHDR, III, p. 398-399. Dacă ar fi să scădem 9 din 1196, anul morții lui Asan I, obținem 1187, ceea ce confirmă, într-un fel, analiza noastră. În realitate, Asan I, a fost proclamat oficial ar la finele anului 1188, după ce, în prealabil, Bizanția recunoscuse statul Asanilor. Contrar unor opinii, W. Treadgold, *op.cit.*, II, p. 287 (vezi lista conducătorilor Imperiului bulgar restaurat), Asan I este propus ca ar pentru anul 1186, an care coincide, tot la același autor, cu începutul revoluției Asanilor. În schimb noi propunem începutul revoltei Asanilor în toamna lui 1185, când Petru este proclamat împărat în biserica Sf. Dimitrie. Apoi după cucerirea celei mai mari părți a Paradunavumului (începutul anului 1187), cei doi frați își împart teritoriul cucerit iar Asan este recunoscut drept conducător, acesta fiind încoronat ar un an mai târziu.

¹⁸ „...Iar lui Petru, despărțind o parte din stăpânirea sa, i-a poruncit să o conducă el. Căci marele Preslav și Probatos și <localitățile> din jurul lor au fost dăruite lui Petru de fratele său Asan, ca posesiune proprie...”. FHDR, III, p. 398-399; *Istoriya na B lgarija*, III, p. 125. Potrivit unor opinii, Petru era conducătorul suprem iar drept capitală de început a aratului Asanilor fusese desemnat Preslavul. Asan era ar asociat la domnie cu reședință la Trnovo. Din capul locului nu suntem de

Strategia de apărare a fortărețelor constituia pentru vlaho-bulgari un prilej de a-și exercita și dezvolta anumite laturi tactice precum: utilizarea avantajelor terenului, camuflarea obiectivelor de risc maxim în strategic, construirea de palisade și întărirea fortificațiilor, procedee care determinau și garantau succesul militar¹⁹.

Un exemplu de abordare a tacticilor de surprindere a adversarului prin încercuire, ambuscadă și învâluire, este oferit de lupta dintre vlaho-bulgari și bizantini din înutul orașului Serrai, în 1195. Din dorința de a reperta o victorie rapidă și răsunătoare contra vlaho-bulgarilor, sebastocratorul Isaac Comnenos²⁰ și-a angajat trupele într-o ofensivă nebunească, condusă chiar de el, fără a cerceta în prealabil *puterea dușmanilor*. Trupele oboseale ale sebastocratorului, deja încercuite conform tacticilor gândite de arhiepiscopul Asan I²¹, au fost prinse *ca într-o plasă* de coaliția vlaho-bulgaro-cumană și nimicite, chiar conducătorul bizantin fusese capturat de un cuman și predat arhiepiscopului Asan I. După aplicarea acestei strategii viclene și eliminarea trupelor bizantine, coaliția Asanilor era liberă să cotocească înuturile romeice din părțile Strymonului și Amphipolisului, obiectivul acțiunii forțelor aliate.

Cele mai întărite cetăți bulgare reprezentative pentru trei epoci distincte erau, în ordinea constituirii lor, și ca importanță conjuncturală, fostele viitoare capitale. Astfel avem: Pliska, Preslav, Tarnovo, ultima fiind nucleul Asanilor.

acord cu această abordare, nelipsit de cărențe. A se vedea astfel, P. Pavlov, I. Ianev, D. Cain, (traducător și coautor), *Istoria Bulgariei*, București, 2002, p. 46; K. Dochev, *Turnovo, Sixth-Fourteenth Centuries*, în „The Economic History of Byzantium from the Seventh through the Fifteenth Century”, vol. II, ed. A. E. Laiou, Washington, 2002, p. 673-674. Conform lui Choniates, Preslavul nu a fost cucerit de rășcula încă de la începutul insurecției. El a intrat în posesia statului Asanilor la începutul lui 1187, cu cea mai mare parte a fostei theme Paradunavon/Paristrion. Ori Asanii nu aveau un motiv serios care să-i determine să renunțe la orașul scoalelor lor, mai ales că acesta era de necucerit. Poate că ipoteza amintită, nerealistă din datele pe care le deținem, convine unor opinii bulgare, fiindcă orașul Tarnovo era populat cu vlahi, elementul etnic ce a stat la baza revoltei Asanilor și a constituirii țaratului de Tarnovo. Însă, așa cum am mai subliniat, sporirea importanței defileurilor și la baza dezvoltării unor cetăți care inițial au fost puncte fortificate, esențiale pentru protejarea zonei de securitate a Bizanției. Este cazul cetății de pe valea râului Iantra, pe nume Tarnovo, foarte probabil o fortăreață, integrată în sistemul defensiv bizantin, apărât de muntenii vlahi. În fine, tot Choniates ne ajută să înțelegem rolul acesteia între cetățile din Haemus. „Aceasta este cea mai bine fortificată și totodată cea mai de frunte dintre toate cetățile din Haemus, și e înconjurată de ziduri puternice și e împărțită în două de cursul unui râu și a ezat în vârful de munte”. FHDR, III, p. 284-285. De aceea și părerea este a D. Angelov, convins că Preslavul ocupă locul doi după Tarnovo, capitala arhiepiscopului Asan I. *Istoriia na Blgarija*, III, p. 125; John V. A. Fine, Jr., *The late medieval Balkans*, p. 16. Importanța capitalei Tarnovo poate fi dedusă și din *Istoria Românilor*, III, București, 2001, p. 433-434.

¹⁹ D. Angelov (coordonator) *Blgarska voenna istorija. Podbrani izvori i dokumenti*, I, p. 210-223; D. Angelov, *Blgarskoto voenno izkustvo*, p. 600; *Istoria militară a poporului român*, I, p. 306-307.

²⁰ Sebastocratorul Isaac Comnenos este ginerele împăratului Alexie al III-lea Angelos, căsătorit cu Ana, una din fiicele împăratului bizantin. V. și FHDR, III, p. 278-279 (n. nr. 115).

²¹ „Asan și-a împărțit trupele mai numeroase și mai bune pe la ambuscadă și ascunzătorii...”. FHDR, III, p. 282-283.

Centrele de la Pliska și Preslav, la care se adaugă și nucleul Asăneștilor din Trnovo, formează parte dintr-un sistem de fortificații bine gândit, „care sunt numeroase prin Haemus, iar cele mai multe, ba chiar aproape toate, sunt clădite pe stânci abrupte și pe culmi înălțate în nori”²². Muntenii din Haemus și din toată peninsula, acolo unde înălțimile inaccesibile permiteau ridicarea de cetăți, și-au construit strategia de apărare cu ajutorul cetăților *foarte numeroase și ridicate pe stânci abrupte*²³, așa cum ne demonstrează chiar fortificațiile de pe Păreche (fig. 4-7). Modalitatea de ridicare la luptă a vlahilor contra bizantinilor din 1185 s-a bazat tocmai pe cetățile construite pe piscurile munților și pe controlarea potecilor montane, toate acestea constituind pentru început avantaje folosite la maximum de răscălaș pentru cucerirea independenței regiunii în care locuiau.

Armata vlaho-bulgară, cu referire strict la perioada fraților Asănești, avea un caracter de masă, la care putem adăuga și asocia eficiențele contingente cumană, dispartite pe front și dispuse în profunzime. Dacă la început răscălașii vlahi s-au bătut pe cetățile inexpugnabile și pe controlul țărilor montane, condiție suficientă pentru eliberarea înălțimilor locuite și pentru afirmarea unui stat în inima munților, înțărirea pozițiilor lor necesită o mai bună organizare strategică, adaptabilă noilor realități din Haemus. Așa s-a ajuns că „misiunile nu mai călăușeau la culmi și la munți” ci încearcă să se bazeze din ce în ce mai mult pe acțiuni duse la câmpie cu ajutorul priceputelor contingente cumană²⁴.

La toate acestea, putem sublinia rolul *comandantului suprem* în organizarea și conducerea diferitelor mici trupe cu diferite tactici și operațiuni pe câmpul de luptă²⁵. Referitor la cazul Asăneștilor, rolul de comandant suprem a fost asumat de fratele mai mic, viitorul arhiepiscop de la Trnovo, Asan I²⁶. „Asan, care era deosebit de isteț și foarte capabil să înțeleagă ce era de folos în situațiile furtive” s-a impus în lupta cu fratele său, proclamat inițial arhiepiscop de la Trnovo sub numele de Petru²⁷, devenind în scurt timp luptătorul antibizantin de succes. Sub comanda sa coaliția vlaho-bulgaro-cumană s-a transformat într-o puternică armată de luptă, capabilă să atace prin surprindere armata românească condusă chiar de împărat. Contingentele coaliției „tot mai năvalau pe furi și aici se năpusteau să dea luptă, aici pândeau, așteptând să-i lovească pe urmăritorii lor, aici se deplasau în altă parte, dar mereu întreprindeau câte ceva cu succes”²⁸.

---

²² FHDR, III, p. 258-259.

²³ *Ibidem*, p. 254-255.

²⁴ *Ibidem*, p. 262-263.

²⁵ *Ibidem*, p. 264-267 (Cf. cu n. 153, cu precădere p. 215-216).

²⁶ V. *supra*, n. 17.

²⁷ V. *supra*, n. 18.

²⁸ FHDR, III, p. 264-265.

Din cele relatate mai sus rezultă o organizare militară eficientă, o simbioză între tactica cumanilor, metodele tradiționale ale muntenilor vlahi și probabil bulgarilor, deși despre acestea din urmă N. Choniates nu face referiri clare. Stilul cronicarului bizantin abundă în descrieri cu privire la felul de luptă al cumanilor și la strategia aplicată de Asenii, în principal de Asan I, conducător priceput, abil și experimentat. Dacă secretarul imperial a găsit de cuviință să lase informații militare utile despre modul de luptă al cumanilor, uneori din analiza textului rezultând rolul foarte important al acestora, bine așezată în dispozitivul de luptă, când vine vorba despre aceleași genuri de informații, despre vlahi și bulgari, atunci lucrurile nu mai sunt atât de clare, fiind nevoie de o mare atenție și acuratețe în descifrarea mesajului istoric.

•

Ceea ce dorim să facem în rândurile următoare este o trecere în revistă a evoluției organizării militare a Asenilor din momentul preluării puterii de către Asan I, fapt ce marchează o schimbare evidentă de strategie și politică militară, demonstrate de influența statului din Haemus în peninsula Balcanică. Aadar, din momentul impunerii lui Asan I, se schimbă registrul tactic și strategic al vlaho-bulgarilor, necesitatea recuceririi teritoriilor de nord ale Primului Imperiu Bulgar de sub bizantini, impunând o alianță cu războinicii cumani, viitoarea abordare militară traducându-se prin „abandonarea” temporară a apărării zonei de munte și trecerea la o ofensivă prudentă, bine concepută, în teritoriul controlat de bizantini. „Abandonarea” reprezintă în acest caz, redirecționarea tacticii militare spre pozițiile bizantine, unde cavaleria cumană se putea exprima foarte bine. Termenul în sine nu înseamnă că Asenii au renunțat la mai apărarea cetăților și potecile de munte, puncte strategice foarte importante, ci elaborarea unei ofensive cu caracter de surpriză. Controlul asupra trecătorilor montane a constituit de fapt obiectul campaniei bizantine din octombrie 1187, când armata bizantină a încercat să surprindă forțele militare ale Asenilor, care se întorceau cu pradă după o expediție în teritoriile dușmane. Coaliția vlaho-bulgaro-cumană s-a regrupat imediat după o primă ciocnire cu bizantinii și aplicând tactica obișnuită s-au retras cucerind și atragând pe bizantini într-o acțiune de urmărire, ceea ce le-a permis să dezorganizeze dispozitivul de luptă. Ca în multe alte cazuri, această tactică a reușit și unitățile bizantine dispersate au fost surprinse de un contraatac al forțelor aliate. Doar intervenția războaielor imperiale a restabilit situația și a permis armatei bizantine să se regrupeze. Retragerea trupelor aliate în munți după manevrele de forță anterioare este dovada unei organizări militare eficiente, și denotă importanța acordată munților, mijlocul cel mai sigur de apărare și contraatac deopotrivă (fig. 1-3). Adoptând tactica luptelor de hărțuire și a incursiunilor dese s-a încercat evitarea izolării nucleului militar din Haemus, această strategie permițând vlaho-bulgarilor să-și consolideze sistemul de apărare²⁹.

²⁹ *Ibidem*, p. 266-267.

Succesele militare obținute în confruntarea cu Imperiul bizantin au permis statului din Haemus să se consolideze iar liderului său să se proclame ar la finele anului 1188, odată cu recunoașterea bizantină a aratului de Tmovo. Prin acordul vlaho-bulgaro-bizantin care puneă, pe moment, capăt ostilităților (sfârșitul verii lui 1188) imperiul recunoștea³⁰ de fapt noua realitate politică din Balcani, mai corect: dintre Haemus și Dunăre. La sfârșitul aceluiași an era organizată noua formă iune politico-statală, cu centrul la Tmovo³¹. Asan era încoronat ca ar (1188-1196)³² de către noul arhiepiscop vlaho-bulgar, Vasile³³, în biserica Sf. Dimitrie³⁴ din capitală.

Se forma, astfel, Imperiul vlaho-bulgar, condus de dinastia de origine vlahă a Asanilor³⁵. Constituit în tradiția statală bulgară, noul stat prelua și veștile imperiale ale Primului arat bulgar³⁶. Aratul de Tmovo, condus de dinastia vlahă a Asanilor, din rândul căreia au ieșit cei trei frați, Petru, Asan I și Ioni Kaloioannes (1197-1207), a impus Bizanțului recunoașterea noii formațiuni politice, consolidând astfel poziția sa în raporturile cu vechea colonie megariană, *Byzantium*.

Războiul oferit de acordul cu Bizanțul deschidea pentru statalitatea Asanilor o perspectivă militară optimistă. Constituit în baza tradiției bulgare, noul stat a preluat și moștenirea organizării militare a Primului arat bulgar, dar nota originală este dată, în primele decenii ale sale, de strategia dezvoltării sistemului apărare-contraatac/ incursiuni-hărțuire. La toate acestea se adaugă ofensiva prudentă, deoarece deocamdată baza socială și militară a Asanilor era relativ redusă, cu toate că se urmărea recucerirea ținuturilor care aparținuseră în trecut Primului arat bulgar.

---

³⁰ B. Primov, *Crearea celui de-al Doilea arat bulgar și participarea vlahilor*, în *Relații româno-bulgare de-a lungul veacurilor (sec. XII-XIX)*, vol. I, București, 1971, p. 20.

³¹ Orașul-capitală era de fapt o cetate aproape inexpugnabilă, așezată pe stâncile abrupte de pe malul râului Iantra. Vezi și *Istoria Românilor*, III, p. 433; D. Angelov, V. Ciolpanov, *op.cit.*, p. 84.

³² *Istoriia na Bŭlgarija*, III, p. 125; I. Bojilov, *Familijata na Asenevi*, p. 27-35.

³³ *Ibidem*.

³⁴ Este totuși vorba despre ctitoria Asanilor, care poartă hramul mucenicului lui Hristos, Dimitrie, al Thessalonicului, venit să-i ajute pe răsculați, după ce Thessalonicul fusese cucerit de normanzii din Sicilia. Cf. FHDR, III, p. 256-257.

³⁵ S. Brezeanu, *O istorie a Imperiului bizantin*, București, 1981, p. 157-158, vezi de asemenea, ed. a II-a, revizuit și adăugit, Idem, *O istorie a Bizanțului*, p. 239-241.

³⁶ Primul arat bulgar l-a avut pe Simeon Veliki (893-927) ca cel mai de seamă exponent, acesta încercând să cucerească imperiul basileilor de la Constantinopol. În timpul său societatea bulgară atinsese maximum de întindere teritorială, prosperitate socială și înflorire culturală. În anul 971 și apoi în 1018, au fost supuse consecutiv de către Imperiul bizantin ținuturile bulgare de răstărit și de apus. Războaiele duse cu îndârjire de împărații Ioan Tzimiskes și Vasile al II-lea Bulgaroctonul, împotriva bulgarilor s-au încheiat cu succes. După cucerire, Bulgaria a fost organizată în două theme, astfel încheindu-se epoca Primului arat bulgar.

În războiul granițelor împotriva Asanilor spre sud-vest impunea o politică de mare for fiindcă acest lucru presupunea intrarea în posesia unor regiuni istorice bulgare și crearea unor legături puternice cu bulgarii și vlahii de acolo.

Organizarea și puterea armatei fraților Asanilor este oferită în primul rând de informația conform căreia frații Asanilor ar fi pus la dispoziția împăratului Frederic Barbarosa, în 1189, o oțetă de 40.000 de luptători, în schimbul recunoașterii titlului de împărat al Greciei pentru Petru, fratele împăratului Asan I. Probabil că în acest caz, în cifra de 40.000 de luptători intrau, pe lângă efectivele de curte, ale aparatului administrativ militar, ale detașamentelor boierilor, ale cumanilor, pesemne și oastea întregului norod. Altfel, nu este foarte greu să certificăm această cifră ca reală deoarece ea cu greu poate fi acoperită de realitatea fără sprijinul militar și logistic al întregului popor.

Ofensivele de proporții declanșate în Thracia și Macedonia, în perioada fraților Asanilor, au vizat cucerirea unor orașe importante, atât din aceste regiuni cât și de pe litoralul maritim și dunărean. Astfel că în preajma cuceririi latine a Constantinopolului (1204), forțele Asanilor, sprijinite și de marele jupan al Serbiei, Ștefan Nemanija, dar și beneficiare a unei conjuncturi internaționale favorabile, se găseau sub mezinul fraților Asan, în postura probabil de cea mai organizată și eficientă forță militară din peninsula.

Operațiunile militare ale lui Ioni Kaloioannes au fost urmate de numeroasele incursiuni ale cumanilor, forța lor de temut fiind principala cauză a victoriilor împăratului vlaho-bulgar și sporirea prestigiului său³⁷. Legătura și alianța dintre împăratul Asanilor și cumani au fost întărite și de căsătoria dintre împăratul vlaho-bulgar și o principesă cumană³⁸, cumanii fiind astfel consacrați ca aliați de nădejde ai Asanilor.

Referitor la aportul bulgarilor în organizarea militară și sporirea efectivelor de luptă ale Asanilor, coroborat cu școarea elementului vlah din dispozitivele militare, suntem de părere că acesta s-a produs pe fondul campaniilor militare din timpul lui Ioni Kaloioannes. Aceste campanii și următoarele, purtate în primele trei decenii ale secolului al XIII-lea, s-au derulat în spațiul controlat în trecut de Primul împărat bulgar și unde ponderea bulgarilor era mare.

Cetățile Asanilor erau situate pe stânci abrupte, în regiuni ferite de amenințarea bizantină și în care elementul vlah era foarte probabil, în acel timp, unul predominant și determinant. Pe măsură ce împăratul se consolidează și se extinde, organizarea militară capătă noi dimensiuni. Pas cu pas, se renunță la strategia de apărare pe culmi și la contraatacurile surpriză, baza tacticii fraților Asan I și Petru.

A doua perioadă (1197-1207) se caracterizează printr-o nouă abordare, în care Ioni Kaloioannes va impune o intensă activitate militară iar necesitatea stringen-

³⁷ I. Vásáry, *Cumans and tatars*, Cambridge University Press, 2005, p. 54-56.

³⁸ Pl. Pavlov, *Tărnovskite ari i*, Veliko Tărnovo, 2006, p. 12-14.

t de centralizare intern va genera implicit o energie politic extern , determinat de dorința de încadrare a țării sub un statut juridic stabil. Seriile de campanii militare din timpul lui Ioni Kaloioannes, încununate de succes, au extins granițele statului de la Dunăre către cursul mijlociu al Marii Negre și de la Marea Neagră până la albia Vardarului, în Macedonia. Organizarea și forța militară a Asăneștilor este vizibilă la asediul Adrianopolului, când oastea vlaho-bulgară a fost sprijinită de permanenta forță mobilă cumană, în număr de 14.000 de soldați³⁹. De acum, Asăneștii vor pune o presiune⁴⁰ constantă asupra Constantinopolului latin, și doar alianța de conjunctură între Imperiul latin și cel de la Niceea va bloca planurile lui Ioni Kaloioannes de cucerire a Constantinopolului. Dacă suveranul de la Trnovo nu ar fi căzut prada unui complot intern⁴¹, la asediul Thessalonicului, atunci probabil că și ultima redută balcanică, de dinaintea Constantinopolului, ar fi căzut.

Întărirea și centralizarea considerabilă a statului a cunoscut o considerabilă diminuare a rolului vlahilor în conducerea și organizarea armatei. Vlahii erau obișnuiți să lupte în munți, în puternicele lor cetăți, acolo unde ei aveau habitatul și unde se simțeau în siguranță, pe când marea masă a bulgarilor se situa la câmpie și era supusă recrutărilor militare masive și taxelor fiscale. Puternica tradiție statală bulgară s-a răsfrânt și asupra organizării militare, ceea ce înseamnă că ofensiva de proporții a lui Ioni Kaloioannes, dar mai ales cea din timpul lui Ioan Asan al II-lea, s-a bazat pe un sistem militar puternic centralizat, unde, pe lângă oastea de curte și aparatul administrativ local, boierii și guvernatorii de provincii dețineau un rol foarte important.

•

Tactica armatelor coaliției vlaho-bulgaro-cumane se distingea prin rapiditatea și elanul atacurilor imprevizibile. Formele tacticilor și modurile de conducere a luptei devin mai variate, odată cu perfecționarea unui sistem militar ce permitea o largă gamă de manevre cum ar fi: încercuirile, ambuscadele, învâluirile, incursiunile, foarte eficiente și totodată practice, având darul de a-și surprinde adversarul totalmente nepregătit.

---

³⁹ G. de Villehardouin, *Cucerirea Constantinopolului*, traducere de O. Pecican, Cluj, 2002, p. 151; *Istoria Românilor*, III, p. 435.

⁴⁰ FHDR, III, p. 324-327; John V. A. Fine, Jr., *The late medieval Balkans*, p. 83-87.

⁴¹ Moartea misterioasă a lui Ioni Kaloioannes a lăsat loc la mai multe interpretări. Conform cu realitatea, comploturile organizate contra țării vlaho-bulgară, a căror victimă a căzut în cele din urmă, par cea mai credibilă motivărie pentru deslușirea acestui mister, ce învâluie moartea suveranului de la Trnovo. Pe de altă parte, cultul bizantin al marelui mucenic Dimitrie, patronul spiritual al Thessalonicului, ora asediată de oastea Asăneștilor, va fi folosit de cronicarul G. Akropolites pentru a invoca intervenția divinității în apărarea metropolei balcanice și implicit pentru uciderea dușmanului de moarte a lumii grecești. R. Macrides, *George Akropolites. The History*, p. 91, 143; John V. A. Fine, Jr., *The late medieval Balkans*, p. 87, 91. I. Vásáry, *Cumans and tatars*, p. 53.

Liste des illustrations

- Fig. 1.** Ville Perperek. Région de Kardjali (centre-sud de la Bulgarie). Photographie aérienne. *Istorijska Bŭlgarija, III, p. 45*
- Fig. 2.** Forteresse Asenitilor près d'Asenovgrad, région de Plovdiv. XIII siècle. Photographie aérienne. *Istorijska Bŭlgarija, III, p. 45*
- Fig. 3.** Cherven a été un centres gouvernement bulgare les plus importants des siècles XII-XIV. Photo: Ginel Lazar (collection privée).
- Fig. 4.** Les ruines de casernes dans le mur sud et à proximité de la défense areve . Photo: Ginel Lazar (collection privée).
- Fig. 5.** La tour de défense et de surveillance parties occidentales areve . Photo: Ginel Lazar (collection privée).
- Fig. 6.** areve entrée principale. Aces a été fait sur un pont pliant en bois, situés sur deux rochers voisins, qui sont temporairement réunis. Photo: Ginel Lazar (collection privée).
- Fig. 7.** Le mur du sud-est de la tour de Baldouin de Flandre. Dans le détail, nous pouvons voir que l'Asenitilor ville est construite sur un rocher escarpé au-dessus du fleuve Iantra, en fait, par sa position stratégique inexpugnable. Photo: Ginel Lazar (collection privée).

ELISABETH VON THÜRINGEN

Roxana Elena Licu *

Abstract

Elisabeth of Thuringia is one of the most important saints from middle Ages and she is worshiped until today. The sources speaking about her life usually present her close to the legend that is why is difficult to write about the historical person of Elisabeth. In this article we want to show the dimensions of Elisabeth's cult in Europe.

Key words: Elisabeth von Thüringen, Middle Ages, saint, poverty, religiousness.

Als Heilige wird Elisabeth seit mehr als 750 Jahren verehrt. Elisabeth von Thüringen wird bis heute mit vielen Legenden wie beispielsweise den Rosenwundern in Verbindung gebracht. Deswegen fällt es schwer Elisabeth als historische Persönlichkeit aufzufassen¹. Spuren über Elisabeths Leben findet man in Quellen, wie den landgräfllich-thüringischen Urkunden, und so ist es möglich sich auch von der historischen Person Elisabeths ein Bild zu machen, was nur bei wenigen ihrer weiblichen Zeitgenossen gelingt. In diesem Artikel möchte ich zeigen wie sich Elisabeths Kult entwickelt und welche Dimensionen dieser erreicht hat.

Elisabeths Stellung zu ihrer Familie und ihrer Ehe

Elisabeth wurde wahrscheinlich in der Königspfalz Sáropatak geboren, der Ort liegt in Nordostungarn am Fluss Bodrog, nahe der ukrainischen und slowakischen Grenze. Die ersten vier Lebensjahre verbrachte sie mit ihrer Familie in Ungarn. Über Elisabeths Vater berichtet Cesarius von Heisterbach, dass er der ungarische König Andreas II. (1205-1235) war. Dieser stammte aus dem Hause der Arpaden und war laut Cesarius von Heisterbach „[...] sehr stolz, Vater einer so bedeutender Tochter zu sein [...]“². Ihre Mutter war Gertrud, eine Tochter des hochadligen Herzogs Berthold IV. von Meran (1188-1204)³.

---

* Museologin, Fachbereich Geschichte. Nationalmuseum für Rumänische Geschichte.

¹ Gerald Beyreuther, *Elisabeth, thüringische Landgräfin und Heilige*, in: Gerald Beyreuther, Barbara Pätzold, Erika Uitz (Hrsg.), *Fürstinnen und Städterinnen. Frauen im Mittelalter*, Verlag Herder, Freiburg-Basel-Wien, 1993, S. 15.

² Cesarius Von Heisterbach, *Das Leben der Heiligen Elisabeth, Landgräfin von Thüringen* (übersetzt von Aloys Finken, hrsg. von der Stiftung Abtei Heisterbach), Siegburg, 2006, S. 19.

³ *Ibidem*.

Wie wir bereits gezeigt haben die Königin Gertrud, Elisabeths Mutter, stammte aus dem Geschlecht der Andechs-Meranier, deren Kerngebiet die Grafschaft Dießen-Andechs war. In der Mitte des 11. Jh. kamen dazu die Mitgift und das Erbe der Gisela von Schweinfurt, Ehefrau des Grafen Arnold von Dießen. Mitte des 12. Jh. konnte der Besitz wiederum erweitert werden.

Das genaue Datum von Elisabeths Geburt, sowie der Geburtsort sind uns nicht überliefert, aber laut Reber wurden sie von Konrad von Marburg errechnet⁴. Sie verstarb schließlich wohl in ihrem 25. Lebensjahr. Die ungarische Familie wohnte in ihren Pfalzen und die bevorzugten von König Emerich und König Andreas II. waren die Pfalzen Buda, Pilis, Z lyom, Patak (Sárospatak), Bereg, Torna und Segesd⁵. So dass angenommen werden darf, dass auch Elisabeth in einer dieser Pfalzen geboren wurde. Im späten 15. Jh. schrieb Osvaldus de Lasco in der ersten seiner Schriften über Elisabeth, dass sie in Sárospatak geboren wurde. Das Königspaar hatte neben Elisabeth vier weitere Kinder: Bela, der ein Jahr älter als Elisabeth war, der ein Jahr jüngere Koloman, sowie die später geborenen Geschwister Andreas und Maria, die Elisabeth, aufgrund ihres Wegzugs vermutlich nicht mehr kennengelernt hat⁶.

Zumeist wird die Verlobung Elisabeths mit Ludwig IV., die bereits in ihrem ersten Lebensjahr erfolgte, mit dem Aufenthalt ihres Onkels Ekbert in Ungarn in Zusammenhang gebracht⁷. Aufgrund von diversen Problemen scheint es, dass er zwei Jahre in Ungarn verblieb. Es ist jedoch heute nicht mehr klar, ob es wirklich er war, der die Verlobung organisierte, zumal es scheint, dass sie kurz vor Ende seines Ungarnaufenthaltes vollzogen wurde. Das es jedoch bereits in ihrem ersten Lebensjahr zur Verlobung der kleinen Elisabeth kam, geht aus einem Vermerk Dietrichs von Apolda zurück, der dies in seiner Elisabeth-Vita schrieb. Laut seinen Niederschriften sei Elisabeth um 1207 geboren und nicht viel später [...] und bis dahin noch an der Brust saugend auf den Wink Gottes hin verlobt worden [...]⁸.

Der Verlobungsvertrag wurde wohl erst im Frühherbst 1211, also um den vierten Geburtstag Elisabeths ausgehandelt. Zu dieser Zeit war es üblich, dass die designierte Braut an den Hof ihres Bräutigams gebracht wurde, wo sie sich mit den dortigen Verhältnissen vertraut machen und sich bereits gut einleben konnte. So wurde gewährleistet, dass die Ehefrau in spe die eventuell noch fremde Sprache erlernen konnte⁹.

---

⁴ Ortrud Reber, *Elisabeth von Thüringen. Landgräfin und Heilige. Eine Biografie*, München, 2009, S. 49.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, S. 50.

⁷ *Ibidem*, S. 52.

⁸ Monika Renner (Hrsg.), *Die Vita der heiligen Elisabeth des Dietrich von Apolda*, Veröff. der Hist. Komm. Hessen 53, Verlag Elwert, Marburg, 1993, S. 25, Z. 4-6, eine unvollständige Übersetzung des Abschnitts bietet Ortrud Reber, *op. cit.*, S. 52.

⁹ Reber, Ortrud, *op.cit.*, S. 53.

Laut Reber erfolgte die Übergabe der Braut Elisabeth in Pressburg, an der Grenze zwischen Ungarn und Österreich¹⁰. Die Aussteuer, die von Königin Gertrud zusammengestellt worden war und aus kostbaren Gefäßen, Schmuck, Textilien und dazu Silbermark bestand, kann als durchaus reich angesehen werden¹¹. Zudem gab sie ihrer Tochter eine Begleitung mit¹². So blieben der deutschstämmige Graf Berthold und seine Frau für ein Jahr lang an der Seite der jungen Fürstin, um ihr die Zeit des Eingewöhnens zu erleichtern und dem Kind Sicherheit in der fremden Umgebung zu geben. Die thüringische Gesandtschaft bestand aus Graf Meinhard von Mühlberg, Ritter Walter von Vargula und der Witwe Bertha von Benderleben. Elisabeth Begleiter brachten sie an den Thüringer Hof. Das Ziel der Reise dürfte aufgrund der Jahreszeit (Spätherbst/Winter) der Landgrafenhof von Eisenach, das „Steinerne Haus“ gewesen sein, welches erwiesenermaßen zu dieser Jahreszeit bevorzugt wurde¹³. Möglich wären aber auch eine der anderen zahlreichen Burgen, wie Creuzburg, Wartburg oder Neuenburg als Quartier für Elisabeth. Die Landgräfin Sofia übernahm jetzt die Mutterstelle, da sie aufgrund ihrer Herkunft – sie war die Tochter des bayerischen Herzogs Otto I. von Wittelsbach – auch die Sprache von Elisabeths Mutter sprechen konnte¹⁴.

Etwa bis zum Alter von sieben Jahren blieben im Mittelalter die Kinder in der Obhut der Frauen und spielten mit Bällen aus Leder, mit Puppenwiegen, Puppen, mit kleinen Gefäßen, Ritterfigürchen und Pferden aus Ton und mit Steckenpferden¹⁵. Die Quellen berichten, dass Elisabeth von Kindheit an sehr religiös war „[...] und ihr ganzes Tun nach Gott ausgerichtet habe, ob sie nun etwas spielte oder sie etwas Ernstes tat [...]“. Bei Cesarius von Heisterbach heißt es, dass wenn Elisabeth bei Wettspielen gewonnen hatte, sie ärmeren mitspielenden Mädchen den zehnten Teil ihres Gewinns schenkte¹⁶. Als Gegengabe wollte die junge Elisabeth Gebete wie einige Vaterunser und Ave-Maria von ihren Mitspielerinnen hören¹⁷. Legendar ist ihre Frömmigkeit, die sich auch darin manifestiert, dass sie oft allein in die Kapelle zu gehen pflegte, vor dem Altar kniete und ihre Gebete sprach auch wenn sie fünf Jahre alt war und noch nicht lesen konnte¹⁸.

Mit etwa sieben Jahren wurde adligen Mädchen Unterricht in Lesen und später in Schreiben erteilt. Die Mädchen lernten meist Flachs zu spinnen, zu

---

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, S. 55.

¹⁶ Cesarius Von Heisterbach, *op.cit.*, S. 23.

¹⁷ *Ibidem*, S. 23.

¹⁸ *Ibidem*, S. 22.

Weben, zu Nähen, sowie das Stricken¹⁹. So dann wurden die jungen Mädchen meist an Musikinstrumenten unterwiesen und mussten Verse vortragen und sich somit in der Poesie üben. Zudem wurde ihnen beigebracht Spiele wie Schach zu spielen. All dies ist jedoch über Elisabeth nicht überliefert. Allerdings wird berichtet, dass Elisabeth eine gute Reiterin war, ebenfalls eine Tätigkeit, die auch Mädchen, dann aber im Damensattel, erlernen mussten²⁰.

Ihre Frömmigkeit und Disziplin zeigt sich auch in der Überlieferung ihrer täglichen Handlungen: So betete sie täglich, bzw. am Abend noch bevor sie ins Bett ging. An Festtagen heftete sie sich nicht die üblichen weiteren Schmuckärmel vor der Messe an das Gewand. Außerdem trug sie auch an Sonntagen keine Handschuhe. Während der Messe verzichtete sie zudem meistens auf jeglichen Schmuck, wie ihre Hals- und Armbänder²¹. Auch ihr Gebände, ein kunstvoll gewundenes Kopftuch legte sie gewöhnlich während der Andacht zur Seite. Elisabeth versuchte die anderen Damen am Hof zu überzeugen „auf irgendeine Kleinigkeit zu verzichten, auf einen Tanz, auf die modisch engen, anzunähernden Ärmel, oder auf seidene Schmuckbänder in den Haaren und an anderen eitlen Tand“²².

Als Elisabeth 13 und Ludwig 20 Jahre alt waren, wurde schließlich im Januar 1221 die Ehe geschlossen²³.

Elisabeth hatte am 28. März 1222 auf der Creuzburg als erstes Kind einen Sohn geboren, der nach seinem Großvater Hermann genannt wurde²⁴. Das zweite Kind kam am 20. März 1224 zur Welt und wurde nach der Großmutter Sophia benannt. Das dritte Kind, Gertrud wurde am 29. September 1227 geboren.

Dem Beispiel Marias mit ihrem Sohn folgend, wollte auch Elisabeth in Armut leben. Zum Muttersegen ging sie barfuß und in wollenem Kleid zur Pfarrkirche, trug ihr Kind auf dem Arm und brachte es mit einer Kerze und einem Lamm auf dem Altar dar²⁵.

Elisabeth begab sich häufig zu den Armen und Kranken und pflegte diese, weswegen sie allerdings langsam zum Ärgernis ihrer Familie avancierte. Im Werk „Elisabeths Vita“ wird von vielen Wundern erzählt: So wird berichtet, dass sie den Armen der Umgebung auch gegen den Willen ihres Mannes einen Korb voller Brotlaibe bringen wollte. Als ihr Gatte, verärgert über diese Reaktion das Tuch, das den Korb bedeckte wegzog, befanden sich allerdings nur Rosen im Korb²⁶. Bei einer anderen Gelegenheit soll sie einen Kranken in ihrem Bett versteckt haben, um ihn gesund zu pflegen. Als ihr Ehemann dessen gewahr wurde, riss er wutentbrannt

---

¹⁹ Ortrud Reber, *op.cit.*, S. 56.

²⁰ *Ibidem*, S. 56.

²¹ Cesarius Von Heisterbach, *op.cit.*, S. 30.

²² *Ibidem*, S.30.

²³ Ortrud Reber, *op.cit.*, S. 61.

²⁴ *Ibidem*, S. 63.

²⁵ Cesarius Von Heisterbach, *op.cit.*, S. 31.

²⁶ Gudrun Gleba, *Klösterleben im Mittelalter*, Darmstadt, Verlag Wiss.Buchges., 2004, S. 192.

die Bettdecke zurück, doch er fand im Bett nur ein Kruzifix vor²⁷. Es gäbe noch viele weitere solcher Wundertaten zu berichten, was allerdings hier zu weit führen würde. Bis zum Tod ihres Mannes auf einem Kreuzzug 1227 verrichtete sie jedenfalls viele solcher caritas²⁸.

Großen Einfluss scheint zudem der Prediger Konrad von Marburg auf Elisabeth ausgeübt zu haben. Seit 1226 fungierte er als ihr Beichtvater. Dieser verfasste schließlich auch die bekannte „Summa vitae“ eine der heute wichtigsten Quellen, die vom Leben Elisabeths berichten. In dieser Schrift wurden wie es scheint auch Kommentare und Aussagen der Dienerinnen Elisabeths, nämlich die von Guda und Isenrud von Hörselgau aufgenommen.

Das Ende Elisabeths und frühe Darstellungen

Nach dem Tod ihres Mannes verließ Elisabeth die Burg und legte 1228 ein Gelübde ab, um von nun an in Armut zu leben. Im Sommer 1228 siedelte sie nach Marburg um und arbeitete hier in einem Hospital, das sie mit ihren finanziellen Mitteln errichtet hatte. Der Doppelbelastung von Schwerstarbeit und gleichzeitiger körperlicher Selbstkasteiung war sie allerdings nicht lange gewachsen. Sie starb schließlich im Alter von etwa 24 Jahren, vermutlich an Auszehrung²⁹.

In den bildlichen Darstellungen wird Elisabeth häufig zwischen Hungrigen, Kranken, Leprösen und Bettlern dargestellt, um dem Betrachter ein Vorbild darzustellen. Ein schönes Beispiel hierfür ist das so genannte Elisabethfenster im Ostchor der Elisabethkirche in Marburg, dass wohl um 1240 gefertigt wurde³⁰. Einen Löffel füllend beugt sie sich zu dem geöffneten Mund des Hungrigen und wischt mit einem Tuch dem Kranken über die Stirn. Alle diese Darstellungen zeigen eine Frau, die keinerlei Berührungsängste mit Krankheit, Armut und Tod hatte.

Elisabeth als Heilige

Laut Bentin, gibt es keine andere Heilige in Deutschland, die wie Elisabeth über die Jahrtausende verehrt und gefeiert wurde, und es gibt auch keine deren Gestalt mehr mit Mystischem umgeben wurde³¹. Am Pfingstsonntag des Jahres 1235 wurde Elisabeth von Thüringen von Papst Gregor IX. in Perugia heiliggesprochen³². Der festliche Kanonisationsgottesdienst fand in der Kirche des

---

²⁷ Monika Renner, *op.cit.*, S. 40, Z.5-S. 41, Z.5.

²⁸ Richard Völkl, *Elisabeth von Thüringen-Korrekturen an einem Heiligenbild*, in: *Caritas* 81/1981, S. 226.

²⁹ Gudrun Gleba, *op.cit.*, S. 192. Reber denkt dass sie im Alter von 25 Jahren verstarb, dabei beruft sie sich auf die Niederschriften Konrads von Marburg, der Folgendes berichtet: *Obiit XVI kalendas decembris anno etatis sue XXV*. Zit. Bei Ortrud Reber, *op.cit.*, S. 49.

³⁰ Eine Abb. findet sich bei Reber, Abb. IV; zudem ist ein weiteres Beispiel ein Altarbild der Landshuter Schule um 1510/1520, dass verschiedene „barmherzige Werke“ Elisabeths zeigt – abgebildet bei Reber, *op.cit.*, Abb. VII.

³¹ Heidi Bentin, *Die Heilige Elisabeth*, in: Ulrich Müller (Hrsg.), *Herrscher, Helden, Heilige*, Bd.1, Fachverlag für Wissenschaft und Studium, St. Gallen, 1996, S. 704.

³² Matthias Werner, *Mater Hassiae-Flos Ungariae-Gloria Teutoniae. Politik und Heiligenverehrung im Nachleben der hl. Elisabeth von Thüringen*, in: Jürgen Petersohn (Hrsg.), *Politik und Heiligenverehrung*

Dominikanerklosters statt. Unter den 22 Heiligen die im 13. Jh. kanonisiert wurden, nimmt Elisabeth einen besonderen Platz ein. Sie wurde zusammen mit den Gründern und Heiligen der entstandenen Bettelorden, Dominikus und Franziskus, sowie Petrus Martyr zu den *sancti moderni* gezählt. Sie lässt sich mit ihren Charakter in die neuen Tendenzen eines ausbreitenden Frömmigkeitsideals im Sinne der Christusnachfolge im 13. Jh. einordnen.

So wie Elisabeth, wird auch ihr Ehemann Ludwig IV. in Thüringen als Heiliger verehrt. Die Quellen berichten uns wie Ludwigs Körper nach dem Tod behandelt wurde: „[...] Der allerchristlichste Mann, ein um Christi Namen willen heimatloser Pilger, mit dem Kreuz Christi gezeichnet, kehrte von der Pilgerfahrt des diesseitigen Lebens in die Heimat zurück und entschlief im Herrn am 11. September. Als jener erlauchteste Ludwig, Landgraf und Herr der Thüringer, in Apulien gestorben war, versorgten ihn die edlen und angesehenen Männer, die mit ihm aufgebrochen waren, wickelten seinen Körper in ansehnliche und starke Tücher und begruben ihn ehrenvoll. Nach Abschluss der Pilgerfahrt wurde der Leichnam wieder ausgegraben und durch sorgfältiges Kochen abgehäutet. Danach erschienen die Knochen noch weißer strahlend als Schnee. Diese wurden in äußerst saubere Kisten gelegt, eingeschlossen und ehrenvoll bedeckt; man transportierte sie auf dem Rücken eines Lasttiers. Darauf setzten sie ein silbernes, mit Edelsteinen verziertes Kreuz; so zeigten sie sich als Verehrer des Christentums und treueste Freunde ihres Herrn. Auf dem ganzen Weg ihrer Rückreise aber stellten sie in jeder Stadt oder befestigtem Ort, wo sie zur Nacht Station machten, die Gebeine in der Kirche auf und sorgten dafür, dass während der ganzen Nacht Gebete und Nachtwachen von ergebenen und treuen Person gehalten wurden. Am Morgen aber, nachdem die Messe gefeiert war und sie die Opfergabe geleistet hatten, brachen sie auf; im gleicher Weise verhielten sie sich an den übrigen Orten [...]“³³.

Bis weit in die zweite Hälfte des 13. Jh. war Elisabeth die einzige der *sancti moderni* die einer königlichen oder fürstlichen Familie entstammte. Sie war eine von den zahlreichen frommen Frauen ihrer Zeit, die ein religiöses Leben in Armut und Buße zwischen Kloster und Welt führten und nach ihrem Tode im Rufe der Heiligkeit stand³⁴. Vergleichbar mit Elisabeth sind ihre Tante Hedwig von Schlesien, die 1267 heiliggesprochen wurde, wegen ihrer Hinwendung als Fürstin zu den Armen in der Nachfolge Christi und der 1297 kanonisierte König Ludwig IX. von Frankreich.

Die Anfänge des Kultes fallen in die Zeit unmittelbar nach dem Tode Elisabeths am 16./17. November 1231 in Marburg. Schon im April 1232, keine fünf Monate nach ihrem Tod sind Pilger aus dem Bergischen Land, dem nördlichen

---

im *Hochmittelalter*, Band XLII, Verlag Thorbecke, Sigmaringen, 1994, S. 450.

³³ Ulrich Nom (Hrsg), *Quellen zur Alltagsgeschichte im Früh- und Hochmittelalter*, Erster Teil, Bd. XIa (2. Auflage), Verlag Wiss. Buchges., Darmstadt, 2003, S. 299.

³⁴ Matthias Werner, *op.cit.*, S. 450.

Sauerland, dem hessisch-thüringischen Grenzraum und dem unteren Lahngebiet bezeugt. Bis zum August 1232 weitete sich der Einzugsbereich der Wallfahrt zum Grab Elisabeths bis in die Diözese Utrecht, nach Köln und an den Mittelrhein bis nach Worms aus³⁵. Entscheidender waren die Interessen von Elisabeths Beichtvater Konrad von Marburg, der die Verehrung unterstützte und im Frühjahr 1232 das Verfahren für die Heiligsprechung Elisabeths bei der Kurie einleitete. Er nutzte dabei die Popularität Elisabeths bei der Auseinandersetzung mit den Häretikern aus: So führte er den Zuhörern die Heilwunder der verstorbenen Landgräfin in seinen gut besuchten Ketzerpredigten wie etwa in der Karwoche 1232 vor Augen³⁶.

Ab dem Sommer 1233 scheinen auch Pilgerfahrten zum Grab Ludwig IV. in Reinhardsbrunn, auf Grund von angeblichen Wundheilungen eingesetzt zu haben, was Werner als zusätzliche Hervorhebung des Politischen im Kult um Elisabeth und ihrem Mann ansieht³⁷. Die Verehrung des Landgrafs ging wahrscheinlich vom Kloster Reinhardsbrunn aus und war eng mit der Heiligsprechung Elisabeths verknüpft.

Elisabeth selbst wurde nach ihrem Tod drei Tage öffentlich aufgebahrt, wobei ihre Dienerin Irmgard von einer regelrechten „Reliquienjagd“ berichtet: In dieser Zeit kamen viele Menschen, die Teile von den Tüchern, die um ihr Gesicht gewickelt waren, abschnitten oder abrissen, ihr die Haupthaare und Nägel abschnitten. Einige verstümmelten sogar ihre Ohren und schnitten ihr die Brustwarzen ab³⁸.

Die religiöse Verehrung zeigt sich auch in den Wallfahrten zu ihrem Grab und den damit verbundenen Wundergeschichten. Bereits ein halbes Jahr später entschloss man sich zum Bau einer größeren und aus Stein gefertigten Wallfahrtskirche, deren zwei Altäre im Sommer 1232 geweiht wurden³⁹. Laut Gleba errichtete der Deutsche Orden über ihrem Grab, eine der ersten gotischen Kirchen Deutschlands, der sich nach der Jungfrau Maria die heilige Elisabeth als zweite Schutzpatronin erwählte⁴⁰. Am 1. Mai 1236 fand die feierliche Erhebung der Gebeine der Heiligen durch Kaiser Friedrich II., den Hochmeister Hermann von Salza, die Erzbischöfe von Köln, Bremen, Trier und Mainz, den Bischof von Hildesheim und zahlreiche andere geistliche und weltliche Große statt⁴¹. Während der Feierlichkeit wurden die in einem Bleisarg befindlichen Gebeine Elisabeths vom Kaiser in die Kirche gebracht. Dabei soll er in ein Büßergewand gekleidet und barfuß gewesen sein.

---

³⁵ Matthias Werner, *op.cit.*, S. 456.

³⁶ *Ibidem*, S. 457. Laut Werner erhielten die Zuhörer einen Ablassbrief, die Motivation der Teilnehmer an den Predigten Konrads darf also kritisch hinterfragt werden.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ Thomas Franke, Zur Geschichte der Elisabethreliquien im Mittelalter und in der frühen Neuzeit, in: Sankt Elisabeth. Fürstin Dienerin Heilige, Hrsg. von der Philipps-Universität Marburg in Verbindung mit dem Hessischen Landesamt für geschichtliche Landeskunde, Verlag Thorbecke, Sigmaringen, 1981, S. 167.

³⁹ *Ibidem*, S. 167.

⁴⁰ Gudrun Gleba, *op.cit.*, S. 192.

⁴¹ Thomas Franke, *op.cit.*, S. 167.

Der zuvor vom Körper abgetrennte und entfleischte Schädel der Heiligen wurde von Friedrich II. gekrönt und in einem von ihm gespendeten goldenen Gefäß deponiert. Laut Franke zeigt die sorgfältige Präparierung des Schädels, seine Bedeutung als Hauptreliquie. Zudem vermutet er, dass der Bleisarg während der Erhebung geschlossen war, so dass das Ritual auf dem Hauptaltar stattfand⁴². Im Jahre 1364 wird vermerkt, dass die Vergoldung des Reliquiars für 42 Gulden und 4 Schillinge erneuert wurde⁴³. Seit Ende des 13. Jh. wurde das Kopfreliquiar vermutlich im so genannten Mausoleum im Nordchor der Kirche aufbewahrt. Um 1250 wird über Reliquien Elisabeths auch außerhalb von Marburg berichtet. So diente eine Rippe als Schwurunterlage bei der Auseinandersetzung mit Markgraf Heinrich von Meißen um das Thüringer Erbe der Ludowinger, die die Tochter Sophie von Brabant mit nach Eisenach genommen hatte⁴⁴. Weitere Elisabethreliquien finden wir im Besitz des Fürsten von Sayn-Wittgenstein, ebenso im ehemaligen Klosterschatz des Prämonstratenserinnenkloster Altenberg bei Wetzlar⁴⁵. In Pergamentstreifen eingewickelt sollen sich zudem Fleisch, Rippen und Fingerglieder der Heiligen in einem Reliquiar des 13. Jh. im Domschatz von Halberstadt befinden, die hier noch bis zur Reformation 1591 zusammen mit anderen Reliquien nahezu 300 Jahre Verehrung genossen⁴⁶.

Die Elisabethkirche von Marburg avancierte zu einem der Hauptwallfahrtsorte für den Kult der Heiligen Elisabeth⁴⁷, wenngleich sich hier wohl keine Elisabeth-Reliquien mehr befinden. Noch im 19. Jh. war behauptet worden, dass sich die Gebeine der Heiligen unter denen im Grabmal Konrads von Thüringen befinden. Hierbei handelte es sich aber nur um die Gebeine des Landgrafen. 1854 wurde das Elisabethmausoleum im Nordchor der Kirche untersucht, wobei unter anderem auch oxydierte Bleikästchen, die Reliquien enthielten, gefunden wurden. Ob diese aber Elisabeth zuzuschreiben sind, ist aufgrund der fehlenden inschriftlichen Nachweise nicht mehr nachzuvollziehen.⁴⁸ Heute scheint es, dass Reliquien der Heiligen auf Kirchen in aller Welt verstreut zu finden sind⁴⁹.

---

⁴² *Ibidem*, S. 168.

⁴³ Thomas Franke, *op.cit.*, S. 168/Vgl. Günther Hoppe, *Elisabeth Ländgräfin von Thüringen*, Wartburg-Verlag, Jena 1991, S. 89. Laut Hoppe wurde für Elisabeth ein Schrein zum Schutz der Gebeine gefertigt, der sehr Kostbar ist, aus reinem Gold, mit 8868 Edelsteinen dekoriert, darunter ein halbes Hundert Gemmen und Kameen von antikem und altorientalischem Ursprung.

⁴⁴ Thomas Franke, *op.cit.*, S. 168.

⁴⁵ *Ibidem*, S. 168.

⁴⁶ *Ibidem*, S. 169.

⁴⁷ Wolfgang Brückner, *Zu Heiligenkult und Wallfahrtswesen im 13. Jh. Einordnungsversuch der volksfrommen Elisabeth-Verehrung in Marburg*, in: *Sankt Elisabeth. Fürstin Dienerin Heilige*, Hrsg. von der Philipps-Universität Marburg in Verbindung mit dem Hessischen Landesamt für Geschichtliche Landeskunde, Verlag Thorbecke, Sigmaringen, 1981, S. 117 – ebenso Werner, *op.cit.*, S. 471.

⁴⁸ Franke, *op.cit.*, S. 174.

⁴⁹ *Ibidem*, S. 174.

Neben Marburg, was in seiner Bedeutung mit Santiago de Compostela verglichen werden kann⁵⁰, kam es im 13. Jh. zu weiteren Gründungen von Kultstätten für die Heilige Elisabeth. So gab es ab der Mitte des 13. Jh. eine eigene Elisabeth-Wallfahrt im niederösterreichischen Eggenburg⁵¹. Auch in Zwettl scheint es einen eigenen Elisabeth-Kult mit Reliquien der Heiligen gegeben zu haben⁵².

Weitere Elisabeth-Patronizien sind das Klarissenkloster in Brixen, 1228/1235 erbaut, der Elisabeth-Altar in der Dominikanerkirche von Perugia und die Grabkirche in Marburg - das früheste bekannte Elisabeth-Patronizium überhaupt⁵³. Weitere Klostergründungen folgten 1237 in Ulm und Reims sowie 1239/51 in Tyrnau im damaligen Nordungarn. Verehrung fand Elisabeth zudem in Regensburg und Straßburg. Generell kann festgestellt werden, dass der nordfranzösisch-belgische Raum einen Schwerpunkt bei den Elisabeth-Patronizien bildet und besonders mit Hospitälern in Verbindung gebracht werden kann – so in Quesnoy und Gent⁵⁴.

Neben den oben genannten Neugründungen fand aber auch die Übernahme Elisabeths als Patronin oder Mitpatronin in älteren Ordensklöstern statt. Als Beispiele seien die Dominikaner in Regensburg, die Benediktinerinnenklöster Rehna in Mecklenburg 1237 und Klatzow/Treptow in Vorpommern 1239/1245, sowie die Gründung des Cauliten-Ordens in Nunhem Roermond 1240 genannt⁵⁵.

Wie wir schon in den Artikel gezeigt haben, ist Elisabeth ohne Zweifel eine der wichtigsten Heiligen des Mittelalters. In der Forschung wurde versucht Elisabeth als Heilige und als Historische Persönlichkeit aufzufassen. Bereits 1232 existierten 106 so genannter Mirakelberichte, die vor allem von wundersamen Krankenheilungen durch Elisabeth sprachen, das unterstreicht die Anziehungskraft des Elisabethgrabes als Wallfahrtstätte. Interessant ist die Person Konrads von Marburg der eng mit der Verbreitung der Wundergeschichten als auch der Heiligsprechung Elisabeths verbunden ist. Es scheint das hier vor allem kirchenpolitische Erwägungen im Fokus standen. Neben Pilgerfahrten nach Marburg breitete sich der Kult der Heiligen Elisabeth schnell auch über ihre Wirkungsgrenzen hinaus aus. Dies zeigt sich in zahlreichen Stiftungen von Klöstern oder Kirchen in den verschiedenen Ländern und die Übernahme Elisabeths als Mitpatronin bei älteren Orden.

---

⁵⁰ Dieser Vergleich wird beispielsweise von 1227/41 in der Champagne von dem Zisterziensermönch Alberich von Trois-Fontaines, 1240/50 in Süddeutschland von dem Franziskanerprädiger Berthold von Regensburg und dem englischen Chronist Mathäus Paris (gestorben um 1259) bemüht – vgl. Werner, *op.cit.*, S. 470.

⁵¹ Brückner, *op.cit.*, S. 118.

⁵² Matthias Werner, *op.cit.*, S. 471.

⁵³ *Ibidem*, S. 471.

⁵⁴ *Ibidem*, S. 473.

⁵⁵ *Ibidem*, S. 474.

**CAHLELE MEDIEVALE CU REPREZENTĂRI DE CĂLĂRAȘI
VALAHI DESCOPERITE LA ORAȘUL DE FLOCI - DOCUMENTE
ISTORICE**

**MEDIEVAL STOVE TILES DECORATED WITH
REPRESENTATIONS OF VALACH HORSEMEN UNCOVERED AT
THE FLOCI CITY - HISTORICAL DOCUMENTS**

Maria-Venera Rădulescu*

MOTTO: *"Era din cetatea de Floci
de lângă Dunăre; se numea călăreșul lui
Pătrașcu, de aceea i-a botezat Mihail
voda călăreșul său tot Pătrașcu".*

Szamosközy

Abstract

During the last decades, the archaeological excavations carried out at the Floci City have identified an intensive production of merchandise that took place between the XVth-XVIIth centuries. This paper studies the terracotta tiles decorated with representations of horsemen, uncovered in two medieval dwellings from the end of the XVIth century - beginning of the XVIIth century.

In the dwelling uncovered in 1978 and 1980 the stove was decorated, among other pieces, with two types of green enamel terracotta (27 x 24 cm) showing: 1. an equestrian soldier, towards the left, holding a lance with a flag, and 2. an equestrian soldier, toward the right, holding a rectangular flag.

In the dwelling uncovered during 1995-1996 (L 5 A) were found ordinary heating terracotta tiles and two green enamel pieces (26,5 x 24,5 cm) showing the equestrian soldier, toward the right, holding a rectangular flag. The bust of the defeated enemy can be seen below the horse abdomen.

These terracotta tiles are real historical documents, as they are representing the horsemen costumes, the weapons and the war flags from the army reorganization period during the reign of Mihai the Brave (1593-1601).

Key words: stove tiles, dwelling, horsemen, enemy, flag, lance.

---

* Istoric.

Ora ul de Floci, aflat cândva la v rsarea Ialomi ei în Dun re, se înscrie în istoria rii Române ti ca o a ezare urban medieval cu o intens via economic i comercial , jucând în acela i timp un important rol strategico-militar i politic.

Cercet rile arheologice întreprinse în ultimele decenii¹ au identificat aici principalele etape de locuire, fapt ce permite efectuarea unui studiu comparativ cu celelalte a ez ri urbane medievale române ti. Ora ul a fost identificat la 8 Km vest de comuna Giurgeni, jud. Ialomi a, pe ambele p r i ale actualului DN Bucure ti - Constan a, par ial pe locul fostei localit i Piu a Petrii.

Atestat documentar pentru prima dat în anul 1431², în privilegiul comercial acordat de voievodul Dan al II-lea bra ovenilor, cu un început desigur mult anterior, urbea va cunoa te aproape patru secole de înfloritoare existen , întrerupt uneori de mistuitoare incendii, cum a fost cel din anul 1470, datorat atacurilor violente întreprinse de tefan cel Mare sau cel din 1594, în timpul încerc rilor lui Mihai Viteazul de a elibera malurile Dun rii de st pâניה otoman . La începutul secolului al XVII-lea ora ul rena te³, iar starea sa prosper îl va face cunoscut c l torilor str ini. Locuitorii î i vor continua via a la gurile Ialomi ei pân c tre sfâr itul secolului al XVIII-lea când, în timpul r zboaielor ruso-turce, va fi distrus i abandonat definitiv.

Investigarea ruinelor fostelor locuin e, a atelierelor me te ug re ti, a antrepozitelor de m rfuri, a edificiilor de cult sau a necropolelor dezv luie o intens produc ie local de m rfuri, de la ceramica de uz comun sau decorativ , la unelte agricole i me te ug re ti, bijuterii sau accesorii vestimentare dar i o înfloritoare via comercial , fiind scoas la lumin o cantitate remarcabil a m rfurilor de import din vestul continentului european sau din Imperiul Otoman.

Dou dintre locuin ele medievale cercetate pân în prezent la Ora ul de Floci, a c ror datare se înscrie între sfâr itul secolului al XVI-lea - prima jum tate a secolului urm tor, au ca not comun prezen a sobelor de cahle, unele dintre teracote decorate cu o teni ecve tri purtând lancea cu flamur despicat , iar altele cu o teni ecve tri stegari.

---

¹ S p turile arheologice sistematice au început în anul 1975 i au fost efectuate de un colectiv de speciali ti de la Muzeul Na ional de Istorie a României din Bucure ti i de la Muzeul de Istorie din C l ra i, sub conducerea dr. Lucian Chi escu.

² DRH, B, ara Româneasc , I, Bucure ti, 1966, p. 130-31, nr. 69.

³ Venera R dulescu, *Referiri la Ora ul de Floci în secolul al XVII-lea*, în „Muzeul Na ional“, VII, Bucure ti, 1983, p. 135-145.

Locuința cercetată în anii 1978, 1980 - curtea fostei "I.A.S. Avicola - Giurgeni".

Dintre piesele de ceramică ce au decorat instalația de încălzit a locuinței cercetate în campaniile arheologice din anii 1978 și 1980⁴, cu această iconografie a fost descoperit un număr de două cahle întregi, ase întregibile, numeroase alte fragmente, precum și o frumoasă cahlă de col⁵.

Teracotele sunt lucrate din pastă de lut omogen, decorul fiind imprimat cu ajutorul unui tipar. Pe spatele pieselor se poate streaza amprenta esuturii folosită în timpul presării lutului în matriță. Aversul teracotelor a fost acoperit cu engob alb, vopsit în verde, folosindu-se oxidul de cupru, iar apoi smălțuit. Coacerea ceramicii în cuptor este completă. Diferitele nuanțe de verde pe care piesele le prezintă astăzi, uneori chiar pe aceeași placă, se datorează reacțiilor chimice care au avut loc în sol.

Cahlele, de forma unor plăci dreptunghiulare, înscrisuri dimensiuni de circa 27 x 24 cm, cu variații nesemnificative de la o piesă la alta. Bordurile sunt ușor înalte și lărgite, în formă de ram. O bandă lată de circa 5 cm, fixată perimetral pe reversul plăcii, relativ perpendicular pe margini, facilitează fixarea cahlei, cu lut, de peretele sobei.

Piesele pot streaza urme de funingine și arsuri survenite în timpul folosirii instalației de încălzit, dar și în urma incendierii locuinței.

Teracotele decorate cu o tematică lărgă formează două grupe compoziționale.

I. O teamă ecvestru, spre stânga⁶ - Lăncier. (Fig. 1 a-b, 2).

Compoziția este încadrată în partea superioară și lateral dreapta de un chenar din *i de fier stru*, cu vârful spre interior.

În câmpul cahlei este figurat un personaj ecvestru orientat spre stânga. Figura și bustul sunt redată frontal. Acesta poartă barbă scurtă, stufoasă și mustăți. Ochii, nasul, gura, urechile sunt bine conturate. Vestimentația se compune dintr-o căciulă scundă, turtită, cu bordura din blană, împodobită lateral cu o crenguță de brad, o tunică lungă până la olduri, încheiată la piept cu nasturi și brandemburguri,

---

⁴ Investigațiile (S XIX, SXIX a, S XIX b) efectuate în curtea fostei I.A.S. Avicola - Giurgeni nu au permis cercetarea integrală a locuinței. Vezi, Venera Rădulescu în: L. Chișescu et alii, *Cercetări arheologice în anul 1979 la Piuța Petrii (Orașul de Floci), comuna Giurgeni, jud. Ialomița*, în „Cercetări Arheologice”, IV, București, 1981, p. 132-139, fig. 10:1, 2; *idem*, în: L. Chișescu et alii, *Cercetările arheologice de la Piuța Petrii (Orașul de Floci), jud. Ialomița*, în „Cercetări arheologice”, V, 1982, p. 140-147.

⁵ Piesele se află în colecția MNIR, nr. inv. 163 734-163 787; 163 734-163 735 (piese întregi); 163 736 (cahlă de col). Prezentarea celorlalte teracote care au compus soba, precum și o încercare de reconstituire grafică a ei, vor face subiectul unui alt studiu.

⁶ Meniunea de „dreapta” și „stânga” este folosită în raport cu privitorul teracotelor, procedeu utilizat în descrierea obiectelor de artă.

pantaloni până la genunchi, jambiere strânse pe picior, prinse de pantaloni cu o jartier. Piciorul se sprijină în scara de a. De încălțăminte sunt atașați pinteni cu tijă lungă și rozet.

O teanul iese în mână stâng lăncea, cu coadă lungă, de vârful careia este atașat un gonfalon din două limbi de stofă. În spatele oteanului este redat schematic o armă defensivă, un scut triunghiular, înmăbrcat probabil în metal, prevăzută cu caneluri concentrice ce-i urmăresc forma, caneluri care amortizau sau deviau loviturile adversarului. Scutul era atașat de obicei, cu ajutorul curelelor, de spatele oteanului, atunci când acesta nu era în luptă.

Calul are coama îngrijită și capul împodobit cu pană. Piese de harnament, complete, sunt conturate cu grijă pentru amănunt (presnelul ornamentat, capul elului, frâul de care este prinsă zăbala).

Măcară calului, în galop, sugerează momentul plecării la luptă.

Cadrul natural în care se petrece scena este sugerat, în registrul inferior al compoziției, de patru brațe. În același registru este redat un cerc, element grafic care contribuie la dinamismul imaginii prin orientarea spre înainte a celor două sau trei personaje. Poate fi un simbol (roata norocului?), un semn de metăter, un însemn al unei formațiuni militare etc.

Facem observația că la aceste teracote, la imprimarea decorului au fost folosite cel puțin trei tipare, constatându-se variante în fizionomia personajului, precum și în redarea sau omiterea elementelor de peisaj.

II. O tean ecvestru, spre dreapta - Stegar. (Fig. 3 a, 4).

Compoziția este încadrată în partea superioară de un chenar *din i de fier stru*, cu vârful spre interior. În câmpul cahlei este figurat un personaj ecvestru orientat spre dreapta. Bustul și figura sunt redată frontal. El poartă mustață, bărbia fiind clar conturată. În jurul gâtului este sugerat o coleret. Capul este acoperit de un calpac cu bordura înblănită, ornat pe părțile laterale cu câte două pene. Calpacul, de formă trapezoidală, mai lat în partea superioară, este diferit față de cel purtat de călăreții lăncieri, element vestimentar care pledează pentru existența unor uniforme. Costumul este format dintr-o tunică, cu brandemburguri, pantaloni mulți, cizme de care sunt fixați pinteni cu tijă lungă și rozet. Oteanul sus iese cu mâna dreaptă un steag patrulater prevăzută cu ciucuri la cele două colțuri exterioare. Hampa, îndreptată spre spate, traversează scutul triunghiular. De remarcat că în acest caz canelurile scutului au un alt traiect față de scutul de pe teracota descris mai sus.

Calul, în mers lejer, împodobit în zona capului cu o crenguță de brad, este înzestrat cu harnament complet.

În spatele calului este figurat un copac, într-un ghiveci, interpretat cu crenguțele în formă de cruciulițe. Reprezentarea ne trimite la *copacul vieții*

cre tine, redat în aceeași manieră și pe cahlele al căror decor este *leul bărbos pizind copacul vieii*, piese care fac parte din aceeași instalație de încălzit⁷.

Elementele de peisaj sunt sugerate, în registrul inferior și lateral dreapta, prin aserburii.

Interpretarea pe care o dă acestei compoziții este: Stegarul anunță victoria, aducând cu el, simbolic, copacul vieii cretine.

Compoziția nu se întâlnește decât la Orașul de Floci.

III. Cahle de col (Fig. 3 a-b, 4).

O piesă folosită pentru colul sobei redă pe cele două plăci, unite în unghi drept, reprezentările descrise mai sus. Muchia de îmbinare este ornamentată printr-o torsadă. Această teracotă ne îndreptățește presupunerea că pe cele două suprafețe vizibile ale sobei reprezentările descrise mai sus erau dispuse afrontat, sugerând probabil două momente diferite din timpul confruntărilor, respectiv, în prima compoziție atacul, iar în cea de a doua, sfârșitul luptei și solia ce vestea victoria.

Locuința 5 A, B 1995 - Grind 1

Cercetarea arheologică din anii 1994 și 1995⁸, efectuată la o altă locuință medievală înzestrată cu instalații de încălzit (L 5 A), a scos la lumină un lot de cahle-oale și cahle-plac, dintre care două exemplare sunt decorate cu imaginea oteanului ecvestru orientat spre dreapta.

Otean ecvestru, spre dreapta - Stegar învingător (Fig. 5).

Piese (26,5 x 24,5 cm) fac parte din aceeași tipologie a formei ca și cele descrise mai sus, descoperite în locuința cercetată în anul 1978. Sunt lucrate din pastă de lut omogenă, în amestec cu nisip fin. Modelarea s-a făcut cu ajutorul unui tipar. Pe revers a fost atașat, perpendicular pe margini, o bandă ceramică lată de 5 cm, utilă în procesul de fixare a teracotelor, cu lut, de peretele instalației de încălzit. Piese sunt acoperite cu smalț de culoare verde.

Compoziția *Otean ecvestru orientat spre dreapta - Stegar* prezintă de astăzi un element nou, deosebit de interesant. Sub abdomenul calului a fost figurat bustul unui personaj, fără note definitorii de costum sau fizionomie, dar pe care îl putem interpreta ca fiind inamicul răpus în luptă.

---

⁷ Maria-Venera Rădulescu, *Cahle medievale descoperite în Muntenia decorate cu scena „Leul bărbos pizind copacul vieii”*, în „Cercetări arheologice”, XVI (sub tipar).

⁸ Lucian Chișescu, Silviu Teodor, *Piua Petrii (Orașul de Floci), com. Giurgeni, jud. Ialomița - Sector Grind 1*, în „Cronica cercetărilor arheologice, campania 1995”, Brila, 1996, p. 89, nr. 107; Eugen S. Teodor, *Orașul de Floci, com. Giurgeni, jud. Ialomița - Sector Grind 1*, în „Cronica cercetărilor arheologice, campania 1997”, Cărlaia, 1998, p. 48-49, nr. 56. Mulțumim domnului Silviu Teodor pentru dreptul acordat de a studia și publica piesele.

Remarcând extraordinara fantezie a meiterului care a conceput scena, amintim o cahlă din Transilvania de la sfârșitul secolului al XV-lea pe care, într-o scenă de turnir, sub abdomenul calului, este redat capul, purtând turban, al celui învins⁹. Aceiași concepte în realizarea compoziției o întâlnim și la începutul secolului al XVI-lea pe cahlile ornamentate cu tema *Sfântul Ladislau* unde, sub abdomenul calului, sunt figurate două capete, unul cu fes și celălalt cu turban, ale inamicilor doborâți în luptă¹⁰.

* * *

Teracote ornamentate cu imaginea oteanului ecvestru purtând lancea cu gonfalon au fost descoperite în diferite alte locuri din Muntenia, unele dintre acestea - importante aezări urbane precum Bucureștii, la mănăstirile Mihai Vod¹¹ și Radu Vod¹², recent pe strada Lipșcani¹³, Câmpulung Muscel¹⁴, iar altele - în localități din vecinătatea centrelor urbane, precum Cerbureni¹⁵, în apropiere de Curtea de Argeș sau Mănăstirea Snagov¹⁶, în preajma Capitalei.

Sobele astfel decorate ne semnalează prezența în zonă a călugărilor. Este posibil ca unele detalii de oțet să fi fost încartiruite chiar în incinta mănăstirilor, având misiunea de a apăra și respectivele locuri de cult.

⁹ Victor Eskenasy, Adrian Andrei Rusu, *Cahlele cu cavaler în turnir din cetatea cnezială de la Mălăiești (jud. Hunedoara)*, în „Sargeia”, XV, 1980, p. 115-117, fig. 3; 8.

¹⁰ Daniela Marcu Istrate, *Catedrala romano-catolică „Sfântul Mihail” și Palatul episcopal din Alba Iulia. Cercetări arheologice (2000 - 2002)*. Alba Iulia, 2008, fig. 114.

¹¹ Cahlile au fost găsite, aruncate, într-o construcție (2,75 x 2 m) subterană, izolată (tăină). Vezi: Sebastian Morintz, Gh. Cantacuzino, *Spre turile arheologice din sectorul Mihai Vod. a. Dealul Mihai Vod (Arhivele Statului)*, în „Bucureștii”, I. *Rezultatele spre turilor arheologice și ale cercetărilor istorice din anul 1953*, București, 1954, p. 89-126, fig. 29; Gh. Cantea (Cantacuzino), *Cercetări arheologice pe Dealul Mihai Vod și împrejurimi*, în *Bucureștii de odinioară în lumina cercetărilor arheologice*, 1959, p. 104, pl. LXXXIV/1, 2; explicația planurilor la p. 180; Gh. Cantacuzino, *Observații privind unele cahlile de la Mănăstirea Mihai Vod*, în SCIV, tomul 16, nr. 4, 1965, București, p. 745-763, fig. 1/a, b.

¹² I. Ionașcu, Vlad Zirra, D. Berciu, Margareta Tudor, *Spre turile arheologice din sectorul Radu Vod*, în „Bucureștii”, I. *Rezultatele spre turilor arheologice și ale cercetărilor istorice din anul 1953*, București, 1954, p. 140, 142-154, fig. 9; I. Ionașcu, Vlad Zirra, *Mănăstirea Radu Vod și Biserica Bucur*, în *Bucureștii de odinioară în lumina cercetărilor arheologice*, 1959, p. 74-76, pl. LVIII/4, LX/5; explicația planurilor la p. 178. O piesă se păstrează la Muzeul Național de Antichități, nr. inv. I/1586, iar cea de a doua la Muzeul Municipiului București, nr. inv. S.F. 5900.

¹³ Cercetările arheologice din anul 2008, efectuate de Muzeul Municipiului București, au fost conduse de dr. Gh. Mănuș Adameșteanu, cui trebuie mulțumim pentru informație.

¹⁴ Maria-Venera R. Dulescu, *Cahlele din țara Românească din sec. XIV - XVII* (teză de doctorat - 2002).

¹⁵ B. Slătineanu, *Plăci de ceramică românească din secolul al XVII-lea*, RIR, VIII, 1938, p. 63, 65, fig. 7, idem, *Ceramica românească*, București, 1938, p. 205, pl. IX. Piesa face parte dintr-un lot de teracote descoperit la Cerbureni, jud. Argeș, lângă un cuptor de ars ceramică.

¹⁶ Piese de la Mănăstirea Snagov se păstrează la Muzeul Municipiului București, nr. inv. S.F. 6121 și S.F. 6122. Aversul teracotelor este acoperit cu smalț galben.

Comparând între ele teracotele cu acest ornament, descoperite în aceste zile amintite mai sus, constatăm o foarte mare asemănare între modul de redare a fizionomiei țărilor, a vestimentației, a echipamentului militar, a armamentului, a gonfalonului prins de vârful lancei sau a scutului cu proeminențe circulare.

Cahlele descoperite în București, cu ocazia cercetărilor arheologice din anul 1953 de la mănăstirile Mihai Vodă și Radu Vodă (Fig. 6), cele ce provin de la Cerbureni (Fig. 7), precum și de la Snagov¹⁷, redau o țăranul ecvestru ce poartă pe cap o căciulă rotundă și scundă, cu fundul plat, ornamentat cu două rânduri de perle și decorat pe laterale cu câte două pene. Vestimentația se compune dintr-o tunică lungă până la olduri, încheiată în fața cu brandenburguri, pantaloni scurți, jachetă strâmtă de piele, prinse de pantaloni cu jachetă ajurate, cizme scunde. Cavalerii în mână o lance cu coada lungă de care este atașat un gonfalon. Sabia cu lama curbă și garda dreaptă este legată, prin curele, de ea. Scutul, de formă triunghiulară, înmărmurat în metal, prevăzută cu proeminențe circulare, este atașat de spatele personajului.

La cahlele descoperite la Mănăstirea Radu Vodă și la Cerbureni imaginea se completează cu redarea pintenilor cu tijă lungă și rozet¹⁸.

Calăria îi redă și pe cahlele de la mănăstirile Mihai Vodă, Radu Vodă și Snagov sunt înzestrate și cu câte o goarnă, folosită pentru comenzi pe câmpul de luptă.

Cahlele de la Orașul de Floci înscriu în compoziții câteva elemente care le diferențiază de restul descoperirilor din Muntenia. Amintim, astfel, redarea în registrul inferior al peisajului cu brăduți, introducerea simbolului - *pomul vieții*, decorarea diferită a scuturilor (cu caneluri), a căciulii o țăranului ecvestru orientat spre stânga (cu o crenguță de brad), tipul de steag dreptunghiular, cu ciucuri în colurile exterioare. Nu este redată însă sabia sau goarna.

La toate acestea adăugăm încercarea de interpretare a mișcărilor calului, la una dintre compoziții în galop, firească în timpul unui atac, și diferită la cea de a doua compoziție, unde calul merge în trap atunci când stegarul se întoarce, anunțând sfârșitul luptei și victoria. Varianta acestei de-a doua compoziții, descoperită în L (locuința) 5 A - 1995, se remarcă prin fantezia mișcărilor în a sugera învingătorul și învinsul în luptă.

Împreună, toate aceste piese ne transmit informații reale despre unele componente ale echipamentului militar, despre steagurile de luptă, despre vestimentația țărilor, cu caracteristicile fiecărei unități de luptă. Se poate vorbi chiar de o uniformă a călărilor valahi.

* * *

---

¹⁷ I. Cantacuzino, *Observații privind unele cahle de la Mănăstirea Mihai Vodă*, în SCIV, tomul 16, nr. 4, 1965, București, p. 751, fig. 2/c, d.

¹⁸ Cahlele de la Cerbureni și de la Mănăstirea Radu Vodă nu au chenarul din i de fier strâmt.

Cahlele descoperite în toate localitățile amintite mai sus sunt contemporane și se înscriu cronologic între sfârșitul secolului al XVI-lea și primele decenii ale secolului următor.

La Mănăstirea Mihai Vodă, instalarea sobelor cu cahle de acest tip a avut loc în ultimul deceniu din secolul al XVI-lea sau în primii ani ai celui următor, iar perioada de folosire a acestor instalații de încălzit putea să dureze până la jumătatea secolului al XVII-lea, probabil până la 1658-1659, în timpul invaziilor turco-tătare¹⁹.

La Mănăstirea Radu Vodă, cahlele descoperite provin din stratul de moloz rezultat în urma distrugerii de către turci, prin explozie, în octombrie 1595, a primei biserici a mănăstirii cu hramul Sf. Troiici și a chiliilor ei. Sobe ornate cu aceste piese fuseser utilizate, deci, între anii 1575 și 1595²⁰.

O atenție deosebită pe cahlele descoperite în Muntenia sunt cele rusești și valahi²¹. Ornamentarea acestor ciurli, tipul de scut, caracteristicile steagului de luptă, toate acestea formau, desigur, elemente ce individualizau diferitele unități de oțenii, lucru absolut necesar în cadrul amplelor operațiuni militare care au avut loc sub conducerea lui Mihai Viteazul. Organizarea armatei cunoștea în această perioadă un remarcabil progres²².

Unele elemente de vestimentație și de echipament militar prezente în moda timpului la cele rusești și valahi se regăsesc și la cele rusești husari²³, așa cum se observă pe o placă ceramică descoperită la Füleke (Filakovo), piesă datată 1560-1580²⁴, sau pe o altă de la sfârșitul secolului al XVI-lea, descoperită în Transilvania, înfățișând *husarul maghiar*²⁵. Diverse gravuri ale epocii ne transmit aceleași informații²⁶.

Cahlele descoperite în Muntenia evidențiază, înșirând, aspectele proprii ce-i individualizează pe oțenii de aici. De altfel, compozițiile acestor teracote erau create *ad-hoc* după modele reale de oțenii și destinate comanditarilor autohtoni.

¹⁹ I. Cantacuzino, *op.cit.*, p. 746, 758-759.

²⁰ I. Ionașcu, Vlad Zirra, *op.cit.*, în *Rezultatele și perspectivele arheologice și ale cercetărilor istorice din anul 1953*, p. 140-154.

²¹ Petru Pellérdi vorbește de 8000 cele rusești care îl însoțeau pe Mihai Viteazul în timpul campaniei antiotomane din anul 1595, în *Cele rusești despre războiul românesc*, vol. III, București, 1971, p. 621. Informații asemănătoare la Giorgio Tomasi, în *Cele rusești despre războiul românesc*, vol. III, p. 673.

²² Nicolae Stoicescu, *Oastea lui Mihai Viteazul*, în „Mihai Viteazul”. Culegere de Studii, București, 1975, p. 75-125.

²³ Gh. Cantacuzino, *op.cit.*, p. 753-756, fig. 4/c, fig. 5 a-d, vezi și notele 19-24; I. Szendrei, *A magyar viselet történeti fejlődése*, Budapesta, 1905.

²⁴ Gh. Cantacuzino, *op.cit.*, fig. 4/c; Iános Kalmár, în studiul despre *Cahlele cu reprezentări de husari maghiari din secolul XVI*, în „Magyar Művészet”, XVI, 1949, p. 64 și c. l.

²⁵ Pal Voit, Imre Holl, *Anciens carreaux de peaux hongrois*, Budapesta, 1963, fig. 48. Cahla se află în colecția Muzeului de artă decorativă din Budapesta.

²⁶ Gh. Cantacuzino, *op.cit.*, p. 754, notele 20-25.

C l ra ii de la Ora ul de Floci

La sfâr itul secolului al XVI-lea a avut loc o nou organizare a armatei²⁷. C l ra ii, ca i doroban ii, alc tuiau corpul slujitorilor, dou corpuri separate de diversele bresle de curteni, ca i de mercenari²⁸.

C l ra ii, formând corpul cel mai însemnat al slujitorilor, mergeau la r zboi pe cheltuial proprie i slujeau domniei pentru scutiri fiscale i pentru dreptul de a folosi ocinele domne ti²⁹. A ezarea c l ra ilor pe ocinele domne ti, înc de la sfâr itul secolului al XVI-lea, se înscrie între m surile luate de Mihai Viteazul în vederea organiz rii armatei.

Cele mai importante garnizoane de c l ra i din ara Româneasc se aflau la Bucure ti, Buz u, Ploie ti, Ru ii de Vede, Lichire ti (C l ra i), Târgul de Floci, Hodivoaia, Caracal, M ne ti, Gherghi a .a.³⁰.

În ora ele de margine, c l ra ii, p zitori ai hotarelor rii, alc tuiau a a numitele *c pit nii de margine*. Documentele de cancelarie amintesc despre poruncile domne ti adresate c pitanilor de margine, c l ra i, de la Târgul de Floci, Lichire ti, Hodivoaia, Ru ii de Vede i Caracal, ora e situate la marginea dinspre Dun re a rii³¹. De i asemenea *c pit nii* sunt amintite în acte doar la jum tatea secolului al XVII-lea, „este foarte posibil ca ele s fi existat i înainte de apari ia lor în documente, unele din ele **probabil chiar de la sfâr itul secolului al XVI-lea, din vremea domniei lui Mihai Viteazul**”³² (subl. ns.).

Importan a strategic a Ora ului de Floci impunea organizarea în zon a unei puternice i bine organizate garnizoane, a unei *c pit nii* de c l ra i.

Primele ac iuni militare ale voievodului Mihai Viteazul se vor concentra asupra liniei strategice a Dun rii. La 10 decembrie 1594, oastea muntean învinge armata otoman la Ora ul de Floci, moment în care mare parte din suprafa a urbei va fi incendiat . Ofensiva o tirii lui Mihai Viteazul în această zon este motivat i eficient .

În suita luptelor se înscriu, de asemenea, victoriile de la Putineiu i St ne ti, lâng Giurgiu, în zilele de 14 i 16 ianuarie 1595, de la erp te ti la 23/24 ianuarie, apoi lâng Rusciuc, la 25 ianuarie acela i an³³. Lupte înver unate

---

²⁷ N. Iorga, *Istoria armatei române ti*, vol. I, Bucure ti, 1929, p. 280-281.

²⁸ N. Stoicescu, *Curteni i slujitori. Contribu ii la istoria armatei române*, Bucure ti, 1968, p. 77.

²⁹ *Ibidem*, p. 104-106, 113.

³⁰ *Ibidem*, p. 110.

³¹ *Ibidem*, p. 111, vezi i notele 223-227; N. Stoicescu, *Despre organizarea pazei hotarelor în ara Româneasc în sec. XV - XVII*, în SMIM, IV, 1960, p. 217-218, vezi i notele 6-10.

³² *Idem*, *Curteni i slujitori*, p. 111.

³³ Abdulaziz Karacelebi - zadé, *Ravdat- îl- sbrar (Gr dina virtuo ilor)*, p. 478 ( n traducere la „Inst. de istorie N. Iorga“).

s-au dat de-a lungul Dunării, în primele luni ale anului 1595, pentru localitățile Hârșova, Silistra³⁴, Turtucaia, Chilia, Ismail, Cetatea Albă, Vidin, Braila (10 aprilie 1595)³⁵.

În secolul al XVII-lea, în Orașul de Floci vor rămâne importante garnizoane ale căminelor folosite fie la paza hotarelor, „căminii de margine“, fie la transmiterea tirilor lași de la Constantinopol, așa cum îi „căminii de arigrad“.

Un document datat 20 iunie 1632 (7140), de la Leon vodă, amintește de căminii și roșii ce se aflau pe ocinele Mănăstirii Mislea, de lângă Orașul de Floci³⁶.

Pentru localitățile așezate la marginea dinspre Dunărea rii, paza hotarelor spre fluviu va intra acum în grija căminilor de margine și a martalogilor³⁷. Pentru Orașul de Floci, documentele menționează asemenea căpitani de căminii. La 25 aprilie 1643³⁸, 30 decembrie 1645³⁹ și 32 februarie 1646⁴⁰, documentele îl amintesc pe Răzvan căpitan, ispravnicul orașului Târgul de Floci.

Urmașii vechilor căpitani de căminii se mai bucurau încă în secolul al XVIII-lea de vechiul drept de folosință al ocinei domnești, fiind scutiți de dijmă și clac⁴¹.

* * *

Civilizația medievală românească se definește din ce în ce mai complet grație investigațiilor arheologice coroborate cu studierea documentelor scrise.

Compozițiile teracotelor descoperite la Orașul de Floci au o remarcabilă valoare documentară. Steagurile oțenilor ecvești⁴², micile diferențe în ornarea căciulii căminilor, dar și ornarea variată a scuturilor, amintind parcă de fasciile scuturilor heraldice, definesc clar două unități militare, cu steaguri și organizare proprii, posibil și cu misiuni diferite pe câmpul de luptă.

Căhțele descoperite la Orașul de Floci sunt creații ale meșterilor locali, orașul fiind cunoscut ca un important centru de ceramică medievală.

³⁴ Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, vol. XII, București, 1903, nr. LXXXV, p. 35.

³⁵ Victor Atanasiu, *Mihai Viteazul. Campanii*. București, 1972, p. 134-143; *idem*, *Concepția militară a lui Mihai Viteazul*, în *Mihai Viteazul. Culegere de studii*, București, 1975, p. 113-125.

³⁶ DRH, B, *Arhiva Românească*, vol. XXIII, p. 598, nr. 396.

³⁷ N. Stoicescu, *Despre organizarea pazei hotarelor în Arhiva Românească în sec. XV-XVII*, în "SMIM", IV, 1960, p. 217-218, și nota 5.

³⁸ *Catalogul documentelor românești din Arhivele Statului*, vol. V, București, 1985, p. 424, nr. 993.

³⁹ *Ibidem*, vol. VI, București, 1993, p. 142, nr. 346.

⁴⁰ *Ibidem*, vol. VI, p. 161, nr. 398.

⁴¹ N. Stoicescu, *Curteni și slujitori...*, p. 80-82.

⁴² Steagurile diferitelor unități militare se deosebeau între ele. O informație ceva mai târzie se referă la Grigore Ghica (1660-1664; 1672-1673) care a făcut steaguri breslelor de curteni și slujitori „fealuri, fealuri, fie te care după breasla lor“, vezi R. Popescu, *Istoriile domnilor românești*, București, 1963, p. 150.

Iconografia pieselor de teracotă amintite ne îndreaptă atenția asupra identificării caracterului construcțiilor, bineînțeles, asupra comanditarilor unor astfel de sobe. Locuitorii puteau aparține, după părerea noastră, unor comandanți militari care vegheau în apărarea orașului în cazul atacurilor venite din sudul Dunării. Pe timp de război, clădirile puteau servi drept cartiere generale, spații unde comandanții militari stabileau tactica și strategia viitoarelor lupte. Destinația construcțiilor impunea și amenajarea adecvată a interioarelor. În cazul locuinței 5 A - 1995, pe pereții de est se află o suită de plăci de teracotă ornate cu scena *Sfântul Gheorghe omorând balaurul*⁴³, marele mucenic patron al armatei. Bineînțeles că și construcția alturat, L 5 B, putea fi folosită tot în scopuri militare (cazarmă?). Informațiile pe care cercetarea arheologică ni le transmite par să sprijine ipoteza noastră.

Căhletele decorate cu călărași descoperite la Orașul de Floci se remarcă prin reale calități artistice. Compozițiile sunt echilibrat puse în pagină, respect proporțiile. Remarcăm coerența structurală a imaginilor, realist redată, aspectul narativ al scenelor. Aceste creații - document de ceramică monumental - sunt realizate de meșterii din oraș, inspirați de realitățile locale. Fantezia creatorilor de teracote introduce elementul cu valoare de simbol ce transmite un mesaj, un program de acțiune.

---

⁴³ Informații primite de la Silviu Teodor, căruia îi mulțumim încă o dată.

MARIA - VENERA R DULESCU

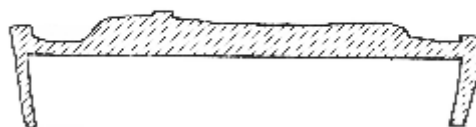
a

b

a-b Cahle descoperite la Ora ul de Floci, L. 1978 (L ncier) - sfâr itul secolului al XVI - lea

Stove tiles found at the Floci City, L. 1978 (Soldier holding a lance) - the end of the XVIth century.

Căhl descoperit la Ora ul de Floci, L 5 A, 1995 (Stegar înving tor)
- sfâr itul secolului al XVI-lea.

Stove tile found at the Floci City, L 5 A, 1995 (Winning soldier holding a flag)
- the end of the XVIth century.

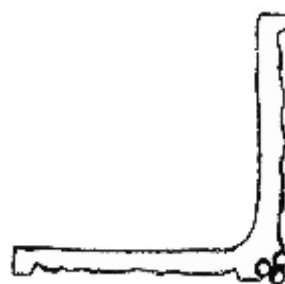

a

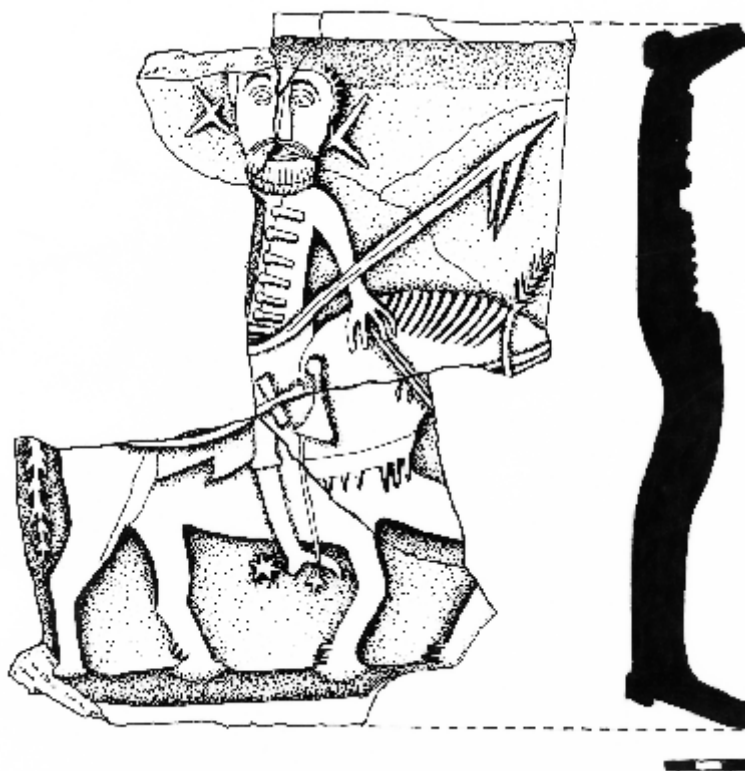

b

Căhl de col descoperit la Orașul de Floci, L. 1978 - (a. Stegar; b. Lăncier) - sfârșitul secolului al XVI-lea.

Corner stove tile found at the Floci City, L. 1978 - (a. Soldier holding a flag; b. Soldier holding a lance) - the end of the XVIth century.

Căhl descoperit la M-rea Radu Vod , Bucure ti, sfâr itul secolului al XVI - lea.

Stove tile found at Radu Vod Monastery, Bucharest, the end of the XVIth century.

Cahl de col descoperit la Ora ul de Floci, L. 1978 - (Stegar) - sfâr itul secolului al XVI - lea.

Corner stove tile found at the Floci City, L. 1978 - (Soldier holding a flag) - the end of the XVIth century.

Cahl descoperit la Ora ul de Floci, L. 1978 (L ncier) - sfâr itul secolului al XVI - lea.

Stove tile found at the Floci City, L. 1978 (Soldier holding a lance) - the end of the XVIth century.

Cahlă descoperită la Cerbureni, județul Argeș, sfârșitul secolului al XVI-lea.
Stove tile found at Cerbureni, Argeș county, the end of the XVIth century.

MOȘTENIREA LUI BARBU ISCOVESCU ȘI DESTINUL EI THE DESTINY OF BARBU ISCOVESCU'S BEQUEATH

Adrian-Silvan Ionescu*

Abstract

Barbu Iscovescu was one of the three Romanian painters, along with Ion Negulici and Constantin Daniel Rosenthal, who put his brush on the service of the 1848 Wallachian Revolution. After the conclusion of the revolution, Iscovescu left Bucharest and went to Transylvania where he painted the portraits of Avram Iancu, the head of the Romanian revolution in the Apuseni Mountains and to some of his followers. Afterwards he wandered through Europe and finally settled in Constantinople. There he made a brilliant career for himself as an outstanding portrait-maker. He earned good money and lived in luxury, as a real dandy. But being ill and feeling that he will die soon he dictated his last will to a few friends gathered beside his bed. He bequeathed all his original works and those he collected along with his library to the National Museum in Bucharest. But three years passed till the trunks containing Iscovescu's works of art would reach Bucharest and another six years till a commission made the inventory and took a decision concerning how to use that collection. A few paintings were framed and exhibited in the Museum. Some lithographs and art albums were sent to the newly-founded School of Fine Arts as documentary material for students. It was strange enough that the most important part of his collection, that one containing the portraits of the Transylvanian revolutionists was considered of less importance and the works were gathered and sealed in a special portfolio never to be exhibited or shown to students. Labeled as „useless works,, these masterly portraits were discovered forty-five years later and finally found the place they deserved at the National Museum of Art.

Key-words: Barbu Iscovescu, Theodor Aman, 1848 Revolution, portrait, bequeath, National Museum of Art.

Biografia pictorului Barbu Iscovescu este îndeobște cunoscută datorită articolelor și monografiilor ce i-au fost consacrate de-a lungul timpului¹.

---

* Cercetător științific la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, doctor în științe istorice.

¹ M. Schwartzfeld, *Iehuda Barbu Iscovescu*, „Anuarul pentru israeliți”, București, 1884; Marin Iorda, *Un pictor pa optist: Barbu Iscovescu*, „Timpul” no. 549/11 Noiembrie 1938; Marin Nicolau, *Un*

După în bucuria Revoluției de la 1848 în Muntenia, Iscovescu, la fel ca toți ceilalți patrioți români, îi începe peregrinările în căutarea unui loc în care să se stabilească un timp mai îndelungat. Îi câștigă oarecare celebritate cu portretele lui Avram Iancu și ale tribunilor săi din Munții Apuseni – ce au fost litografiate chiar în epocă –, apoi cu acelea ale revoluționarilor bănăni. Din primăvara lui 1849 și până în toamna lui 1852 se află la Paris unde intră ca elev în atelierul pictorilor Michel-Martin Drolling și Edouard François Picot. Legitimă i-a primit cu acest prilej șansa de a frecventa rîndurile acelei înalte instituții de educație artistică². Acolo se împrietenește cu mai tânărul Theodor Aman, venit la studii și înscris la aceiași profesori. Pentru a-și exercita mîna și a-și perfecționa tehnica, Iscovescu merge în muzee și execută copii după marii maeștri din vechime precum Titian, Rubens, Greuze etc.

Pentru a-și completa fondurile dar și pentru a se specializa în portretistică, immortalizează trăsăturile multor compatrioți, exilați ca și el. Aceștia se arată foarte mulțumiți de prestația sa și de prețurile rezonabile pe care le percepea, astfel că îl recomandă unii altora. Astfel, pe 16 mai 1850, aflat în prag de plecare din Paris, Christian Tell, îi exprimă, într-o misivă, gratitudinea pentru portretul ce-i fusese făcut și-i arată regretul că nu se mai putuseră vedea înaintea despărțirii³. Într-o scrisoare datată 7 octombrie 1852 și expediată din Paris, Spyridon Francanderou îl recomandă pe Iscovescu amicului său de la Atena, Gheorghe Trezetti, precizând că

---

pictor pa optist: Barbu Iscovescu, „Timpul” nr. 558/20 Noiembrie 1938; *Idem, Pictorul Barbu Iscovescu 1816-1854*, București, 1940; *Idem, Présence de la spiritualité israélite dans le processus de la création plastique au service de la Roumanie moderne (1821-1944)*, Édition Drum Românesc, Genève, f.a.; P. Constantinescu-Iași, *Trei pictori revoluționari*, „Studii” nr. 3/1948; Ionel Jianu, *Pictorul revoluționar Barbu Iscovescu*, București, 1954; Mircea Popescu, *Catalogul științific al lucrărilor lui Barbu Iscovescu existente în prezent în colecțiile publice de la noi*, S.C.I.A. nr. 1-2/1955, p. 334-346; Dan Grigorescu, *Trei pictori de la 1848*, București, 1967; Ion Frunzetti, *Pictori revoluționari de la 1848*, București, 1988; *Idem, Izvodul iconografic al portretelor lui Avram Iancu*, în Ion Frunzetti, *Arta românească în secolul XIX*, București, 1991, p. 60-63; Amelia Pavel, *Pictori evrei din România 1848-1948*, Editura Hasefer, București, 2003, p. 14-15; Daniela Gui, *Pictorul Barbu Iscovescu – ecouri transilvănene*, în Gelu Neamțu (coordonator), *Biografii pa optiste transilvănene*, Editura Academiei Române, București, 2009, p. 151-159; Adrian-Silvan Ionescu, *Momentul 1848 în plastica documentaristă*, „Revista Istorică” tom X, nr. 5-6/1999, p. 509-510.

² Muzeul Național de Istorie a României, Depozitul de manuscrise-tiprituri I, „ÉCOLE DES BEAUX-ARTS DE PARIS/ SECTION DE PEINTURE ET SCULPTURE/ Admission/ M. Barbu Iscovesco né le 9 août 1820 à Bucharest, Turquie, demeurent place Vendôme No.2, présenté par M. Drolling qui répond de ses moeurs et de sa conduite, est admis aux Leçons et concours de la Section de Peinture et Sculpture, jusqu'à l'âge de trente ans; il est porté sur le Registre de l'École, sous le No. 2526 à la date de ce jour./ A Paris, ce 9 Octobre 1849”. Permisul poartă vizele aplicate în martie 1850, martie 1851 și martie 1852.

³ Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de Manuscrise, *Correspondență Christian Tell*, S 41 (1)/ CI: „Domnul meu! / Mi ai făcut o surpriză din quelle mai vii ku trimiterea portretului meu pentru quarre îi sînt recunoscător foarte. Plec Domnule cu mîhnirea că nu putui să te înmbrășsez la plecare-mi. Cu toate acestea te rog Domnule să binevoiești a-mi prezenta amicii ia cu quare m-ai onorat pînă acum și a primi salutarea mea frățească ./ Chr. Tell/ Paris 1850, 16 mai”.

„lucreaz foarte bine, nu cere scump, este un tânăr cinstit, el cîntărește și în gînd seasc norocul cîntărește, doar aici, la Paris, sunt pictori mulți”⁴. Ghiță Magheru, fiul aprigului general paștopist, aflat în el la Paris, îi anunță sora într-o scrisoare din 3 octombrie 1852, de plecarea lui Iscovescu spre Constantinopol și despre expedierea prin intermediul său a unei lucrări destinată vînzării lor⁵.

Ajuns la Stambul în perioada premergătoare Războiului Crimeii, cînd Imperiul Otoman se deschisese cu totul către Occident și orice european era bine primit⁶, Iscovescu se impune repede cu talentul său nu numai în cadrul elitelor din Pera, cartierul Frank (european), dar și printre membrii influenți ai Porții, făcîndu-și drum spre lumea mare a Capitalei. Execută portretul lui Mehmet Ali Pașă, *seraskier* (ministru de război) al Imperiului și chiar al sultanului Abdul Medjid. Cîntărește, în sfîrșit, foarte bine și-i permite să ducă o viață de *dandy*, să se îmbrace elegant și să posede propriul cal, fapt ce i-a adus critici din partea celorlalți compatrioți, cărcotași și invidioși, care, fiind „musafiri” ai pașăului nu se susțineau prin propria muncă și duceau acolo o viață mai strămtorată din modestul stipendiu primit de la guvernul otoman. Dezvinovindu-se față de Christian Tell de acele acuzații nefondate, Iscovescu îi scria acestuia, aflat atunci la Smirna, într-o epistolă datată 16 iunie 1854: „(...) [Domnul Nicolae Golescu] mîine de rîu cîntărește în cal și face cheltuieli multe; poate că vor avea dreptate, dar ce să-i faci; omul își are fiecare pîcatul său, precum am și eu pe al meu”⁷.

Cunoscîndu-și relațiile sus-puse, Theodor Aman apelează la bunul său prieten pentru a-i furniza documentația privind uniformele trupelor regulate otomane (*nizamye*) în vederea executării marii sale compoziții *Bătălia de la Oltenița*⁸. Lucrarea are mare succes la Paris și, sfătuit de prieteni, Aman o oferă sultanului. Se pare că tot Iscovescu a mediat prezentarea ei slăvitului pașă, a acum reșese dintr-o scrisoare a lui Alexandru Cristofici către Christian Tell din 28 august 1854: „(...) tabloul lui Aman se află tot în cutie și la poartă – Iscovescu de 8

⁴ Alexandru Bălănescu, Horia Nestorescu-Bălănescu, *Arhiva generalului Gheorghe Magheru – catalog*, Oficiul pentru Patrimoniul Cultural Național, Rîmnicu Vâlcea, 1980, vol. II, p. 155.

⁵ Direcția Judeeană Dolj a Arhivelor Naționale, fond *Gheorghe Magheru*, pachet LXI bis/ 38.

⁶ Sinana Kunalalp, *The Thorny Road to Modernization: The Ottoman Empire and the Crimean War*, în catalogul expoziției *Kırım Savaşı'nın 150ncı Yılı/ 150th Anniversary of the Crimean War*, Sadberk Hanım Müzesi, Istanbul, 2006, p. 60-65.

⁷ N. Isar, *Ultimii ani din viața pictorului Barbu Iscovescu. Contribuții documentare* (I), „Revista Muzeelor și Monumentelor – Muzeu” nr. 4/ 1987, p. 73.

⁸ George Potra, Barbu Brezianu, *Artiști noi în legătură cu Barbu Iscovescu, Theodor Aman și alți pictori români*, S.C.I.A. nr. 1-2/ ianuarie-iunie 1955, p. 327-334; Radu Bogdan, *Theodor Aman*, E.S.P.L.A., București, 1955, p. 119; G. Oprescu, *Locul lui Theodor Aman în cultura românească*, S.C.I.A. nr. 3-4/ iulie-decembrie 1956, p. 95; Adrian-Silvan Ionescu, *Portrete în istoria artei românești*, Ed. Dorul, Norrespunderby, 2001, p. 51-52; *Idem*, *Cruce și semilună*, Editura Biblioteca Bucureștilor, București, 2001, p. 128-130; *Idem*, *Theodor Aman și Războiul Crimeii*, în volumul *In onoare Ioan Caproșu*, Studii de istorie, Editura Polirom, Iași, 2002, p. 408.

luni a dat tabloul Olteni a Sultanului i pân acum nu are nici un r spuns”⁹. Apoi, însu i autorul se deplaseaz la Stambul i, cu acest prilej, î i reîntâlne te vechiul prieten. Iscovescu, om generos i îndatoritor, l-a ajutat i o vreme au fost tot timpul împreun , în pofida bolii coloanei vertebrale¹⁰ care i se agravase i chiar

l-a intuit la pat dup una dintre ie iri, dup cum relatea Cristofi într-una dintre coresponden ele sale¹¹.

Sfâr itul lui Iscovescu era destul de aproape. i tocmai atunci Aman nu a putut fi al turi de el. Mai întâi, ivindu-se ocazia de a c l tori gratis în Crimeea pentru a vedea câmpurile de lupt i a se documenta la fa a locului, asistând chiar i la primele bombardamente asupra Sevastopolului¹², pictorul nu ezit s p r seasc ora ul de pe malurile Bosforului. Apoi, revenind de pe front, a trecut doar o singur dat s - i viziteze prietenul aflat pe patul de suferin i, pentru a evita s -l mai vad în acea stare jalnic , a pretextat c pleac din Stambul i i-a luat r mas bun. Cuno tin ele comune l-au blamat pentru acest gest dictat poate de prea marea lui sensibilitate dar, se pare, i de o datorie ce o avea la Iscovescu, a a cum preciza Cristofi într-o scrisoare c tre Tell: „Din ioa quare s-a întors Aman de la Sevast[opol] de a doa- i i-a luat ioa bun i nu a mai vrut se vie se va pe bolnav , iquând quē p timesce i el ve ându-l. Dupe 5 ille câte a plecat, în timpul sta Iscov[escu] a aflat de la doctorul quē Aman este ânqu aici i atunci mi-a is: quând me voi face bine oi s - i spui quât sunt de nemul umit pe Aman. (...) Era mult nemul âumit de Aman quare s-a spus a veni f r bani i Iscov[escu] s-a împrumutat i i-a dat 2500 quând el quare avea la Paris, pe quând lucrau împreun , nu da lui Iscoves[cu]. Aman i-a r mas fôrte îndatorat, fiind qu i eu am fost martur la o fapt frumós a reposatului: într-o i fôrte de diminé ducându-m la el, l-am g sit gata se plece pe Bosfor unde avea de lucru, i me rug pe mine ca se dau lui Aman o lir , quare era în lips – dupe cum am i f cut. Eu sunt sigur qu nu numai Aman dar mul i ca ast fel de ómeni nu ar fi f cut a a dup cum a f cut Isco[vescu]. Qu indeob te omul nu uit numai quând are se ia, dar quând e vorba se fac bine nici nu î i aduce aminte”¹³.

⁹ N. Isar, *Ultimii ani din via a pictorului Barbu Iscovescu. Contribu ii documentare* (II), „Revista Muzeelor i Monumentelor – Muzee” nr. 5/ 1987, p. 75; Adrian-Silvan Ionescu, *Cruce i semilun* , *op.cit.*, p. 131; *Idem*, *Theodor Aman i R zboiul Crimeii*, p. 410.

¹⁰ Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de Manuscrise, *Coresponden Al. Cristofi*, S 13 (50)/ C: „Doctorul mi a spus qu cauza bola Iscoves[cului] este onanismul, fiind qu osul spinnerii este putred f r meduv ”.

¹¹ N. Isar, *op.cit.*, (II), p. 75: „(...) duminica trecut , eri o s pt mân , a mers i el [Iscovescu] s se diverte e (destind) pu in la ostróve [Apele Dulci], **cu Aman** (subl. ASI) i séra l’a apucat o ból gro av , ânquât a trebuit s îi pue sonde ca se pót e i afar i dupe asta i s-a paralî at amândou piciórele (...)”.

¹² N. Isar, *op.cit.*, (II), p. 75; Dr. C.I. Istrati, *Theodor Aman. Biografie*, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, Bucure ti, 1904, p. 19-21; Al. Tzigara-Samurca , *Catalogul Muzeului Aman*, Editura Minerva, Bucure ti, 1908, p. 19-22; Adrian-Silvan Ionescu, *op.cit.*, p. 134-140.

¹³ N. Isar, *op.cit.*, (II), p. 75.

La scut timp, Barbu Iscovescu a trecut în lumea umbrelor. Simindu-și sfârșitul aproape, în seara zilei de 24 octombrie 1854, pictorul îi cheamă căiva prieteni la Spitalul Prusian din Pera unde era internat, în prezența lor, îi dictează ultimele dorințe. Acei amici fideli erau generalul Gheorghe Magheru, Constantin Polichroniade, Vasile Mălinescu, Alexandru Cristofici și Arthur Baligot de Beyne. Dacă nu ar fi fost situația mai sus relatată, sigur printre aceștia s-ar fi aflat și Aman. Actul a fost redactat în franceză de Baligot de Beyne. Acest testament a fost publicat, în 1965, de T.G. Bulat în revista „Studii și Cercetări de Istoria Artei”¹⁴. Dovedind puternice sentimente naționale și patriotice, Iscovescu, deși era evreu, solicită să fie înhumat în ritul creștin ortodox. Apoi, ca ultim dorință final, îi lasă Muzeului Național recent înființat¹⁵, toate lucrurile realizate de el ori colecționate – inclusiv câteva răsăduri la București, în custodia lui Carol Szathmari, drept chirie pentru un împrumut: „Dorind să dau scumpei mele patrii, la despărțire, o dovadă constantă a dragostei mele pentru ea, las moștenire Muzeului Național din București toate tablourile, pânzele, gravurile, litografiile, desenele, albumele care mi-au aparținut, atât operele pe care le-am făcut eu însumi cât și pe acelea care au fost colecționate prin strădaniile mele. Pe lângă obiectele de artă pe care le posed la Constantinopol, executorii mei testamentari vor preda sau vor face să fie predate la Muzeul Național tablourile și obiectele de artă de toate felurile pe care le-am lăsat la București. Aceste obiecte se gătesc la dl. Szatmary (sic), pictor, care îi dăruie zece duca și ce-i vor fi plătiți cu dobânda pe cinci ani de direcția Muzeului Național”¹⁶.

Celelalte stipulații ale testamentului erau legate de diverși prieteni sau cunoscuți cărora le lăsa câte o amintire de valoare. Din acest document reiese că Iscovescu, oricât de risipitor ar fi fost, cătigase suficient de bine pentru a aduna o sumă însemnată de bani ce-i permiteau, în clipa din urmă, să facă danii substanțiale Spitalului Prusian unde fusese îngrijit – 1000 de piaștri –, capelei românești din Paris 100 de franci și încă 40 pentru a se face rugăciuni pentru sufletul său, iar ceea ce avea să rămână după acordarea acestor donații și achitarea cheltuielilor de înmormântare, urma să fie folosit pentru ridicarea la capăt a unui monument funerar. Sumele de bani și obiectele rămasă de pe urma lui se pare că erau, la acel moment, destul de importante pentru a-l ajuta pe alții să profite de pe urma lor, creându-le chiar greutate și punându-i în poziții penibile pe executorii testamentari, așa cum relatează chiar unul dintre ei, Alexandru Cristofici: „La moartea Iscov[escului] ni s-a întâmplat o istorie cu D. Miltiad [Aristarhi, reprezentantul Țării Românești la Sublima Poartă] care voia să profite. Mergând la Spital eu, Mag[heru] și Polich[roniade] ca să luăm lucrurile am găsit pe doi logofeți trimiși de Milt[iad] dintre care unul venise altădată, umblase în lucrurile mortului și luase un cont de

---

¹⁴ T. G. Bulat, *Testamentul lui Barbu Iscovescu*, S.C.I.A. tom 12, nr. 1/ 1965, p. 199-202.

¹⁵ Adrian-Silvan Ionescu, *De la Galeria de tablouri la Pinacoteca Națională*, „Revista Istorică” tom XIII, nr. 1-2/ ianuarie-aprilie 2002, p. 151-152.

¹⁶ T.G. Bulat, *op.cit.*, p. 202.

bani, pe quare dându-l lui Milt[iad] a is trimi ându-i acum pe amândoi ca s fac catagrafie. Tóte aqweste f r nici o form , nici por[unc] în scris. Dupe que i noi i ei am luat în scris tóte lucrurile, ei a pus pecete i noi am luat cheile. Dar voind ei s aib i cheile, aflându-ne pleca i i în dreptul poli iei de la Galata Sarai, unul din ei ne ia cu gava i (g rzi) i ne duce la beitul iquând ca se ne ie aci, dup quâte va minute vine i ne d drumul. În séra aquea d. Milt[iad] a pus pe Isailovu ca se róge pe d. Mag[heru] s trec cu vederea o asemenea gre al din partea slugilor f r scirea lui iquând qu i-a destituit i îi va face orque satisfac ie. D. Mag[heru] a is qu nu e nici de cum superat pe D. Milt[iad] ci pe cancelaria Rumânesc . Eri am fost la Re id [Pa a] cu D. Mag[heru] i Meline[scu] i i-a dat o ch rtie în pricina asta. Acum s vedem que o s fie i que o s fac (...)”¹⁷.

Executorii testamentari îi vor face datoria fa de prietenul lor defunct. În 1855 a fost întocmit o list destul de sumar a lucr rilor r mase de la Iscovescu în care nu s-a precizat nici un titlu ci doar num rul exemplarelor i tehnica de execu ie. Astfel, la Stambul r m seser „89 de tablouri, portrete etc. în oleiu, 113 gravuri, litografii etc., 227 desenuri, schi e etc.”¹⁸, ceea ce însemna un num r de 429 de lucr ri în diferite tehnici, f r specificarea expres , care erau datorate artistului i care altor autori pe care-i colec ionase. O alt list , ceva mai explicit , cuprinde un num r de 29 de c r i diverse, în limbile francez , german i italian : dic ionare, manuale de geografie, istorie, aritmetic , gramatic , de ordine arhitectonice - i chiar unul de echita ie (!) – , precum i volume de beletristic i Vechiul Testament¹⁹.

Aveau s treac , îns , trei ani pân ce l zile care cuprindeau mo tenirea lui Iscovescu s ajung la Bucure ti: pe 16 iulie 1857, fra ii Polichroniade se adreseaz Eforiei coalelor pentru a anun a c obiectele trimise de la Stambul se afl depozitate la ei i c trebuiau s le fie pl tite cheltuielile de transport în valoare de 187,50 lei. Au mai trecut dou luni pân ce, în edin a din 17 septembrie, eforii desemneaz pe Costache Aristia i pe Carol Wahlstein, bibliotecarul i, respectiv, conservatorul muzeului, s ridice lucr rile i c r ile.²⁰ Tot ei sunt îns rcina i s preia i operele l sate z log lui Szathmari. Se achit de aceast sarcin pe 12 aprilie 1858, când acestuia i se pl tise datoria de 10 galbeni a lui Iscovescu i dobânda aferent i sunt preluate lucr rile, conform unei liste care nici de data aceasta nu era explicit men ionând „dou tablouri mari cu oloi, înc neispr vite de tot”, trei alte pânze întinse pe asiuri (ceea ce fac s se presupun c primele nu

¹⁷ Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de Manuscrise, *Correspondeen Al. Cristofi*, S 13 (52)/ C, fila 12.

¹⁸ T.G. Bulat, *op.cit.*, p. 203-204.

¹⁹ *Ibidem*, p. 205-206.

²⁰ *Ibidem*.

erau pe asiu ci rulate), cincizeci i dou de studii (f r precizarea tehnicii de execu ie) i treizeci i opt de studii în creion²¹.

Vor mai trece înc ase ani pân ce lucr rile h r zite de Iscovescu patrimoniului muzeal s fie cercetate de o comisie de speciali ti i s se ia o hot rre în privin a lor, selectându-se cele considerate a merita s fie încadrate i expuse. La începutul anului 1864, Carol Ferrerati, directorul Muzeului Na ional, reclama c , în urm cu doi ani, din lad a fost luat o pânz de c tre Ioan Maiorescu, pre edintele din acea vreme a Eforiei coalelor²². Profesorul Maiorescu recunoa te c a deschis lada îns se dezvinov e te precizând c nu i-a însu it un tablou ci doar... o carte cu xilografuri nu prea valoroase, din secolul al XVI-lea sau al XVII-lea, pe care a i restituit-o, dup câțva timp, în prezen a fratelui omului de serviciu²³.

Acest fapt a gr bit constituirea unei comisii care s se pronun e în privin a valorii mo tenirii: pe adresa lui Ferrerati, ministrul de atunci, Alexandru Zanne, dispune „a se str muta acést cuti în sala Galeriei de Pictur unde pentru zioa de joi 6/18 februarie se vor invita a veni în comisie DD Mavros, I. Ghika, Aman, Alexandrescu i T t r scu, care vor fi ruga i a refera Ministerului despre numarul

²¹ *Ibidem*, p. 206.

²² Arhivele Na ionale Istorice Centrale, fond *Ministerul Cultelor i Instruc iunii Publice* (în continuare A.N.I.C., *M.C.I.P.*), dosar 126/ 1864, f. 24: „Domnule Ministru,/ De când am onóre de a servi pe acest onorabil Guvern , éde în sala casei unde a fost Museul Na ional, una lad cu mai multe pân e dipinse; cu tóte c înc una dat deja am f cut cunoscut la fosta Onorabil Eforie coalelor , acuma doi ani despre lucru acesta când era director Dom[nu]l Maiorescu, care a bine voit a veni la facia locului i tot de o dat s’a desf cut aceea lad , s’a observat pân ele i s’au iar pus la locu lor , dar D. Maiorescu a luat chiar cu dânsu una d’ntre ele. A a dar cu ocasiunea ecsposi iunei tablourilor am socotit de datoria mea de a face cunoscut la D. Vostr lucru acesta, i tot de o dat Ve rog Domnule Ministru a ordona luarea de vr’una disposi iune în acest privin ./ Director C. Ferrerati”.

²³ A.N.I.C., fond *M.C.I.P.*, dosar 1334/ 1864, f. 2: „Domnule Ministru!/ Memoria Domnului Ferrerati nu’i e fidel daca D-lui pretinde c acum duoi anni eu a i fi luat din remassele reposatului Iscovescu vre-u pân s desemnat , ori vre-un tabell de pictur . În prim vara annului 1861, visitând i eu lada cu lucrurile numitului, am dat peste u **carte** (nu pân s) in Folio, legat în pelle, de u grossime mai mic de cât degetul cell mic , care coprindea elogiul faptelor unui Sântu Catolic mai modern , de nu me în iall memoria, *S. Franciscu Selesianul* , în versuri latine. Poema era împ r it în mai multe cânturi i la începutul fie-c rui cânt , era gravuri xilografite, reprezentând diverse scene. Acést carte o ve iusem la Iscovescu în Craiova înc înainte de 1848. Reve endu-u acum dup atâ i anni mi-am addus aminte de acelle gravuri, cari ca produse de Xilographia de la finitul Secl. XVI or începutul Secl. XVII îmi f cusser órecare impresiune. Prin urmare am luat acea carte pentru câte-va ille cu mine în cancelaria Eforiei; îns la începutul vacan iei (1861) am dus însu-mi acea carte înapoi la Museu, i am a ie iat’o ear i în lad la locul seu, faci fiind de-mi adduc bine aminte, unul din fra ii D-lui Petrache Georgiu, îngrijitoriul . Acesta e adeverul . De se mai afl cartea acolo or ba nu sciu; de vre-u speciale valóre artistic nu sunt gravurile dintr’însa, i alt merit nu are acea carte. Primi i... I. Maiorescu, profes[or]”.

i valórea lor artistică cum [i] despre modul restaurării, al încadrării etc.”²⁴. Pentru estimarea valorii lucrurilor fuseseră desemnați oameni cu experiență în domeniu: Nicolae Mavros, colecționar de antichități și unul dintre importanții donatori ai muzeului, Ion Ghica, om cu vaste lecturi și posesor al unui bogat „muzeu imaginar” constituit în timpul îndelungatelor sale călătorii prin lume, și cei mai importanți pictori ai momentului, Theodor Aman, Gheorghe Tattarescu și Petre Alexandrescu. Dar comisia nu se poate reuni la data stabilită de ministru pentru că membrii nu s-au prezentat la muzeu, așa cum anunțase directorul Ferrerati prin adresa nr. 148/8 februarie²⁵. Comisia este reconvocată pentru joi 20 februarie²⁶ și, de data aceasta, se adună cel puțin trei dintre membri, Ghica, Alexandrescu și Tattarescu, după cum raporta Ferrerati forului tutelar, precizând că a fost inventariat conținutul și zăcămintelor unde s-au găsit 94 de pânze, un album cu gravuri și două mape „cu măruri și urme [i] schișe” diverse ce au fost legate și pecetluite chiar cu sigiliul lui Ghica²⁷. Procesul verbal întocmit cu acel prilej a fost semnat, în chip ciudat, doar de primii doi membri prezenți în comisie. Din document reiese că acea comisie a fost ori prea superficială ori prea exigentă optând doar pentru trei picturi considerate demne de înfrumusețare, alte 31 de lucruri – probabil desene – fiind recomandate pentru legare într-un album iar cele două mape, socotite a conține lucruri minore, fără valoare artistică (!), au fost închise fiind destinate pentru depozitare departe de ochii publicului; în schimb, un album cu gravuri după operele sculptorului neoclasic danez Bertel Thorvaldsen, era pus în muzeu, la dispoziția celor interesați și ca material de studiu pentru învățarea artiștilor²⁸. (**Anexa 1**)

Pentru moment nu existau, însă, fonduri adecvate, la ordinul verbal al ministrului, înfrumusețarea a fost amânată pentru o perioadă când sumele necesare aveau să fie prevăzute în buget.

Comisia prea mai interesată de alte aspecte decât de moștenirea lui Iscovescu: ca și când ar fi călcat întâia oară în Galeria de Tablouri, membrii comisiei adaugă un paragraf substanțial la referatul lor prin care atrag atenția că portretele istorice prezente pe șimele sunt slabe calitativ și ar trebui invitați „pictori Români de merit” să execute altele, cu mai mare valoare artistică. Să fi fost la mijloc interesul personal al lui Petre Alexandrescu, unul dintre portrețiștii apreciați ai epocii, de a primi el această comandă lucrativă?

Poate că aceste concluzii ale comisiei nu au satisfăcut ministerul pentru că, peste câteva luni, în aprilie același an, este convocat o nouă comisie – din care făcea parte din nou Tattarescu dar avându-l coleg pe Henri Trenk – care să examineze lucrurile și să stabilească pe „acellea ce au un interes artistic și merit

²⁴ A.N.I.C., fond *M.C.I.P.*, dosar 126/ 1864, f. 24.

²⁵ *Ibidem*, f. 44.

²⁶ *Ibidem*, f. 45.

²⁷ *Ibidem*, f. 49.

²⁸ A.N.I.C., fond *M.C.I.P.*, dosar 1334/ 1864, f. 1.

a fi terminate (sic) i espuse în Galeria de tablouri spre a se putea lua apoi dispozi iuni pentru a lor restaurare”²⁹.

Mult mai riguros decât colegii din anterioara comisie, Tattarescu întocme te pe 30 aprilie 1864, de unul singur, f r Trenk (care nu se tie de ce nu a participat) un inventar destul de am nunit – din p cate f r a preciza subiectele lucr rilor selectate – în care include i materialele nefolosite pentru pictur i desen aflate în lad i pentru care sugereaz noi întrebuin ri. El sesizeaz i valoarea schi elor, studiilor i compozi iilor neterminate i g se te mult mai multe lucr ri ce meritau a fi înr mate i expuse, chiar dac mapa cu m run i uri r mâne sigilat integral³⁰. (**Anexa 2**)

Dup ce, pe 5 octombrie 1864, Theodor Aman fusese numit, prin decret domnesc, directorul proasp t-înfiin ate i coli de Belle-Arte i, implicit, al Pinacotecii³¹, Carol Ferrerati, directorul Muzeului Na ional, îi pred acestuia, pe 20 noiembrie acela i an, inventarul a ceea ce pân atunci se numise Galeria de Tablouri. Acesta era destul de modest, format din 112 lucr ri la care se ad ugau lada lui Iscovescu i un tablou de Nicolae Grigorescu, intitulat *R zbunarea Divin*³². Aman d trei chitan e pentru fiecare dintre aceste grupuri de obiecte: dup scrisul s u se vede c formalismul îl plictisea, a a c ultimele dou chitan e pentru lada lui Iscovescu i pânza lui Grigorescu sunt a ternute în grab , f r chef, aproape mâzg lite i cu abrevieri³³. Astfel, soarta l-a f cut pe Aman, care cu 10 ani în urm î i abandonase într-un fel prietenul aflat în ultimele ceasuri de via , s devin responsabil de valorificarea mo tenirii acestuia.

Avatarurile mo tenirii lui Iscovescu nu se încheia aici. Peste câteva luni, Comitetul Academic de Belle-Arte – organism constituit odat cu fondarea institu iei de înv mânt artistic superior³⁴ – reunit pe 21 februarie 1865, ia o decizie definitiv în privin a operelor r mase de la pictorul revolu ionar. Cu această ocazie este f cut o list cu titlurile lucr rilor g site în lad i care urmau a fi înr mate sau repartizate în alte locuri decât la Pinacotec . Din această list reiese c majoritatea picturilor destinate a fi expuse erau copii dup mae tri celebri i tocmai originalele cu mare valoare documentar – precum portretele tribunilor i prefec ilor lui Avram Iancu, executate în condi ii atât de precare, în plin conflict armat, în 1848 – erau menite a fi inute, în continuare, la p strare, f r perspectiva de a fi expuse³⁵. (**Anexa 3**)

---

²⁹ A.N.I.C., fond *M.C.I.P.*, dosar 126/ 1864, f. 128.

³⁰ *Ibidem*, f. 188.

³¹ Adrian-Silvan Ionescu, *Înv mântul artistic românesc 1830-1892*, Editura Meridiane, Bucure ti, 1999, p. 97, 332-333.

³² A.N.I.C., fond *M.C.I.P.*, dosar 127/1864, f. 127.

³³ *Ibidem*, f. 128, 129, 130.

³⁴ Adrian-Silvan Ionescu, *Înv mântul artistic...*, p. 109, 340.

³⁵ A.N.I.C., fond *M.C.I.P.*, dosar 732/1865, f. 186.

Pe 31 martie 1865, Theodor Aman înaintea ministrului un deviz pentru înr marea acelor lucruri, cu precizarea tipului de ram și a dimensiunilor³⁶. (**Anexa 4**) Pentru a fi mai explicit pentru contracciul Ioan Bu nea, Aman revine cu detalii: pânza s fie întins și b tut în inte pe asiul de lemn apoi încadrarea s se fac , pentru lucr rile mari, în rame aurite, cu l imea de cel pu in 12 cm iar pentru cele mici în ram lat de 10 cm, în vreme ce 11 desene în sanguin aveau s primeasc un paspartu de hârtie gri, s li se pun geam i, în loc de ram , pe margine s fie lipit hârtie galben³⁷. Pe 10 noiembrie, me terul anun c i-a terminat treaba i solicit plata celor 670 lei cuveni i³⁸. Dar, peste dou zile, Aman face o plângere la Minister împotriva lui Ioan Bu nea care nu respectase prevederile contractului i f cuse treab de mântuial ; în mod special directorului Pinacotecii îi atr seser aten ia schi elor în ulei ce ar fi trebuit s aib 10 cm l ime i aveau doar 2,5 cm³⁹. Pentru a constata situa ia este desemnat Gaetan Burelly, arhitectul Ministerului Cultelor i Instruc iunii Publice.⁴⁰ Referatul acestuia confirm motivul nemul umirii lui Aman: „(...) înquadrarea tablourilor men ionate în contractu încheiat le-am g sit departe de a fi îndeplinite condi iunile cerute atât în priviia acurate ii lucrului cât i în dimensiia pervazurilor pentru c celle ce aru fi trebuit s aib o l ime de 12 centimetre abia au 9 i ½, iar cele 13 schi e din Articolul VIII ce urma se fie în l ime de 10 centimetre abea au trei (0,035 m). Prin urmare nu pot certifica c D. Antreprenor a îndeplinit angajamentul s u”⁴¹. În urma acestui referat i se pune în vedere me terului r mar s reia lucrul i s respecte contractul în caz contrar trebuind s suporte el cheltuielile pentru o nou licita ie⁴². Bu nea protesteaz i aduce drept argument modelele de rame ce i-au fost ar tate la Minister în momentul semn rii contractului, fapt pentru care nu se consider vinovat i solicit s se fac o nou constatare a execu iei lucr rii sale de c tre alt persoan decât arhitectul Burelly care nu fusese bine informat⁴³. Dar oficialit ile sunt implacabile i, prin adresa nr. 39981 din 15 decembrie 1865, Bu nea este somat s execute lucrarea conform prevederilor contractului, i înc repede, pân la finele lunii⁴⁴. În sfâr it, pe 16 martie 1866, Aman anun c antreprenorul Ioan Bu nea a predat lucr rile înr mate a a cum se cuvenea⁴⁵ i, deci, i se putea achita suma datorat⁴⁶.

³⁶ *Ibidem*, f. 278.

³⁷ *Ibidem*, f. 426.

³⁸ *Ibidem*, f. 614.

³⁹ *Ibidem*, f. 613.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 615.

⁴¹ *Ibidem*, f. 636.

⁴² *Ibidem*, f. 637.

⁴³ *Ibidem*, f. 642.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 643.

⁴⁵ A.N.I.C., fond *M.C.I.P.*, dosar 446/ 1866, f. 45.

⁴⁶ A.N.I.C., fond *M.C.I.P.*, dosar 624/ 1866, f. 10.

Astfel, după 12 ani de la trecerea în eternitate a lui Barbu Iscovescu, pictorul revoluționar ce arsese cu flacăra vie și se stinsese pretimpuriu, moțtenirea sa și-a ocupat locul meritat pe simzele Pinacotecii. Atâta timp a trebuit pentru ca, una dintre personalitățile marcante ale plasticii naționale – care, chiar dacă nu apucase să atingă maturitatea creatoare, lăsa totuși opere de certă valoare documentar-istorică –, să și afle locul în panteonul artei românești! În chip nedrept, această soartă vitregă a avut-o un artist patriot, deosebit de generos și dezinteresat material atunci când era vorba de arta sa pentru care se jertfise și cerea în dorea tot binele. Este simptomatică o adresă, din păcate nedată, ce o trimisese probabil comitetului revoluționar din exil atunci când primise invitația să și ridice modestul ajutor material ce-i fusese oferit în condițiile vitrege ale existenței, departe de țară, la care, cu lăudabilă modestie, arată că nu consideră merita acea sumă, dar, spre a fi demn de ea și de efortul fraților, promitea că va executa în contul ei o lucrare cu tematică istorică⁴⁷. Un om atât de devotat cauzei naționale, atât de dornic să contribuie la progresul și înmărirea riei fără a solicita nimic în schimbul eforturilor sale, merita, cu prisosință, să fie comemorat prin propriile-i lucrări aezate la loc de cinste în Pinacotecă. Dar aveau să mai treacă încă 45 de ani până când, într-o mapă pe care scria „Lucrări netrebuitoare” ce avea drept sumar inventar o pagină pe care era notat „176 bucăți neimportante, 9 pe pânză din 11 presupuse a fi” – acea mapă pecetluită de Ion Ghica și care nu mai fusese deschisă aproape jumătate de veac – aveau să fie descoperite opere de mare importanță pentru istoria și pentru arta națională: 9 portrete în ulei ale revoluționarilor transilvăneni de la 1848, 17 portrete în creion, câteva copii după portrete de

---

⁴⁷ Direcția Judeeană Dolj a Arhivelor Naționale, fond *Gheorghe Magheru*, pachet LXXXIV/1: „Chiamat prin adresa domnii vóstre de la alle trecutului februaru qua s' priimescu ajutorul hotărât pe semn-mi din subscripția deschisă pentru întâmpinarea quellor d'ânteii trebuințele alle emigranților fără mi-lóce de traiu, quea d'ânteii a mea datorie este să vă exprim recunoscina de quare am fost în sunt pătruns. Nici un titlu n'aveam Domnilor, nu numai a pretinde aquel ajutor, dar nici a spera qu'm'ă fi putut împărți de o facere de bine în felul aquesta, pentru qu'nici vr'un sacrificiu am făcut pentru patria mea qua s' merită pe pământ strein asistența compatrioților mei, nici credeam qu'în neputința în quare cunosc qu' se află emigrația noastră, iar fi fost posibil să înlesnească pe quei neavui dintre noi. Aputéice multe, Domnilor, spre lauda subscriptorilor, dar nu voiusăle atting modestia, nici scopul meu este aquesta. Mă permit a ve adresa epistola aquesta numai qua s' ve rog să binevoiți a-mi servi de organ lângă quei que mi'au însemnat pe lista dată, spre a le arta recunoscina a mea. Apoi, fiind qu'ajutorul que mi se face este numai o bunăvoință fără qua eu s' fi meritat, precum am is, prin antecedentele melle, m'au crede foarte umilită dacă u lăsa să trec înlesnirea que mi procură fără să-mi dau o îndatorire. Mi-ar fi greu, Domnilor, să priimesc que alții să fac mult pentru mine și eu să nu facu nici puțin pentru dămi. A u fi dorit, și mi pare reu qu' nu pot face prequāt voiu, dar îmi place a crede qu' frații que mi întind mâna vor fi indulgenți și vor primi puținul nu drept mult, ci drept dovadă mai sigur de a mea recunoscina. Ve rog dar să artăți încă Domnilor subscriptori qu' m'îndatore cu plăcere a lucra, prequāt mă iért cunoscina mea în pictură, un tabel que va reprezenta o faptă foarte interesantă din istoria eriei noastre, fie, Domnilor, prinosul meu primit și atunci recunoscina a mea va fi desevărită. / Salutare și frate”.

domnitori executate, la sfatul lui Nicolae Bălcescu, la Bibliotheque Nationale din Paris, și 17 peisaje despre care scria, cu entuziasm, Octavian Luguianu, la 1910⁴⁸.

Abia atunci, prin scoaterea la lumină a emblematicelor portrete de tribuni și prefecți moși din Apusenii anilor 1848-1849, și-a câștigat Barbu Ișcovescu locul meritat în panteonul național.

ANEXE

I. „Procesu Verbalu

Subsemnații întrunindu-ne astăzi la 20 februarie în Galeria de tablouri din Academia Națională am procedat conform chemării Onor. Ministerului la alegerea următorilor de artă aleșii lui Ișcovescu, din care s-au ales pentru a figura într-un album trezeci și una de bucătărie, și trei pentru a fi încadrate și pe care le am și însemnat din dos: fiind și un album de gravuri după Thorbaltzen (sic) care s-a rămas în galeria tablourilor pentru studiul tinereții și alte două cărțile [măști] cu mulți și-uri schișe care s-au pecetluit neavând un interes artistic.

Cu această ocazie, subsemnații am observat că multe din portretele istorice care figurează în galeria tablourilor n-au un merit artistic destoinic și le-am însemnat că s-a rugăm pe Onor. Ministerul spre a înscrina pe pictorii Români de merit de a înzestra Galeria noastră cu portretele acestor bătălii.

Priim i...

Ion Ghica
Februarie 25, 1864”⁴⁹

P. Alessandrescu

---

⁴⁸ O. Luguianu, *Pictorul Barbu Ișcovescu*, „Căminul nostru” nr. 1/ 12 noiembrie 1910, p. 7: „9 picturi, din care 8 pe pânză: Ioan Butceanu, Avram Iancu, Simeon Balint, Nicolae Solomon, Pavel Stamatovici Protresviter Novosa chi, Nișmagheru, Necunoscut în uniformă, Necunoscut, poate chiar autorul, Nicolae Goleșcu (pe carton); 17 portrete în creion: Adam Balint, Petre Dorba, Demetru Bolintineanu, Zinca Goleșcu, Gerasim Olărescu Chierna din Lugoj, P. Mateescu, Der Freund Const. D. Kypra în Semlin, 1849; 10 portrete de revoluționari sărbi; Copii după portrete de domnitori: Constantin Șerban, Constantin Mavrocordat, Gheorghe Ștefan, Matei Basarab; Schișe din colecție: Craiova 1847, Craiova, hanul nemesc, Bal 1847, Slatina, Poarta veche, Predeal, Turnu-Roșu, Sibiu, Schässburg, Deva, Sf. Gheorghe, Kemárlly 1853, Persenburg, Kirche zu Mathausen an der Donau, Hallstadt, St. Annen Capelle in Gmunden, Caserne de David Pacha, 27 Mai 1854”.

⁴⁹ A.N.I.C., fond M.C.I.P., dosar 1334/ 1864, f. 1.

II. „Domnule Ministru,

După invitarea ce amu priimitu cu No. 11939 pentru a examina Tablourile
redate de la reposedatul pictor Iscovescu ce sînt depuse la Muzeul Național, amu
urmat, pentru care amu onoare a ve espune celle următoare precum s'ă găsit.

6 Tablouri mai mici, copii originale, care aru merita a fi cadrate,
restaurate și verniseate spre a fi espuse în galerie

29 schițe de studii mai mici de diverse portrete, compozițiuni și peisaje, ar
merita asemenea a fi cadrate, fie și mai simplu, numai să se vadă

36 bucăți de diverse încercări de schițe și răsădăni o valoare și care nu se pot
întrebuina

17 bucăți pînă de pictură mai mare și

14 idem mai mici care se vedu a fi fost destinate pentru portrete sau alte
studii, și academice, și răsădăni o valoare artistică, dar cu toate acestea s'ar putea
întrebuina de elevi la ocaziune

1 răsădăni de hîrtie colorată pentru dessemnu cu creionul care s'ar putea
asemenea întrebuii

1 Cartel [mapă] cu diverse dessemnuri, stampe mari și mici de o prea
mică valoare care s'ă și pecetluit în acea cartel

1 album cu câteva stampe (gravuri) după Torvalsen (sic) sculptorul

1 album simplu de Dessemnu

Pe lîngă acestea se mai află și câteva bucăți de lemn care se vădu a fi fost
întrebuinate la ăsele Tablouri și care s'ar mai putea întrebuii dintrînsele la
încadrarea sus ăselor tablouri pentru care răsădăni la decisiunea Domniei Voastre.

Priimi i...

G. M. Tattarescu

1864 April 30”⁵⁰

---

⁵⁰ A.N.I.C., fond M.C.I.P., dosar 126/ 1864, f. 188.

III. „Comitetul [Academic de Belle-Arte] addunându-se astăzi la 21 Februar 1865 au chisuit ca diverse tablouri care s-au găsit în ladălele repozatului Iscovescu să fie dispuse în felul următor, adică :

1. Depositiunea după Titian
  2. Cuche cassée de Greuze
  3. Cristu cu crucea
  4. Cioma
  5. Madona Sf. Ambrosia
  6. două copii după Rubens pentru Gabriel
  7. trei-sprezece schițe pentru încadrat în or
  8. *nou portrete de Transilvanieni-Români, să se pună în carton spre pstrare* (subl. ASI)
  9. un -sprezece- desemnuri să se încadreze pentru sala schișelor și desemnurilor
  10. douăzeci și cinci desemnuri să se pună în colă de pictură
  11. patru bucati de ulei asemenea
  12. un album basso-Relievi – să se trimită la Bibliotecă
  13. un carton cu diferite croquisuri de nici o valoare, să se trimită la Bibliotecă spre pstrare.
- Acest proces verbal se va comunica D-lui Ministru.

București 21 februarie 1865

G. Costa Foru   Th. Aman   G.M. Tattarescu   Al. Florescu   Laurian”⁵¹

IV. „Domnule Ministre,

După chisuirea luată de Comitetul Accademic de Belle Arte înedină de la 21 februarie an corrent ce cu onoare Vi s’au prezentat prin raportul cu No. 14 de numitul Comitetu pentru destinația obiectelor luate de un artist Român Iscovescu.

Am onoare a vălletura devisului următor de spesele ce necesită să se face pentru realizarea decisiunii luate de Comitetul și depunerea lor în pinacotecă.

De încuvină și Domnia Văstră bine voi și Domnule Ministru a ordona să se libereze unu acoutu din capitolul prevăzut în budgetu pentru spese de încadrare și restaurare.

---

⁵¹ A.N.I.C., fond M.C.I.P., dosar 732/ 1865, f.186.

Priimi i...

Directoru côlei de Belle-Arte
Th. Aman

Devisu

În privin a Restaur rii i încadr rii tablourilor l sate de Artistulu Iscovescu
spre a se pune în Pinacotec

	Lei	par[ale]
1. Deposițiunea dupe Tițianu a se pune pe șasi	15	
a se restaura și cadrulu poleitu	192	
2. Cruche Cassei de Greuze	20	
1 cadru poleitu	224	
3. Christulu cu crecea	17	
1 cadru poleitu	224	
4. Ciuma	12	10
5. Madona Sf. Ambrisia	10	20
1 cadru poleitu		
6. uă copie dupe Rubensu	12	15
1 cadru poleitu	144	
7. 13 schițe lucrate cu ulei, copii după differiți autori spre a se pune assemenea pe șasi și a se încadra ușioru câte Lei optu-đeci	1040	
8. 11 desemnuri lucrate cu crejon roșiu spre a se încadra ușioru de Legătoriu cu sticlă și chârtie împregiuru câte Lei 20	220	

Lei 2404 5

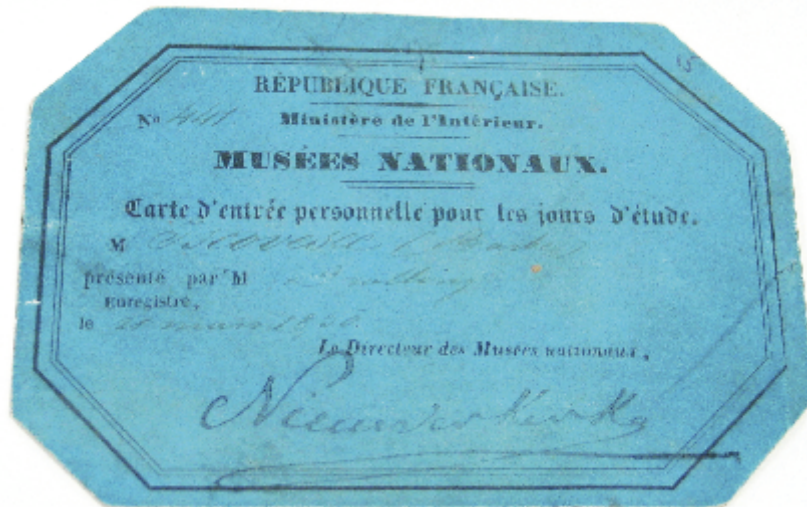
Se adevereađă de subscrisul Devisul de față.

Director

Th. Aman⁵².

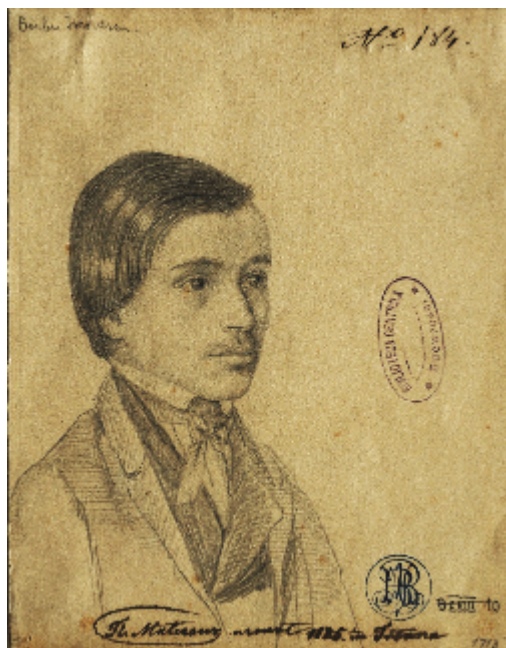
⁵² A.N.I.C., fond M.C.I.P., dosar 732/ 1865, f. 277-278.

*Legitima ie de admitere la École des beaux-arts de Paris/ sección de
peinture et sculpture
Admission ticket at Fine Arts School in Paris/ department of painting
and sculpture
(M.N.I.R.)*

Barbu Iscovescu,
Petre Mateescu
 (Biblioteca Academiei
 Române – Cabinetul de
 Stampe)
 (Romanian Academy
 Library, Prints and Drawings
 Collections)

Barbu Iscovescu, *Simion
 Balint, preotul de la Roia
 Abrudului*
 Barbu Iscovescu, *Simion
 Balint, the chaplain at
 Roia Abrudului*
 (M.N.I.R.)

Barbu Iscovescu,
Avram Iancu
(M.N.I.R.)

Barbu Iscovescu,
Autoportret, (Biblioteca
Academiei Române –
Cabinetul de Stampe)
Barbu Iscovescu,
Self-portrait
(Romanian Academy
Library, Prints and Drawings
Collections)

Barbu Iscovescu, *Ap r torii na ionalit ii române din Transilvania. 1948-‘49*
 Barbu Iscovescu, *Defenders of Romanian nationality in Transylvania. 1948-‘49*
 (M.N.I.R.)

**O PLIMBARE MEDALISTIC DE-A LUNGUL UNEI VESTITE
STRĂZI BUCUREȘTENE – CALEA VICTORIEI
A WALK ON THE FAMOUS CALEA VICTORIEI STREET**

Katia Moldoveanu^{*}, Katiușă Pârvan^{**}

Abstract

The paper presents the medals issued for buildings and notables related with Calea Victoriei Street, the oldest street in Bucharest. The authors insist on certain buildings or notables for which medals were issued, in order to point out their importance for the history of Romania. There are presented some emblematic buildings for both Bucharest and Romania, as well as those who contributed for Romania modernization. Starting from Dâmbovița River up to Victoriei Square there are presented some of the medals issued and related with these places: the medals of the “Dare la Semn” Society; the medals of Post and CEC Palaces issued by Dimitrescu sculptor; the medals of the National Bank of Romania dedicated to Carada which keep the image of the building; the medals with the image of Chrissoveloni Bank; the 75 years anniversary medal - Mauriciu Blank; the plaques issued for Miti Constantinescu, one of the governors of the National Bank of Romania; Socec medal and plaque, the medals representing the University and the statues in front of it; the plaque of the Architecture School; Capșa medals; medals issued for “Tinerimea Română” Society; the medal of the National Theatre, Romanian Atheneum, “Carol I” University Foundation and Romanian Academy; the medal of the peace Treaty from 1913 and of the monument for King Ferdinand I, etc. There are also presented some moments related with the building history and the names of some important people.

Key-words: medals, Victoria Street, monuments, cultural life.

Vechiul Pod al Mogoșoaii, pe porțiunea sa mai veche, dintre biserica Sârindar - actualul Cerc Militar –, și Piața Victoriei, era numit la început „Drumul Brașovului”, fiindcă pe aici coborau carele cu măruri de la Brașov sau Lipsa, spre a le desface în Târgul din Lăuntru, de lângă Curtea cea Veche Domnească. Partea sa mai nouă, din Piața Senatului până la Cercul Militar, purta denumirea de

---

^{*} Muzeograf, Secția Educație, Relații Publice, Marketing și Organizare Expoziții, M.N.I.R.

^{**} Muzeograf, Secția Numismatică – Tezaur, M.N.I.R.

„Uli a Mare spre Sîndar”¹. Voievodul Constantin Brâncoveanu, cumpărând satul Mogoșoaia de la vîduva lui Mogoș și profitând de trdarea boierului Blăcesanu, a tăiat un drum mai drept spre castelul său, l-a acoperit cu bîrne și astfel s-a născut, pe la 1692, „Podul Mogoșoaiei”². S-a numit apoi, în 1878, Calea Victoriei, după intrarea triumfală în capitală, pe acest drum, a trupelor victorioase în războiul de independență. De atunci cele două denumiri ale celui mai vechi artere bucureștene coexistă. Boierii cei mari și-au ridicat locuințe luxoase, de o parte și alta a străzii, pentru a fi cât mai aproape de domnitor, astfel că strada a devenit cea mai importantă în viața românilor, mai ales că aici se va stabili și Palatul Regal, iar în imediata vecinătate o seamă de instituții de seamă, cu precădere economice, dar și culturale.

Nu este de mirare faptul că această stradă rămîne emblematică și pentru numărul destul de mare de medalii bătute de-a lungul timpului, fie pentru a comemora fondarea unor instituții, fie pentru inaugurarea monumentelor și edificiilor-emblemă pentru România, fie pentru comemorarea unor evenimente care ne-au marcat istoria. De aceea ni s-a părut interesant o „plimbare medalistică” de-a lungul acestei străzi și a împrejurimilor imediate, care să-i accentueze importanța, dar și să reînvie oameni și fapte din trecut, imortalizate în veșnicia metalului.

Să pornim de la începutul străzii dinspre cheiul Dâmboviței. Aici, pe locul unde odinioară se ridica Palatul cel mic al domnitorului Constantin Brâncoveanu, construit pentru coconii săi, s-a dorit ridicarea unei clădiri a Senatului. S-au pus fundațiile, dar a intervenit primul război mondial și lucrul a fost oprit. Și oprit a rămas³. Pe latura de apus, a luat ființă clădirea Societății Române de Arme, Gimnastică și Dăre la Semn (**fig. 1a**), la 17 mai 1862, care, prin numeroasele concursuri de dăre la semn, urmărea stimularea perfecționării membrilor Oțirii, pe care domnitorul Principatelor Unite, Al. I. Cuza, dorea să-i aducă pe același plan cu soldații francezi. Concursurile militare au fost continuate și de regele Carol I, el însuși participant la astfel de întreceri⁴.

¹ Gr. Ionescu, *București. Ghid istoric și artistic*, București, 1938, p. 9–10.

² Gh. Crutcescu, *Podul Mogoșoaiei. Povestea unei străzi*, București, 1987, p. 14; George Costescu, *Bucureștii vechiului Regat*, București, 2004, p. 48–49; Katia Moldoveanu, Katiua Pârvan, *Palatul Poetelor – o clădire emblematică a Bucureștilor de la începutul de veac XX*, în „Muzeul Național XXI”, București, 2009, p. 299–330.

³ Gh. Crutcescu., *op. cit.*, p. 44–46.

⁴ Auric Smaranda, *Alexandru Ioan Cuza și începuturile organizării sportului în România. Medalii ilustrând activitatea Societății de Dăre la Semn*, în BSNR („Buletinul Societății Numismatice Române”) 77–78 (1983–1985), 1986, p. 376–382, N. Postolache, *Istoria sportului în România. Date cronologice*, București, 1995, p. 35–36, Katiua Pârvan, *Primele medalii bătute pentru Societățile de Dăre la Semn din București*, în „Muzeul Național XIV”, 2002, p. 183–198, N. Petrescu, *Gheorghe Moceanu, un destin asumat*, în *In memoriam Gheorghe Moceanu. La un veac de la trecerea în eternitate*, București, 2008, p. 3–29.

Unul din întemeietorii a fost profesorul Gh. Moceanu, al doilea Doctorul Carol Davila, iar primul președinte V. Alexandrescu-Urechia⁵. Printre inițiatori trebuie amintiți Ghiculeț (Scarlat, primul președinte de onoare, apoi Pantazi, Demetrius .a.), Ioan Em. Florescu unul din președinți etc.⁶. Din primul comitet de la înființare mai făceau parte M. Kogălniceanu, C. A. Rosetti, C. F. Robescu, N. Grigorescu; a colaborat cu Societăți similare din Transilvania. În general, Societatea sportivă „Tirul”, cum s-a numit mai târziu, a fost populară și a avut un rol important⁷. S-au bătut medalii premiu pentru concursuri de tir, în mai multe variante, pe avers cu numele Societății, pe revers cu imaginea unei întelepciuni. Medalile sunt din metale diferite, medalii cu toartă sau fără, cu panglică tricoloră sau fără, cu diametre variind între 24, 25, 27, 38 mm, sau 36, 37, 18 mm. Ele sunt semnate sau nu, de gravorii Carapati (tip mai rar), Maurer. Există și medalii comemorative care serbau 25 de ani sau jubileul Societății⁸. În 1870 s-a ridicat un local propriu și s-a emis o medalie cu imaginea Pavilionului⁹.

Urcând pe Calea Victoriei, găsim alte două clădiri deosebit de frumoase, emblematice pentru București. Pe dreapta Palatul Poștelor Telecomunicațiilor și Telegrafului Român (**fig. 1**). Construcția realizată în stil eclectic a fost începută în 1894 de arhitectul Ștefan Vădulescu. Palatul, inaugurat în 1900, se întinde pe o suprafață de 8000 mp și a costat peste 4 milioane lei aur¹⁰. Pe stânga, Palatul Casei de Depuneri și Consemnățiuni¹¹ (**fig. 2**). Pentru comemorarea lor s-au bătut medalii, ambele lucrate de sculptorul Constantin Dimitrescu. Pe avers este portretul regelui Carol I (la medalia dedicată Poștei doar cap), cărui bucureștenii îi datorează multe din modernizările capitalei lor, portret creat de gravorul vienez Anton Scharff (**fig. 3**)¹². Pe revers sunt imaginile faadelor clădirilor în discuție, remarcându-se minuțiozitatea redării, care urmărea imortalizarea edificiului, atât ca arhitectură, cât și ca importanță economică. Pieseile s-au bătut din argint, argint aurit, bronz, bronz argintat sau aurit. Referitor la medalia Palatului Poștelor, s-a executat și o probă – care prevedea, pe revers, simbolul CFR în relief –, piesă considerată raritate

---

⁵ *Idem*.

⁶ N. Postolache, *op.cit.*, p. 36.

⁷ Katiușă Pârvan, *art.cit.*, p. 188 și nota 14, în „Muzeul Național XIV”.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, p. 187. În lucrare se pot vedea și imagini foto.

¹⁰ Gh. Crutcescu, *op.cit.*, p. 69-70, Katiușă Moldoveanu și Katiușă Pârvan, *art.cit.*

¹¹ I. Ioniș, „Palatul Casei de Economii și Consemnățiuni”, în „Materiale de Istorie și Muzeografie”, XV, 2001, pp. 79-92.

¹² Anton Scharff a continuat stilul tatălui său. A fost modelator și gravor la Monetăria din Viena. A avut un deosebit simț al echilibrului, transformând adesea cele mai banale alegorii în lucrări de excepție. A fost reprezentant al impresionismului și secesiunii (art nouveau în varianta vieneză). Este creatorul portretului regelui Carol I în tunică militară, cu decorații pe piept, privind cu ochii atenți spre viitor, portret preluat de foarte mulți artiști. Vezi Carmen Tănăsescu, „Considerații asupra medalisticii românești moderne (1866-1947)”, în „Cercetări Numismatice”, XIV, 2008, pp. 499-515, p. 509.

medalistic deoarece nu s-a emis. Varianta oficial (**fig. 4**), distribuit cu ocazia inaugurării, nu avea simbolul CFR și relieful era mai puțin adânc și mai puțin spectaculos. Interesant este medalia și sub aspect memorialistic, deoarece în redarea clădirii se insistă mult asupra fațadei, prezentat cu elementele arhitectonice importante inițiale (coloanele, scara monumentală, statuile care azi nu mai sunt)¹³. Cu imaginea acestei clădiri există și alte câteva medalii și o plachetă; aceasta din urmă (unifacies), foarte probabil de epocă, este nesemnătată, mai grosier lucrat, poate mai nouă, probabil 1906, (**fig. 4a**)¹⁴. Din 1972, în această clădire s-a deschis Muzeul de Istorie a României, inaugurarea sa, cu prilejul semicentenarului Partidului Comunist Român (1971), fiind comemorat de o medalie (**fig. 4b**). Amintim și o plachetă și o medalie emise în 1974, cu ocazia Expoziției filatelice „Națională '74” (**fig. 5, 5a**). Toate aceste ultime piese sunt păstrate la Monetăria Statului.

Peste drum de Palatul Poștelor se află Palatul Casei de Depuneri și Consemnățiuni¹⁵, fondat în 1896, pentru care același Dimitrescu a lucrat o medalie comemorativă, datată 1897, având 65 mm, din argint, bronz, argintat, aurit. Pe avers cu același portret al ctitorului Carol I (bust), pe revers cu imaginea fațadei clădirii, tot puținios executat, într-un stil asemănător (**fig. 6**). Monetăria Statului a emis medalii cu ocazia diferitelor mari comemorări; amintim medalia emisă în anul 1964, la 100 de ani de la înființarea Casei de Economii și Consemnățiuni, ce redă imaginea clădirii CEC, insistând asupra monumentalității sale (**fig. 7**). Este din tombac, are 65 mm și a fost executat de gravorul Haralambie Ionescu de la Monetărie.

Palatul CEC s-a înființat prin legea apărută în Monitorul Oficial în 1/13 decembrie 1864, dată de principele Al. I. Cuza, din inițiativa sa și a unor entuziaști care doreau ca România să aibă un sistem național de credit (M. Kogălniceanu președinte al Consiliului de Miniștri și Ludovic Steege ministru de finanțe). A cunoscut o dezvoltare complexă, urmând drumul dezvoltării economiei românești din secolele XIX-XX. Pentru construcție s-a cumpărat, de către Primărie, terenul bisericii Sf. Ion Prededici. Piatra fundamentală s-a pus în anul 1875, dar amploarea construcției a fost cutată ca ea să fie demolată și reconstruită, dar mult mai mare (în 1891). S-a ridicat pe locul unei vechi și celebre biserici, Sf. Ion cel Mare Grecesc, care exista de pe timpul lui Mihnea Turcitul și Mihai Vitezul, fiind ridicată de Andrei Vistierul¹⁶. În 1703, biserica, năruită, a fost refăcută de un urmaș al lui Andrei Vistierul, Radu Golescu socrul lui Preda Buzescu și de fratele lui, Dumitru, fiind ajutat de Constantin Brâncoveanu¹⁷. Moșia Grozvești le aducea venituri. Era

¹³ Katia Moldoveanu, Katiu a Pârvan, *art.cit.*, p. 308-309 și notele 37-38.

¹⁴ *Ibidem*. Vezi și foto.

¹⁵ Frédéric Damé, *Bucureștiul în 1906*, 2007, p. 97; George Costescu, *op.cit.*; p. 72, I. Ioniș, *op.cit.*; *București în imagini în vremea lui Carol I*, vol. I, Ediția a II-a îngrijită de Stelian Urlea, p. 168.

¹⁶ Gh. Crutcescu, *op.cit.*, p. 77-80, p. 79.

¹⁷ I. Ioniș, *op.cit.*, p. 79.

înconjurat de un han (aflat pe locul parcului din jurul Palatului CEC), în care locuiau mulți negustori (Hagi Ianuș, Psalida, Chiurciuba a cojocarul domnitorului, Scarlat Scanavi negustor de țaluri etc.). Era biserică înaltă și frumoasă, în care se făceau minuni. I se zicea și Prededici (Înaintemergătorul), Cârștii lui sau Botezătorul și era vestit pentru anafura, aghiazma, ăritul de bumbac sfânt, semnul crucii făcut cu cerneală pentru umflături. Pe lângă preoți, veneau în oraș și doctori (Darvari, Filitti, Esarhu, Arsachiș.a.), care dădeau reclame în „Curierul Românesc” (1828), iar unii aveau și magazine pentru produse (pe strada Franțuzească, sub casele doctorului Mihalake Darvaris, de exemplu)¹⁸.

Noile planuri au fost create de arhitectul francez Paul Gottereau, absolvent al Școlii de Arte Frumoase din Paris¹⁹, proiectul fiind înțocmit de Primărie prin Direcția Lucrări Tehnice, în 1895. Lucrările au început în 1896, antreprenor fiind inginerul și arhitectul român Ion N. Socolescu, absolvent al Școlii de Poduri și Căi Ferate, al Școlii de Arte Frumoase din Paris - secția Arhitectură, care a lucrat sub firma „Birou tehnic pentru proiecte și întreprinderi pentru lucrări publice I. N. Socolescu arhitect și inginer”²⁰.

Clădirea monumentală, cu pictură interioară executată de pictorii Simonidi (a primit medalia de argint la Expoziția universală de la Paris 1900), care a lucrat tablourile MLR Carol I și Elisabeta și Costin Petrescu, cel care a executat tablourile regelui Ferdinand I și reginei Maria. Ca și Palatul Poștelor, este o clădire în stil eclectic specific academismului francez, reflectând procesul de europenizare, de modernizare a centrului marilor orașe, la sfârșitul secolului al XIX-lea. Primul director al CEC-ului a fost Enric Winterhalder, german naturalizat român, fost director și secretar general la Ministerul de Finanțe²¹, primul președinte – Ion Ghica, urmat de Costache Bălcescu, fratele marelui revoluționar, N. Bălcescu, toți participând la revoluția din 1848.

Printre cele mai de seamă realizări ale Casei de Economii și Consemnățiuni a fost finanțarea războiului de independență din 1877-1878. Atunci a fost obligat, în lipsa unei bănci de emisiune, să tipărească primele bancnote românești – bilete de ipotecă, care au constituit o parte însemnată din mijloacele bănești necesare susținerii războiului²². Dezvoltându-și activitatea, a părăsit vechiul

---

¹⁸ *Ibidem*, p. 80.

¹⁹ Nicolae Tit. Noica, *Lucrări publice din vremea lui Carol I. Acte de fundare și medalii comemorative*, București, 2008, p. 79–80. Arhitectul francez Gottereau, stabilit o vreme în România, a lucrat și la Palatul Regal și la Fundația Carol I. Clădirea Palatului CEC este monumentală, cu un echilibru al volumelor, decorația bine gândită, finisajele de excepție. Fațada este simetrică, intrarea somptuoasă, flancată de câte două coloane în stil compozit. Cupola holului central este din sticlă și metal, în stil renascentist.

²⁰ Pentru istoricul clădirii, pe larg I. Ioniș, *op.cit.*

²¹ Gh. Crutzeșcu, *op.cit.*, nota 149, I. Ioniș, *op.cit.*, p. 79–92.

²² *Ibidem*.

sediul din curtea hanului urban Vod (1874) și a ridicat unul nou peste drum, pe locul bisericii amintite (Lascăr Catargi președinte al Consiliului de Miniștri și Petru Mavrogheni ministru de finanțe). Abia în 1897 s-a pus temelia frumoasei clădiri pe care o admirăm și astăzi²³.

Cele două medalii reprezintă lucrări de excepție, ele rămân importante pentru modernizarea României la sfârșitul secolului XIX, atât ca opere medalistice reușite, cât și ca documente (în metal) ale unei epoci apuse, despre clădiri emblematică, moderne și importante economic. Imaginea acestor clădiri va orna medalii și plăchete în anii comunismului, cu atât mai mult cu cât acestea vor constitui un dublu simbol - al României și al Bucureștilor. Le regăsim pe multe din medaliile și plăchetele emise în perioada comunistă, mai ales pe cele dedicate expozițiilor filatelice²⁴.

În preajma celor două clădiri s-a ridicat un adevărat city bancar românesc, dacă e să ne gândim la Banca Națională Română, Banca Chrissoveloni (pentru acestea două avem și câte o medalie cu imaginea clădirii), Banca Marmorosch Blank, dar și Banca Agricolă, Banca de Credit Român, Banca de Scont, pentru a aminti doar pe cele mai importante. Pe strada Lipșcani, la dreapta, întâlnim întâi Banca Marmorosch Blank, pentru care – de fapt pentru unul din fondatorii ei – s-a bătut o medalie în 192, prin SMR²⁵, „Lui Mauriciu Blank la împlinirea vârstei de 75 de ani”, din bronz, semnat de L. Hujer. Medalia este frumos gravată, dar cu o alegorie comună, (**fig. 8**, MRRC²⁶ 1923). Cu același prilej, s-au bătut și două plăchete, tot din bronz; una, de 54x82 mm, cu portretul srbtorului și pe revers cu o compoziție alegorică (**fig. 9** revers, MRRC 1922) și cealaltă, o plăchetă omagială dedicată de Societatea Anonimă „Continentală” pentru exportul cerealelor, de 99x69 mm, tot din bronz, având bustul srbtorului în medalion, în partea de sus (**fig. 9 a**, MRRC 1921).

Apoi întâlnim Banca Națională, a cărei imagine este purtată de o medalie dedicată morții lui Eugeniu Carada (dar cunoscută ca medalie BNR), semnată de J. Prinz (**fig. 10**). Considerăm necesară o mică abatere de la traseul imediat, pentru a aminti medaliile care poartă imaginea unor astfel de clădiri (sau a fondatorilor). În primul caz este vorba de medalie bătută în 1910, la comemorarea morții lui Eugeniu Carada²⁷, fondator al Bncii Naționale, director, din 1883, timp de 27 ani.

²³ George Buzdugan, Gh. Niculi, *Medalii și plăchete românești. Memoria metalului* (în continuare MPR), București, 1971, p. 178.

²⁴ Ca exemplu, Romfilatelia a emis în 2007 o emisiune filatelică „110 ani de la punerea pietrei de temelie CEC”, alcătuită dintr-o colie și un timbru; Nicolae T. Noica, *op.cit.*, p. 80.

²⁵ Societatea Medalistică Română.

²⁶ „Medalii Românești. Repertoriu Cronologic”, în continuare MRRC.

²⁷ Eugeniu Carada avea o mare influență în Partidul Național Liberal. Din 1881 a fost director al Bncii Naționale, dar nu a primit să fie deputat sau ministru. A fost unul din buni prieteni ai lui Ion Brătianu, adesea fiind înscădat de acesta cu misiuni financiare. Lucian Predescu, *Enciclopedia României*, p. 168 sub voce.

Pe avers este portretul acestuia, pe revers clădirea Băncii, privită dinspre colțul stâng, redând și statuia fondatorului, amplasată în acel loc (acesta este și motivul pentru care medalia este numită „a BNR”). Medalia este de o simplitate deosebită, scoțând și mai mult în relief frumusețea modelelor. Pentru comemorarea morții lui Carada s-a bătut și o plăchet, nesemnată, lucrat probabil de gravorul Carniol, din bronz (60x44 mm), numai cu portretul acestuia pe avers (**fig. 11**)²⁸.

Centenarul nașterii acestui mare om politic și al vieții bancare a fost comemorat și de o foarte frumoasă medalie semnată de Emil W. Becker, în 1936 (**fig. 12**, MRRC 2402)²⁹. Pe avers este portretul lui Carada, dar din față, iar pe revers este o alegorie și un citat din spusele sale din 1880, anul creșterii BNR.

Eugeniu Carada s-a născut la Craiova în 1836, într-o familie de boieri mijlocii, implicați în politică de prin secolul al XVII-lea. A urmat cursuri primare în oraș, cu Ion Maiorescu și francezul Leon Clement Raymond (care a fost chemat în țară de Gh. Bibescu pentru a reforma învățământul). A fost atras din tinerețe de activitatea revoluționară, fiind exilat împreună cu ceilalți pașoptiști. A stabilit primele relații de prietenie cu I. C. Brătianu în timpul Adunării Elective din București și de atunci nu s-au mai despărțit. Între 1860-1870 a lucrat la redacția ziarului „Românul”. L-a vizitat la Guernesey pe Victor Hugo, a fost apropiat de Mazzini. S-a implicat, alături de prietenul Brătianu, în aducerea în țară a unui domn străin. Paradoxal, el a fost mai apoi creierul „republicii de la Ploiești” – mișcare republicană condusă de Candiano Popescu. Arestat și judecat, a fost apărut magistral de I. C. Brătianu și N. Fleva, fiind achitat de Curtea cu Juri. A plecat în Franța, a scos acolo un ziar de limbă franceză în care prezenta problemele românilor din afară. A fost logodit cu fiica lui C.A. Rosetti, apoi cu nepoata lui Jules Michelet. În 1877, alături de Brătianu, a perfectat cu Marele Duce Nicolae detaliile colaborării militare româno-ruse în războiul de independență. A fost un fervent luptător pentru o Bancă Națională. A fost un foarte bun organizator, chivernisitor și generos totodată, atent cu cei din jur. A fost un susținător al culturii, implicându-se și financiar în mișcarea de emancipare a românilor din Transilvania și Basarabia, în editarea unor ziare și reviste, în fondarea și susținerea unor coli transilvănene, în susținerea unor mișcări ale studenților români din Pesta și Viena. Și ceea ce e mai important este faptul că adesea aceste sume de bani erau din punga proprie! S-a ocupat personal de ridicarea statuii lui Ion Brătianu și C.A. Rosetti, iar monumentul pompierilor din Dealul Spirii a fost un dar al său. A contribuit substanțial la ridicarea statuii Libertății din centrul orașului Ploiești. Pentru el, Banca Națională a inaugurat la 17 martie 1924 statuia cu bustul său, alături de Banca pentru care atât s-a luptat! Statuia a fost ridicată pe cheltuiala

---

²⁸ MPR, p. 259.

²⁹ Emil W. Becker a fost sculptorul și gravorul regelui Carol al II-lea, pentru care a lucrat foarte multe medalii, unele inedite.

conducerii de atunci a BNR, ca semn de recunoștință dar și neuitare. Statuia s-a pierdut, amintirea lui Eugeniu Carada a rămas doar în strada ce flanchează azi Banca Națională³⁰. În 1936, la sărbătorirea centenarului nașterii sale, s-a bătut o medalie de 60 mm, din argint și bronz, pe avers cu portretul din fața lui Carada. Este datat 1836-1936, lucrat de gravorul lui Carol al II-lea Emil W. Becker.

Într-o carte pentru care suntem la Banca Națională, credem că trebuie să amintim și plăchetele altor guvernatori. Este vorba de Miti (Dumitru) Constantinescu, născut în 1890 la București, unde și-a luat și licența în Drept (1912), cu un doctorat în drept și științe economice la Paris. Participă la primul război mondial, a fost prizonier în Lagărul din Spandau. Membru marcant în PNL, a ocupat diferite funcții în guvern (între 1919-1934), din 1935 până în 1940 fiind guvernator al BNR. Între 1938-1940 a fost și ministru în diferite Departamente. După război a activat în cadrul Uniunii Patrioților, transformat în Partidul Național Popular (1946), devenind președintele acestui partid politic. A făcut parte din delegația română la Conferința de pace de la Paris (1946), a făcut parte din Consiliul de administrație al Editurii „Cartea Rusă”. A murit în 1946³¹. În 1939, când a fost Director al Frontului Renașterii Naționale și ministru al economiei naționale³², s-au bătut și cele trei plăchete: una, din bronz, semnat G. Stănescu, de 90x64 mm; a doua, din partea colaboratorilor, din bronz și argint, de 78x50 mm, cu o compoziție agricol și industrial având în prim plan un semănător (**fig. 13**) și a treia, tot din partea colaboratorilor, dar alt variant, din bronz, 50x79 mm, pe revers cu un personaj feminin semănând (**fig. 14**), semnat E. W. Becker³³.

Pentru construirea clădirii BNR au fost angajați doi vestiti arhitecți francezi, Cassien Bernard și Albert Galleron, care au realizat proiectul inițial. Arhitectul N. Cerkez a fost numit șef de antier³⁴. La 9 februarie 1882, era publicat în „Monitorul oficial”, nr. 249/1882, Legea privind aprobarea vânzării către BNR a terenului numit Hanul Urban Vodă, spațiu desemnat pentru a adăposti acest important instituție. Lucrările de construcție au durat timp de aseze ani, vechiul palat al BNR fiind dat în folosință în anul 1890. De la ridicarea sa, clădirea acunoscut numeroase transformări, în special în anii 1929-1930³⁵.

³⁰ Informațiile despre Carada se găsesc în lucrarea Cristian Păunescu, Marian Ștefan, *Legendele Bătrânei Doamne, oameni și întâmplări din trecutul Banicii Naționale a României*, București, 2004, p. 25–32.

³¹ *Ibidem*, p. 49.

³² *Ibidem*.

³³ Menționate în Al. Ievreinov, Octavian Iliescu, cu colaborarea lui N. Curdov, Maria Dușu, *Medalii privitoare la istoria românilor. Repertoriu cronologic 1551-1998*, București, 1999, nr. 2215, 2216, 2216 A (MRRC).

³⁴ A fost elevul lui Charles Questel și Jean Louis Pascal, profesori la Școala de Arte Frumoase din Paris. O altă lucrare a sa din România este vechia Școala de Poduri și Osele. Colaboratorii săi au fost Galleron și Lecomte de Nouy. Vezi Nicolae T. Noica, *Banca Națională a României și personalități din istoria construcțiilor*, București, 2001, p. 115–119.

³⁵ <http://www.bnro.ro/Vechiul-palat-BNR--1064.aspx>.

Mai jos, acum vis-a-vis de noua aripă (localul nou al Băncii, ridicat în 1940 arhitect Radu Dudescu), se afla Bursa de Efecte și Mărfuri, care, de asemenea, a fost imortalizat de o plăchetă care pstrează amintirea arhitectului tefan Burcu. Autorii plăchetei sunt Zimmermann și Josef Resch, iar plăcheta este din bronz și s-a emis în 1908. Este lucrată în stil clasic, ceea ce este important, pstrează imaginea clădirii³⁶ (**fig. 15**). Mai există și o mică medalie, populară, bătută în 1911 pentru comemorarea Camerei de Comerț și Industrie, probabil cu ocazia Congresului XII al acesteia, ce a avut loc la Ploiești în 1911 (MRRC 1450 A), dar fără imaginea clădirii, de 33 mm, argint (MRRC 1435),

Camerele de comerț și industrie au fost înființate prin legea din septembrie 1864, aplicată în 1868, când a luat ființă Camera de comerț și Industrie din București. Printre primii ei membri amintim pe Miron Vlasto (președinte), I. V. Socec, C-tin Orghidan ș.a. Camera a inițiat numeroase legi de care avea nevoie industria noastră pentru a se dezvolta și moderniza³⁷. Bursa a luat ființă cam pe la 1881. Cele două instituții aveau localuri separate, care însă nu mai corespundeau amploarei operațiunilor desfășurate. Ministerul Domeniilor a făcut o mare donație (terenul din str. Doamnei colț cu Smârdan, pe locul Poștei Vechi) și, cu sprijinul lui George Assan, președintele ei, Camera de comerț a inițiat un concurs internațional pentru realizarea unui proiect pentru un Palat comun al celor două instituții. Arhitectul Burcu a câștigat premiul I (8000 lei aur) și s-a trecut la execuție. A dat dovadă de mare bun gust și talent. Premiul amintit i-a dat ocazia afirmării. Multe din planurile lucrărilor sale au fost expuse în 1906 la Expoziția Generală Română³⁸. Un mare merit în modernizarea celor două instituții îi revine lui G. Assan și secretarului său Chr. Staicovici. Camera de Comerț și Industrie a emis o medalie premiu pentru contabilitate cu numele lui G. Assan, care era acordată anual de Școala Practică de Comerț pentru realizări deosebite în domeniu (**fig. 16**). Alături de Assan, din Comisia care s-a ocupat de proiectul și realizarea clădirii, au făcut parte și Sigmund Prager vicepreședinte, Mauriciu Blank și Nicu Zane. Clădirea este într-un frumos stil baroc, cu frontoane, cornișe, lucarne, decorație excesivă, semănând oarecum cu clădirea Palatului CEC. Structura sa de rezistență se bazează pe beton armat și proiectul a fost întocmit de inginerul Gogu Constantinescu, care va deveni unul din marii savanți ai lumii. Execuția clădirii a revenit firmei de arhitectură Domenico Costa și Luigi Forabosco³⁹.

---

³⁶ Plăcheta comemorează 40 de ani de la înființarea Camerei de Comerț și Industrie din București și punerea pietrei fundamentale la clădirea Bursei de Efecte și Mărfuri, fiind datată 11 mai 1908. Plăcheta are 95x60 mm și a fost lucrată la Viena. Vezi Ernest Oberländer-Târnoveanu, Katiu a Pârvan, *Carol I în medalistică*, în „Muzeul Național XIII”, 2001, p. 137–170.

³⁷ F. Damé, *op.cit.*, p. 551–553.

³⁸ *Ibidem* p. 537.

³⁹ Nicolae t. Noica, *Lucrări publice din vremea lui Carol I...*, p. 89–90.

Pentru că am vorbit mai sus de arhitectul Radu Dudescu și pentru că este legat de clădirea nouă a BNR, ne vom opri cu câteva cuvinte asupra acestui om deosebit. S-a născut la București și avea o ascendență impresionantă, nepot de sluger și căminar, strănepot al negustorului Iliad Românul. Cu studii superioare la Școala de Arhitectură din București, din 1922 timp de 27 de ani a lucrat la BNR (în 1923 la Serviciul Tehnic, din 1924 la Serviciul de Arhitectură, ajungând în final șef al Serviciului de Arhitectură și Tehnic). A proiectat sediile a 22 bănci din România și sediul bancar din Roma, de pe Via Nazionale⁴⁰. Între 1935-1940 a fost președintele Asociației Culturale și Sportive a BNR, pentru care a proiectat clădirea din Calea Victoriei vis-a-vis de Prefectura de Poliție, pe care se poate citi numele său. Această clădire a BNR, din Calea Victoriei 24, a fost și sediul Casei pensionarilor BNR. Clădirea avea la parter spațiu comercial și fațadă protejată de un adevărat „peristil”. De la etajul șase erau spații unde funcționarii Băncii se puteau relaxa: săli de conferințe, lectură, limbi străine, gimnastică, bufet⁴¹. A proiectat bănci pentru orașele Turnu Severin, Făgăraș, Miercurea Ciuc, Focșani, Râmnicu Sărat, Bârlad, Huși, Botoșani, Iași, Câmpulung Moldovenesc, Râdui, Tighina, Cahul⁴². Dintre clădirile publice merită să amintim clădirea BNR din stră. Doamnei, care mult timp a fost în regimul comunist a adăpostit sediul Ministerului de Finanțe. Este o clădire grandioasă, cu trepte de granit, masive, coloane corintice, armonizate de arhitectura interbelică italiană⁴³. În 1937 s-a început acest proiect, la inițiativa guvernatorului Miti Constantinescu, pentru realizarea sa călătorind la Berlin, Paris, Londra. A fost secondat de arhitecții Băncii: Al. Davidescu, N. Crețoiu, Gh. Nichitovici, G. Vidrașcu. A fost un arhitect deosebit de prolific, noi referindu-ne doar la o parte din creațiile sale, doar la cele din domeniul bancar⁴⁴.

În fața Băncii Naționale se afla Banca Chrissoveloni (clădirea adăpostește astăzi BNR-SMB, adică Sucursala municipiului București a BNR). O medalie comemorativă deosebit de frumoasă prin simplitatea ei este cea dedicată, în 1926, fondatorului clădirii Palatului Băncii Chrissoveloni din București (Jean N. Chrissoveloni). Este datată 1881-1926, modelată de sculptorul R. Placht (aversul), executată de L. Jarosinski și J. Vaugoin din Viena. Medalia este din bronz și are 82 mm (**fig. 17**). Construcția este opera arhitecților George Matei Cantacuzino și August Schmiedigen, acesta din urmă fiind cel care a lucrat la Pavilionul României la Expoziția din Paris anul 1937, pentru care, André Lavrillier, gravorul francez (care a făcut parte din misiunea franceză în România), a bătut o medalie

---

⁴⁰ Nicolae T. Noica, *Banca Națională a României...*, p. 56–57.

⁴¹ *Ibidem*, p. 62.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*, p. 60.

⁴⁴ Un alt arhitect care a lucrat la modernizarea clădirii noi a BNR este Șarlat Fotino. A realizat lucrări de protecție speciale între 1938-1940, în timpul războiului, prin Antrepriza ing. Emil Prager. A inventat un sistem pentru distrugerea biletelor bancare, adoptat de BNR și de către Banca Belgiei. Vezi Nicolae T. Noica, *Banca Națională a României...* p. 101–105.

comemorativ. Este o piesă deosebită, care se apropie de stilul marelui Lavrillier, cu relief adânc și desen precis⁴⁵ și se încadrează în seria de medalii și plachete dedicate fondării clădirilor proprii ale unor instituții de bază pentru un stat modern.

Ca arhitect, G. M. Cantacuzino a restaurat, în 1920, palatul Mogoșoaia. În 1923 a înființat, prin asociere cu alt arhitect, August Schmiedigen, un birou de arhitectură și studii, de unde elabora studii și urmărirea lucrărilor la Palatul Băncii Chrissoveloni. Era o clădire din piatră finită, în interior cu elemente din marmură care interpretează forme ale arhitecturii Renașterii italiene. Clădirea avea o concepție unitară, ca structură și mobilare interioară. La Paris a fost publicat, în 1929, lucrarea *Palais de la Banque Chrissoveloni*, autori George Matei Cantacuzino și August Schmiedigen, editori Vincent Freal & Co, prefăcut de cunoscutul profesor Georges Gromort, care a remarcat plastica palladiană a clădirii⁴⁶.

Intersecția Căii Victoriei cu Str. Lipșcani, pe stânga, prezintă și azi celebrele Galerii Lafayette, ridicate pe locul fostei Case Socec, în 1906, la aniversarea jubileului firmei întemeiate de Ioan V. Socec. Acesta s-a născut la Sucele Brașov și s-a stabilit în București în 1856. I-a fost dedicată o plachetă din bronz, 60x40 mm, din care figurează imaginea Casei, doar cu portretul întemeietorului (**fig. 18**, MRRC 1219) și o medalie cu toartă, tot din bronz, de 35 mm, lucrată de firma Wilhelm și Mayer din Viena (**fig. 19**, MRRC 1220). Firma fusese creată de Vasile Socec, coborât din Transilvania cam pe la 1855, care a editat cele mai multe cărți didactice și literare, firma Socec & Co. având cea mai mare papetărie din țară. La Expoziția internațională de la Paris din 1900, firma amintită a luat Medalie de aur la Grupul XV clasa 92 (Papetărie, Registre de toate felurile și mormimile, Hârtie de scrisori, plicuri, articole de birou)⁴⁷.

Continuând urcușul, pe partea dreaptă ajungem la Pasajul Macca-Villacros, ridicat pe vechile locuri ale Castrului oăiei, care le dăduse de zestre fetelor (înspre Str. Karagheorghievici azi Eugeniu Carada), cele dinspre Calea Victoriei, vândute în 1836 Societății Filarmonice cu 5500 galbeni (Societatea se înființase în 1835 sub președinția marelui vornic Grigore Filipescu). S-a bătut o medalie care comemora fondarea. Avea ca scop „lucrarea pe fașă pentru cultura limbii românești și înaintarea literaturii, întinerea muzicii vocale și instrumentale și spre acestea, formarea unui teatru național”.

Mai jos, pe stânga, este Palatul Cercului Militar Național, clădire ridicată începând cu anul 1911 după planurile arhitectului Dimitrie Maimarolu, în colaborare cu V. Tefnescu și E. Doneaud și inaugurată abia în 1923. Sunt mai

---

⁴⁵ Vezi și Katiușa Pârvan, *La présence Roumaine aux expositions universelles de Paris – témoignages des médailles*, în „Muzeul Național” XIX, 2007, p. 117–140.

⁴⁶ Nicolae T. Noica, *Banca Națională a României...*, p. 261–263.

⁴⁷ G. Costescu *op.cit.*, p. 233, Dimitrie C. Oilănescu, *Raport general asupra participării României la Expoziția universală din Paris (1900)*, București, 1901, p. 176, 399, 446.

multe medalii și plachete noi cu imaginea sa, bătute cu ocazia unor Expoziții filatelice din București, toate redând imaginea faadei. Sunt piese lucrate la Monetarie, semnate sau nu, de gravori cunoscuți (Ștefan Grudinski, gravorul Monetației). Amintim doar câteva: medalia Expoziției numismatice a Cercului Numismatic al Casei Centrale a Armatei cu ocazia centenarului independenței de stat a României, 1977 (MRRC 3243) sau medalia Casa Centrală a Armatei București. Cercul Numismatic, 1979 gravor Ștefan Grudinski, prima de 50 mm, a doua de 60 mm, prima tombac, a doua tombac și argint.

Pe dreapta, facem din nou un ocol – de data asta ceva mai mare –, pentru a rememora evenimente și oameni care trăiesc și prin memoria metalului. Fondarea Universității București, statuile din faadea ei, pentru inaugurarea celor s-au bătut medalii, amintesc fondarea unei instituții culturale esențiale pentru modernizarea societății românești. S-au bătut și medalii care poartă memoria unor personalități care au influențat crearea lor (Mihai Viteazul, Ion Heliade Rădulescu) sau europeanizarea vieții noastre culturale și nu numai (Spiru Haret, Gheorghe Lazăr)⁴⁸.

Astfel, lui Ion Heliade Rădulescu, adânc implicat în revoluția din 1848, membru în guvernul provizoriu al țării Românești din această perioadă, i-au fost dedicate două medalii. Prima, din argint, cu imaginea statuii pe avers⁴⁹, 26,5 mm, bătută la inițiativa prietenului său, Sava Oimnescu, care a organizat și sârbătorirea inaugurării monumentului, la 21 noiembrie, de Ovidenie⁵⁰. Legenda de pe revers are o largă rezonanță revoluționară și-l reprezintă foarte bine pe romanticul Heliade: URĂSCUTĂ TYRANNIA – MIE ÎNFRÂNGĂ DE ANARHIE. Se cunosc și exemplare mai groșiere, populare, din alamă. A doua medalie, care s-a bătut în 1902, la comemorarea centenarului nașterii lui Heliade Rădulescu, este din bronz și a fost lucrată de Dimitrescu. Poartă portretul revoluționarului pe avers, iar pe revers sunt amintite datele centenarului și se pune accent mai mult pe activitatea sa de cărturar⁵¹.

Statuia lui Mihai Viteazul, opera sculptorului francez Carrière Belleuse, prima ridicată în acest loc, apare pe medalia Societății veteranilor grade inferioare din 1877-1878 „Coroana de oară” centrală Pitești, semnată Carniol Fiul și datat 1907. Este din argint, bronz, aurit, argintat, cu toată. Se pot vedea tunurile capturate la Plevna de armata română, care flancau statuia, prin faadea care se defila

⁴⁸ *Bucureștii în imagini în vremea lui Carol I*, vol. I, p. 190, 258.

⁴⁹ Statuie lucrată de sculptorul Ettore Ferrari la Florența. Vezi F. Damé, *op.cit.*, p. 354, *Bucureștii în imagini în vremea lui Carol I*, vol. II, p. 84.

⁵⁰ *Bucureștii în imagini în vremea lui Carol I*, vol. II, p. 84, Katiua Pârvan, *Medaliile anului revoluționar 1848, în Revoluția română de la 1848. Catalog de expoziție*, 2008, p. 29–34, unde sunt date și imaginile.

⁵¹ Katiua Pârvan, *Medaliile anului revoluționar...*, p. 29–34.

de 10 Mai. Azi ele nu mai sunt, fiind luate de bulgari la intrarea în Bucureşti alături de germani în timpul primului război mondial⁵².

A treia statuie (dar ultima ridicată) este cea a lui Spiru Haret. Portretul său se află pe placheta din bronz din 1911⁵³. Născut în 1851, şi-a făcut studiile în Paris, unde şi-a luat şi doctoratul în matematică. Revenit în ţară, a fost numit profesor la Universitatea Bucureşti. A publicat o serie de lucrări remarcabile din domeniul său. În 1885 a fost numit secretar general la Ministerul Instrucţiei Publice, datorită calităţilor deosebite de organizator, devenind apoi, în 1896, Ministru al cultelor şi instrucţiunii publice, datorită priceperii şi muncii sale neobosite. A ocupat această funcţie între anii 1901-1904 şi 1907-1911. A reorganizat învăţământul secundar şi superior pe baze moderne. A fondat bănci şi teatru pentru învăţarea cametei printre sărăci, coli pentru adulţi, în scopul lichidării analfabetismului, biblioteci populare, coli de menaj la sate şi de meserii la oraşe, grădini, teatre, muzee şi asociaţii rurale pentru vânzarea produselor etc. A murit în 1917. S-au făcut pentru acesta două plachete. Una, din argint şi bronz, de 59x75 mm, lucrată la Viena de gravorii Wilhelm şi Mayer, are pe avers portretul, pe revers o alegorie cu sărăcii care coboară dintr-un templu pe care scrie – BISERICA. SCOALA. BANCI. OBSTIE., principii care l-au călăuzit în viaţă. A doua este o plachetă emisă de foştii elevi, pentru 25 ani de activitate a profesorilor ingineri Spiru Haret şi David Emanuel, colaboratorul său (**fig. 20**). Placheta este din argint şi bronz, de 80x55 mm. Pe avers sunt medalioane cu busturile celor doi, pe revers o alegorie ce reprezintă Matematica şi tot ce se poate construi cu ajutorul ei. Citatul din Platon – *Numerele guvernează lumea* – este sugestiv⁵⁴.

Ultima este statuia lui Gheorghe Lazăr (a treia statuie ridicată)⁵⁵, dascălul născut la Avrig în 1779, unde a şi murit în 1823, sculptată de artistul român I. Georgescu (care a primit medalia premiu din partea Academiei de Arte Frumoase, pentru desen – perspectivă, din bronz, 1876 MRRC 458 şi o altă MRRC 448). Acesta a venit din Transilvania, inginer fiind, a luptat pentru înfiinţarea colii româneşti, în 1818 punând bazele colii de la Sf. Sava, coală românească unde a şi predate timp de patru ani⁵⁶. Amintirea sa o poartă şi în numele dat unor licee din tot ţara, sau în medalia, majoritatea populare, cum este medalia (sau insigna?) din argint (argintată?) Liceului cu acest nume din Sibiu. Medalia s-a făcut de către Liceul „Gheorghe Lazăr” din Sibiu pentru comemorarea a 275 ani de la înfiinţarea culturii româneşti şi are pe avers portretul profesorului (**fig. 21**).

---

⁵² MRRC 1275–1276.

⁵³ Katiu a Pârvan în *Medalii şi Însemne Masonice. Istorie şi Simbol*, Bucureşti, 2007, nr. 179.

⁵⁴ Informaţiile despre Siru Haret, la MPR p. 102–104.

⁵⁵ *Bucureştii în imagini în vremea lui Carol I*, vol. II, p. 204.

⁵⁶ F. Damé, *op.cit.*, p. 353–354.

În fa a statuiilor este Universitatea din Bucure ti, institu ie care a urmat un drum lung. În 1818 s-a întemeiat ca institu ie de învă mânt mediu i superior la Sf. Sava, sub Gh. Laz r (cel dintâi profesor ce a predat limba român) i a colaboratorilor Heliade R dulescu, Eufrosin Poteca, Petrache Poenaru .a. Arhitectul ef era Alex. Or scu, diriginte de antier. Piatra fundamental a fost pus de c tre domitorul Alex. Ghica. Terenul construciei se compunea din cel cumparat de eforie, din cel cumparat de la pitarul Alecu Petrescu, din cel pe care se aflau casele lui Vasile Hiotu i din terenul M-rii Sf. Sava. Construc ia a fost acordat în urma unui concurs i câ tigatorul a adus me teri austrieci. În 1857 s-au pus temeliile edificiului pe care îl vedem i ast zi. Decora ia exterioar i-a revenit sculptorului Karl Storck, fiind distrus aproape total în urma bombardamentelor germane aeriene din 1944⁵⁷. Pentru fondatori s-a emis o medalie din bronz, de 50 mm, cu ocazia punerii pietrei fundamentale. Pe avers este redat imaginea cl dirii, pe revers stema rii Române ti i data 10 octombrie, când s-a pus temelia. Universitatea bucure tean a luat na tere prin decretul semnat de domnitorul Al. I. Cuza în 1864, decret contrasemnat de Dimitrie Bolintineanu. Cuprindea Facult ile de tiin e, litere i drept, iar în 1869 s-a ad ugat Facultatea de medicin . Ulterior au luat na tere i alte specialit i. Între 1916-1918, Univesitatea a fost închis din cauza ocupa iei germane, dar a fost restaurat i completat (1912-1926) sub conducerea arhitectului N. Ghica-Bude ti. În 1944 cl direa a fost avariat de bombardamentele avia iei, fiind reconstruit corpul central (1963-1964)⁵⁸. S-a b tut i o medalie comemorativ , la s rb torirea cu mult fast a centenarului întemeierii, în 1964. Din argint i tombac, medalia este opera lui Haralambie Ionescu, de la Monet ria Statului. Aversul red fa ada cl dirii, asemeni medaliei din 1864, legenda este diferit ⁵⁹.

Pu in mai jos, s-a deschis în 1928 un nou bulevard, la intersec ia Bulevardelor Col ea i Br tianu, primar fiind Dr. I. Costinescu. Placheta omagial b tut cu acest prilej de cet enii capitalei i dedicat primarului, din argint, bronz, argintat , este semnat de sculptorii Huguenin i Gilly Pomescu (**fig. 22**). Are 92x62 mm, dar se cunosc i machete de mari dimensiuni, argintate. Pe avers, placheta red imaginea perspectivei intersec iei, cl diri i, ceea ce este deasemenea important, statuia lui Ion. C. Br tianu aflat în acel loc. Totodat este redat, în col ul din stânga sus, portretul primarului Costinescu, membru marcant al Partidului Liberal. Reversul este alc tuit dintr-o legend ampl ce enumer realiz rile primarului (1923-1926 i 1927-1928), pentru care s-a b tut placheta⁶⁰.

⁵⁷ Nicolae t. Noica, *Lucr ri publice din vremea lui Carol I...*, p. 113-115; *Bucure tii în imagini în vremea lui Carol I*, vol. I, pp. 64, 124, 252.

⁵⁸ Nicolae t. Noica, *Lucr ri publice din vremea lui Carol I...*, p. 115.

⁵⁹ MPR, p. 176-178.

⁶⁰ MRRC nr. 2125.

Ceva mai jos, tot în zonă, este coala superioară de arhitectură, amintit de o plăchetă bătută în 1922, cu prilejul comemorării a 25 ani de activitate, modelată de arhitectul C. Iotzu și sculptorul Dimitrie Bîrlad, lucrat de gravorul Carniol Fiul. Pe avers sunt portretele întemeietorilor colii: arhitect D. Cerkez (care avea casă pe Calea Victoriei, azi demolată), Ermil Pangrati, primul director, Ion Mincu, creatorul unui stil cu influențe românești în arhitectură. Pe revers este imaginea faadei colii, bine redată. Este una din pachetele frumoase ale medalisticii noastre, fiind din bronz și având 100x64 mm (**fig. 23**, MRRC 1870).

De aici coborâm uor Bulevardul Elisabeta, în sens opus, am vrea să amintim Casa Radivon, unul din gravorii renumiți ai noștri, întâlnit foarte des pe medalii. Magazinul se afla în clădirile Eforiei și pentru comemorarea jubileului său s-a bătut o medalie cu imaginea Casei (MRRC 1203). Nu coborâm mai mult pe acest Bulevard Elisabeta, pentru a nu ne îndepărta prea mult de Calea Victoriei, dar sunt mai multe medalii care poartă imaginea unor clădiri, de exemplu, medalia inaugurării Palatului Ministerului Lucrărilor Publice (azi Primăria București), 1910, semnat de Resch (MRRC1403).

Pe dreapta, puțin mai jos pe Calea Victoriei, este cofetăria Capa (**fig. 24**)⁶¹. Nu avem o imagine medalistică a ei, dar o plăchetă redă portretele fraților care au creat faima firmei fondate în 1812 – Anton, Vasile, Constantin și Grigore. Grigore Capa a primit diferite premii la expoziții internaționale⁶² (**fig. 25 a-d**). Placheta s-a emis în 1912, este din bronz, de 55x82 mm, semnat de sculptorul naturalizat român Friederich Storck (**fig. 25**, MRRC 1502). În același an s-au emis minimedaliile unifacies, cu toartă sau nu, 22 mm, din argint (lucrate probabil tot de Fr. Storck), pentru Vasile Capa 1827-1879 (**fig. 25a**), Anton Capa 1821-1881 (**fig. 25b**), Constantin Capa 1832-1890 (**fig. 25c**), Grigore Capa 1841-1902 (**fig. 25d**). Portretele sunt redată din fața și reprezintă, de fapt, medalioanele de pe plăcheta mare. (MRRC 1524, 1529-1532).

În continuarea casei Capa, era Clubul „Tinerimea Română”, înființat în 1877, stabilit în 1880 în casele Ghiculetilor, cumpărate de N. Lahovary, tatăl cunoscuților Ioan, Iacob și Emil. Aceasta era o Societate tiințifică și literară, foarte populară, contribuind de-a lungul timpului, prin diferite forme, la dezvoltarea culturii, mai ales în rândul tineretului⁶³. Se cunosc medalii și plăchete premiu (pentru desen, de exemplu) distribuite anual, din bronz sau argintate;

---

⁶¹ *Bucureștii în imagini în vremea lui Carol I*, vol. II, p. 18.

⁶² Pentru medaliiile obținute de unul din frați, renumitul Grigore Capa, care a adus faima localului, vezi și Dimitrie C. Ollnescu, *Raport general asupra participării României la Expoziția universală din Paris (1900)*, București, 1901. Mai multe informații despre istoricul casei Capa, vezi Gh. Crutzescu, *op.cit.*, p. 127–134, Maria-Magdalena Ioniș, *Casa și familia Capa în România modernă. 1852-1950*, București, 2000 și *idem*, ed. II-a revizuit și adăugit, lucrare premiată cu premiul „Ioan C. Filitti” al Fundației culturale Magazin Istoric, iunie 2000, București 2010.

⁶³ Gh.Crutzescu, *op.cit.*, p. 148 și nota 277.

medalia modelat de sculptorul Filip Marin și lucrat de gravorul Carniol Fiul, bronz, 50 mm, (**fig. 26a**, 1898 MRRC 892, 1899), sau placheta din 1921, unifacies, argintat, 43x64 mm (**fig. 26**, MRRC 1850). O altă piesă, foarte cunoscută, este placheta comemorativă din argint, pe avers cu portretul principesei Maria cu fiica sa Maria, 30x18 mm, lucrat în noul stil art nouveau de rusul refugiat la Paris Rasumni-editor Cronberg⁶⁴, pe revers cu semnul Mariei – crucea gamată și data 1907 (**fig. 27**, medalie bătută pentru 40 ani de la înființarea Societății, MRRC 1291). În 1928 s-a bătut o altă medalie, pentru jubileul de 50 ani al Societății, pe revers cu imaginea Palatului Societății (MRRC 2106). Este din bronz și are 40 mm.

Îi ajungem în Piața Teatrului. Pe stânga, în fața Hotelului Broft se ridică vechea clădire a Teatrului Național, a cărui construcție este amintită de o medalie – din bronz, aurită sau argintată, emisă la jubileul de 75 de ani de la întemeierea Teatrului din București construit de arhitectul Heftin din Viena la 1852⁶⁵ și de 50 de ani de la fondarea Societății dramatice⁶⁶, jubileu sărbătorite în 1927, când este datată și medalia (**fig. 28**). A fost lucrat de gravorul elvețian Huguenin din Le Locle⁶⁷ și redă clădirea, mai bine zis fațada construcției, care a fost demolată în urma bombardamentelor din 1944⁶⁸. Pe avers este reprezentată clădirea Teatrului, pe revers o alegorie lucrată în stilul puțin burat al artistului elvețian.

Tot în Piața Teatrului, dar peste drum, este Casa de gravură Resch, fondatorul ei fiind Josef Resch, venit aici, de la Viena, în 1837. A format multe generații de giuvaergii, printre care amintim doar pe Karl Storck, stabilit în București la 1849. Pintre urmașii săi, și în meserie, sunt Carol Resch (1852-1937) și Heinrich Resch (1855-1930). Pentru centenarul Casei s-a bătut, în 1937, o plachetă unifacies din bronz (**fig. 29**), 50x61 mm, probabil autor Resch, care, prin imaginea personajului ce ține o bijuterie, face aluzie la preocupările Casei (MRRC

⁶⁴ Ernest Oberländer-Târnoveanu, Katiu a Pârvan, *Medalii, plachete, ordine, decorații, monede și bancnote cu portretele Regelui Ferdinand I și Reginei Maria*, în „Muzeul Național” XV, p. 325, nr. 38, unde poate fi văzută imaginea.

⁶⁵ Piatra fundamentală a Teatrului a fost pusă în 1846, dar a fost inaugurată în 1852. Lucrările au fost oprite în 1848 din cauza evenimentelor, fiind reluate în 1849, sub Barbu la Tirbea. Vezi G. Costescu, *op.cit.*, p. 245–254 și nota*.

⁶⁶ Această Societate a fost alcătuită după modelul celei a „Comediei Franceze” din Paris, în 1877, de mulți actori și studenți, dintre care amintim doar pe Matei Millo, Mihail Pascaly, Ștefan Iuian, Ștefan Vellescu, Eufrosina Popescu, Frosia Sarandi, Aristizza Romanescu, Călin C. Nottara, N. Gârdescu, Agatha Bârsescu și mulți alții, Maria Constantinescu și Gr. Manolescu venind în martie 1878 de la Teatrul Național din Iași. Vezi G. Costescu, *op.cit.*, p. 249.

⁶⁷ Acest gravor și modelator a lucrat pentru România multe medalii, plachete și monede, începând cu anii primului război și cam până la jumătatea secolului XX. A lucrat împreună cu fratele său, fiind continuatorii unei case de gravură și ceasornicărie. Lui îi datorăm imaginea clădirii Teatrului Național, care a fost bombardată în 1944, a Căminului studenților de medicină, de exemplu, precum și foarte multe medalii și plachete sportive. Vezi Constantin la Tirbea, Katiu a Pârvan, *Proiecte pentru probele monedelor de 1 leu și 2 lei 1922 realizate de Firma „Huguenin - Freres” din Elveția*, în „Acta Moldaviae Meridionalis”, Vaslui, XII-XIV, 1995, p. 419–431.

⁶⁸ MPR, p. 115–116.

2425)⁶⁹. Deasupra Casei Resch a locuit Ulysse de Marsillac, francez din Montpellier. Adus de Iancu SI tineanu ca preceptor copiilor și la 24 de ani, a rămas aici și a predate franceza la coala de la Sf. Sava, iar apoi, pe la 1864, s-a apucat de gazetărie, întâi la „La voix de la Roumanie”, apoi director la „Le journal de Bucarest”⁷⁰. A scris și o carte despre Principatele Române, bogatul material documentar fiind rodul culegerii articolelor sale⁷¹.

Mergând pe dreapta, ajungem în Piața Palatului Regal. În fața acestuia se afla statuia ecvestră a regelui Carol I, realizată de sculptorul I. Meștrovi⁷² și demolată în 1948⁷³, amintit de medalia „Centenarului regelui Carol I”. Jubileul a fost sărbătorit cu mult fast de regele Carol al II-lea, în 1939, care a distribuit cu acest prilej medalii-decorații, cu panglică (bleu, bordată cu o bandă portocalie desprinsă de un fir auriu de o bandă neagră), lucrată și semnată de gravorul regelui, Emil W. Becker (**fig. 30**). Distincția a fost primită de foarte multe persoane, de cei decorați cu Ordinul „Mihai Viteazul”, cu medalia „Virtute Militară” de război, de militarii în activitate și ofițerii în disponibilitate, de concentrații din 1939, de elevii aișcolilor pregătitoare, de ofițeri care au servit sub Carol I, de veteranii războiului de independență, de medaliați cu „Avântul românesc”, de cei care au contribuit la înzestrare militară în 1939⁷⁴.

Tot în această Piață se afla Fundația regală Carol I (1894) amintită de medalia bătută în 1914, la 25 ani de la fondare, cu portretul regelui pe avers și imaginea clădirii pe revers. Medalia, semnată de vienezul H. Schwegerle, este din bronz și sunt variante de 70 mm și de 120 mm (ambele semnate), având pe avers imaginea lui Carol I printre cărțile îndrăgite din Biblioteca Fundației, în tunică simplă, privind încrezător spre viitor, pe revers cu imaginea, din fața, a clădirii (**fig. 31**). O altă medalie, fără imaginea clădirii, doar cu portretele regilor Carol I și Mihai I, s-a emis la 50 ani de la fondare. Este din bronz, semnată G. Stănescu și datată 10 mai 1941. Are 70 mm (**fig. 32**).

Urmează, tot pe dreapta, Atheneul Român⁷⁵, Societate de cultură fondată în 1865 de un Comitet din care făceau parte C-tin Esarcu, P.S. Aurelian, V.A. Urechia. Era o societate educativă, științifică, literară și artistică, organizată pe trei secțiuni – literatură și arte frumoase, științe politice și morale, științe ale naturii,

---

⁶⁹ Gh. Crutcescu, *op.cit.*, p. 153 și nota 306.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 154, F. Dame, *op.cit.*, p. 97 și 98.

⁷¹ Ulysse de Marsillac, *Guide [du voyageur a] Bucarest*, Ed. 1876.

⁷² Sculptorul sârb Meștrovi a realizat statuile ecvestre ale regilor Carol I și Ferdinand I, precum și statuia lui Ionel Brătianu. Vezi Nicolae T. Noica, *Banca Națională a României...*, p. 77 și nota 4.

⁷³ G. Costescu, *op.cit.*, p. 173 și nota*.

⁷⁴ I. Safta, Rotaru Jipa, Tiberiu Velter, Floricel Marinescu, *Decorații românești de război. 1860–1947*, București, 1993, p. 159.

⁷⁵ *Bucureștii în imagini în vremea lui Carol I*, vol. II, p. 22, 234.

matematic și fizic⁷⁶. Din Societate făceau parte și Al. Odobescu, Matei Millo, Scarlat Rosetti, Gr. Barițiu, V. Alecsandri, I.H. Rădulescu (pentru aproape toți se cunosc medalii). Primul președinte a fost P.S. Aurelian, ajutat de Esarcu și V.A. Urechia, iar ca vicepreședini erau Teodor Văcărescu și Emanoil Kretzulescu⁷⁷. Nevoia unui local propriu a declanșat o activitate deosebită, mai ales pentru strângerea banilor. Esarcu, mai ales, a făcut mari eforturi de a aduna bani necesari construirii unui local propriu pentru noua instituție. „Da și 1 leu pentru Atheneu” era lozinca sa, cunoscută și folosită și azi, când se caută donații de acest fel. A organizat chiar o loterie, în 1883, după revenirea din Grecia (unde fusese ministru plenipotențiar) și cu banii străini, la care s-au adunat cei dați de guvern și din diverse donații, s-a putut începe construcția, în 1886 fiind pusă piatra fundamentală pe locul unde începuse construcția unui maneaj. Planurile au fost realizate de arhitectul francez Albert Galleron⁷⁸. Clădirea a fost realizată pe locul fostei proprietăți a familiei Văcărescu, pe locul unde începuse construirea unui circ în anul 1874, astfel că planul său a fost condiționat de fundațiile deja existente. Construcția sa s-a terminat parțial în 1888 și a servit diverselor manifestări culturale⁷⁹.

În 1886, la punerea pietrei fundamentale, cei din conducerea Atheneului au emis o medalie care amintea data și evenimentul, era din argint și bronz, aurită și argintată, de 55 mm, lucrat de bucureșteanul Fessler (**fig. 33**, MPR pp. 84-86). În 1889 s-au bătut medalii cu planul Atheneului lucrat de A. Galleron⁸⁰, medalii din argint și bronz, aurite și argintate, de 67 mm, pe muchie cu marcajul ARGENT sau CUIVRE cele originale, fără marcaj pe muchie rebaterile (**fig. 34**, MRRC 614-615). Paul Louis Albert Galleron s-a născut în 1847 la Paris, a studiat arhitectura fiind elev lui Vaudoyer și Coqart. Deși a luat patru medalii, a dorit Grand Prix de Rome, de aceea a studiat ani îndelungași pentru a-l primi⁸¹. A locuit mulți ani în România, unde a locuit împreună cu familia. Referitor la proiectul Atheneului, a fost supus expertizei unor arhitecți cum ar fi Al. Orșescu, I. Mincu, I. Socolescu, Gr. Cerkez, Cucu Starostescu⁸². Contractul cu Galleron prevedea numirea lui C-tin Bicoianu ca arhitect diriginte de atelier și darea în licitație a construcției la rău, fiind admise „Societatea de construcții” ing. Cușarida, ing. C. Olănescu, arh. I.

⁷⁶ Studii ample și multe informații despre această instituție de cultură la Speranța Diaconescu, Elisabeta Drăgan-Bovo, *Atheneul Român*, în „București. Materiale de Istorie și Muzeografie”, XVII, p. 291–298, și G. Costescu, *op.cit.*, p. 270–274. Vezi și *Bucureștii în imagini în vremea lui Carol I*, vol. I, p. 146.

⁷⁷ G. Costescu, *op.cit.*, p. 272.

⁷⁸ Planurilor originale li s-au adunat două corpuri de către arhitectul Leonida Negrescu, apoi arhitectul I. Ionescu a aranjat aripa dinspre str. Episcopiei, subsolul și o sală de concert. Vezi G. Costescu, *op.cit.*, p. 273 și nota*.

⁷⁹ Gr. Ionescu, *op.cit.*, pp. 49-51.

⁸⁰ Nicolae St. Noica, *Lucrări publice din vremea lui Carol I...*, p. 54–55.

⁸¹ Nicolae St. Noica, *Banca Națională a României...*, p. 127–128.

⁸² *Ibidem*, p. 130.

Socolescu și Dobrescu Nicolae. Galleron a avut alături pe Cassien Bernard, arhitect al vechiului Palat al BNR⁸³. Clădirea, tot în stil eclectic – inspirat de Erechtheion –, cu fațada monumentală, aripile laterale de la Templul Sibylei din Tivoli, cu un peristil cu fronton triunghiular plat și asecoloare ionice. Coronamentul este lucrat după monumentul lui Lissicrat (îi se spunea „felinarul lui Demostene”), simbol al premiului acordat învingătorilor greci în întrecerile de poezie, oratorie sau artistice⁸⁴. Are trei uși masive (nu două cum se obișnuia), deasupra lor fiind cinci medalioane cu domnitori. Cupola, este sprijinită pe un tambur cu 20 ferestre, având în jur cununii și lămpi fiind înscrise pe cupolă numele unor vestiți oameni de cultură români. Este un stil care amintește de antichitatea greacă și pe cea romană, care se îmbină în mod fericit. În interior accesul la etaj se face pe patru scări monumentale, din marmură de Carrara, proiectate de sculptorul Karl Storck, care a executat și decorația interioară. Marmura unor coloane interioare era imitată de lucrări de ipsos finisate de frații Axerio din Slănic Prahova, posesorii unei fabrici de ipsos⁸⁵. Biblioteca Academiei poartă contractul semnat de K. Storck cu Constantin Băicoianu pentru construirea celor patru scări, cu balcoanele aferente (1887). Carol Storck a realizat planurile tatălui său⁸⁶. Au contribuit la decorații Napoleon Este, Fritz Elsner, Nicols Schwalbach, Henry Kübler. Construirea s-a făcut în două etape: 1886-1888, clădirea centrală și cupola, 1893-1897 o clădire anexă în spatele edificiului central⁸⁷. În 1918 s-au strâns bani pentru friza, care a fost încredințată lui Costin Petrescu, unde apar personaje și momente din istoria noastră. Lucrat între 1933-1937, a fost vernisat în 1938⁸⁸. Clădirea a fost grav avariată în urma bombardamentelor aviației germane în 1944, precum și în urma cutremurelor din 4 martie 1977, august 1986, mai 1990, fiind consolidată și restaurată prin grija unor renumiți arhitecți, cum a fost Emil Prager⁸⁹. Atheneul poartă o emblemă a Bucureștilor, alături de Palatul CEC sau Palatul Poștelor, așa cum, spune Crutzeșcu, „este Turnul Eiffel pentru Paris”⁹⁰.

În 1905, la sărbătorirea a 40 de ani de la înființarea Atheneului, s-a bătut o medalie comemorativă, pe avers cu bustul Minervei în profil și legenda LITERE ȘI ȘTIINȚE ARTE, pe revers cu fațada Atheneului și anii 1865-1905. Lucrat din argint, bronz, argintat sau aurit, are 76 mm și este opera lui W. C. Hegel și KK Hauptmunzamt din Viena (**fig. 35**, MRRC 1100, MPR p. 86). O altă medalie cu imaginea Atheneului pe avers este cea dedicată de Atheneu contelui Angelo de

---

⁸³ *Ibidem*.

⁸⁴ Nicolae St. Noica, *Lucrări publice din vremea lui Carol I...*, p. 52-53.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 53.

⁸⁶ Speranța Diaconescu, Elisabeta Drăgan-Bovo, *op.cit.*, p. 293-294.

⁸⁷ Nicolae St. Noica, *Banca Națională a României...*, p. 130.

⁸⁸ *Ibidem*.

⁸⁹ Nicolae St. Noica, *Lucrări publice din vremea lui Carol I...*, p. 53.

⁹⁰ Gh. Cutzeșcu, *op.cit.*, p. 208.

Gubernatis la împlinirea a 60 de ani, datat 7 aprilie 1900. Are 67 mm, este din argint, bronz, argintat sau aurit, pentru ea s-au executat și rebateri (MRRC 924-925).

Cladirea Atheneului a devenit un simbol al capitalei, de aceea și apare pe multe din medaliile sau plachetele expozițiilor filatelice. De exemplu: Medalia (50 mm) și placheta (60x80 mm) Expoziției filatelice „Socifilex III” București 1973, din tombac respectiv bronz, nesemnate, dar lucrate la Monetrie, unde el dorea Atheneului apare pe avers (MRRC 3086-3087); medalia „Euromax” Expoziție de maximafilie europeană București 1974, 50 mm, bronz (MRRC 3124); medalia (tombac 60 mm) și placheta (tombac 51x77 mm) Expoziției „Socifilex ’79 Filatelia în slujba patriei” București 1979 (MRRC 3341-3342, semnate de Grudinski); Expoziția „Ziua mării po-tale românești” 1980 București (MRRC 3393).

Atheneului îi aparține și grădina din jur, fosta livadă a Văcărescilor, sau grădina Episcopiei, deschisă publicului în 1870. Aici se aflau numeroase busturi – Ienăchiță Văcărescu, Rosetti, Kogălniceanu, Eminescu, Urechia, Esarcu (după 1898)⁹¹.

Medalii nu mai sunt până la cea amintind Academia Română, aflată pe stânga. Academia a fost înființată în 1867, într-o ediție publică, de 21 de cărți din toate zonele locuite de români. Printre fondatori – Heliade Rădulescu, Treboniu Laurian, C.A. Rosetti, V. Alecsandri, C. Negruzzi, V.A. Urechia, Ha-deu, Hurmuzachi, Barițiu, Timotei Cipariu, V. Babeș. Această Societate Academică trebuia să redacteze o gramatică românească, o ortografie și un dicționar etimologic al limbii române, sub directivele lui Treboniu Laurian și Ion C. Massim. În 1879 i s-a conferit titlul „Academia Română” autonom în lucrările de orice fel. În imobilul din Calea Victoriei s-a mutat în 1890 (președinte D.A. Sturdza, bibliotecar Ion Bănuș)⁹². Subvențiile statului, cel puțin în 1906, se ridicau la 30.000 lei anual. Societatea organiza concursuri ale căror rezultate erau publice, se decernau premii celor mai bune lucrări, fapt care crea o mare simpatie printre cetățeni. Acordau burse în străinătate. Avea – și are o publicație anuală –, „Analele Academiei Române”⁹³.

Nu se pot strezi imaginea clădirii, ci emblema Academiei, care apare pe mai multe medalii, cum ar fi „Academia Română lui George Barițiu”, cu portretul acestuia pe avers (1892, din argint și bronz, 50 mm, gravură P. Telge)⁹⁴, „Academia Română lui Victor Emanoil de Savoia” (fig. 35a, 1890, 45 mm, din argint și bronz,

⁹¹ *Ibidem*; *Bucureștii în imagini în vremea lui Carol I*, vol. II, p. 238. În jurul anului jubiliar 1906 aici se aflau statui ale unor oameni de seamă ai istoriei noastre: M. Kogălniceanu marmură, W. C. Hegel, M. Eminescu bronz I. Georgescu, P. S. Aurelian bronz W. C. Hegel, Ion Ghica bronz Iordănescu, Ienăchita Văcărescu bronz W. C. Hegel, Esarcu Marmură W. C. Hegel, C. A. Rosetti Marmură I. Georgescu, Tocilescu, V. A. Urechia, s.a.

⁹² G. Costescu, *op.cit.*, pp. 27-269, F. Damé, *op.cit.*, p. 508.

⁹³ Mai multe despre această instituție la F. Damé, *op.cit.*, p. 508-509.

⁹⁴ Katiu a Pârvan, *Medalii care au aparținut familiei Brătianu puse la Muzeul Național*. P. 321, în „București. Materiale de Istorie și Muzeografie”, XV, 2001, p. 320-326.

MRRC 630), pe avers cu imaginea Columnei lui Traian de la Roma, „Academia Românului lui Carol I și Elisabetei”, datat 1891, 47 mm, argint și bronz (**fig. 36**, MRRC 658), medalia „Augens vivo” - Elisabeta membru de onoare Academiei Române, 1881, gravor Kullrich a.v.f., de 38, 27, 18 mm, din argint și bronz (**fig. 37**, MRRC 544-546). Este apoi medalia „Centenarului Academiei Române”, din bronz, având 60 mm, lucrat de N. Culluri. Pe avers este redat bustul Minervei, pe revers imaginea clădirii în anii 1866 și 1966 (MPR p. 198).

Piața Victoriei, care încheie această mare arteră bucureștenă, este amintită de medalia „Tratatul de pace de la București, 28 iulie/10 august 1913”, 90 mm, din argint/argintat și bronz, semnat de C. Alessandrescu M.F.SNR și gravorii Wilhelm și Mayer din Viena. Medalia are pe avers cinci steme regale, cinci cifre regale și cinci medalioane cu figurile semnatarilor. Pe revers este o figură alegorică feminină în îndrăgăstare clădirea unde a avut loc semnarea tratatului din 1913 (**fig. 38**, MRRC 1556), adică Ministerul de Externe, aflat în locuința lui Grigore M. Sturdza - Beizadea Vișel, mort înaintea de se fi finalizat construcția. Clădirea nu mai există azi (a fost demolată), medalia fiind cu atât mai important ca document (**fig. 39**)⁹⁵.

Mai trebuie amintită o medalie – cea dedicată de Primăria Bucureștilor (primar Dombrowski) sub domnia regelui Carol al II-lea –, monumentului, ce se voia ridicat în piață, regelui Ferdinand I Întregitorul (creatorul României Mari). Statuia a fost demolată de comuniști și medalia rămâne un document al acelor vremi (**fig. 40**, MRRC 2540). Ea a fost creată de Emil W. Becker și lucrat de R. Fassler, în 1940. Are 60 mm, este din argint, bronz, argintat (se cunosc și exemplare din aur).

De aici încolo se deschide oseaua Kiseleff, o altă „poveste” a teptându-și rândul.

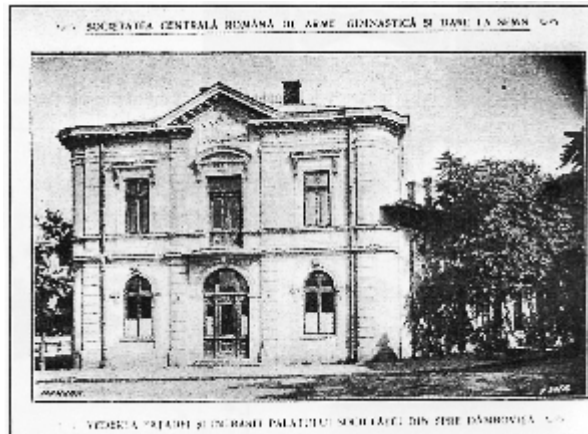
Astfel se încheie tot cu o medalie această „plimbare” care s-a vrut de fapt o evocare a unor monumente și oameni de seamă din istoria noastră. Am insistat mai mult asupra anumitor oameni și evenimente, pentru a scoate în evidență importanța acestei artere asupra sufletului românesc, a spiritualității sale în general.

---

⁹⁵ Vezi și *Bucureștii în imagini în vremea lui Carol I*, vol. II, p. 206.

fig. 1a. Clădirea Societății „Dare la Semn”
fig. 1a. The building of the “Dare la Semn” Society.

fig. 1. Palatul Poștelor. Vedere de epocă.
fig. 1. The Post Palace. Historical view.

fig. 2. Palatul CEC. Vedere de epocă.
fig. 2. CEC Palace. Historical view.

fig. 3. Aversul medaliei Palatului CEC lucrat de vienezul Scharff.
fig. 3 The front side of CEC Palace medal worked by Viennese Scharff.

fig. 4a. Placheta Palatului Postelor.
fig. 4a. The Post Palace plaque.

fig. 4. Medalia oficial ă Palatului Po telor. Avers i revers.
fig. 4. The official medal of the Post Palace. Front side and back side.

fig. 4b. Medalia inaugurarii MIRSR. Avers i revers.
fig. 4b. The medal of the official opening of MIRSR. Front side and back side.

fig. 5-5a. Medalia și placheta Expoziției Naționale '74.
fig. 5-5a. The medal and plaque of the National Exhibition '74.

fig. 6. Medalia oficială a Palatului CEC. Avers și revers.
fig. 6. The official medal of the CEC Palace. Front side and back side.

fig. 7. Medalia Centenarului CEC. Avers și revers.

fig. 7. The medal of 100 years anniversary of CEC. Front side and back side.

fig. 8-9. Medalia și placheta dedicate lui Mauriciu Blank.

fig. 8-9. The medal and plaque dedicated to Mauriciu Blank.

fig. 10.

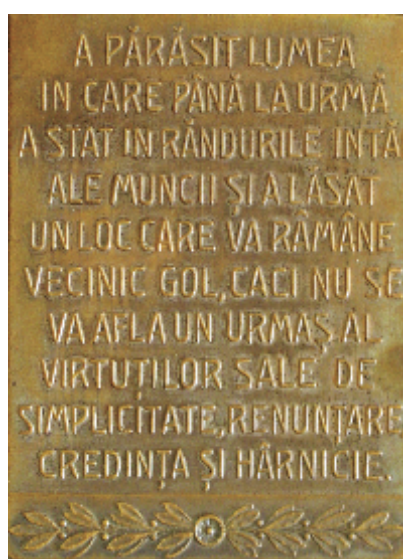

fig. 11.

fig. 12.

fig. 10-12. Medalii și placheta BNR (dedicate lui Eugeniu Carada). Avers și revers.
fig. 10-12. The National Bank of Romania medals and plaque (dedicated to Eugeniu Carada). Front side and back side.

fig. 13.

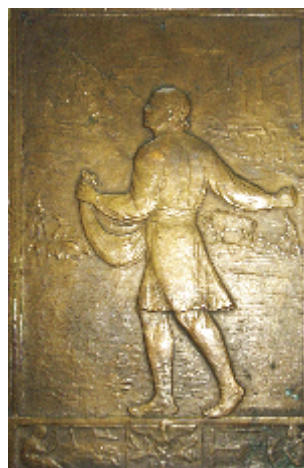

fig. 14.

fig. 13-14. Plachete dedicate lui Miti Constantinescu. Avers i revers.
fig. 13-14. Plaques dedicated to Miti Constantinescu. Front side and back side.

fig. 15. Placheta Palatului Bursei. Avers i revers.
fig. 15. The plaque of the Burse Palace. Front side and back side.

fig. 16. Medalia-premiu Dr. Staicovici. Avers i revers.

fig. 16. The medal-premium Dr. Staicovici. Front side and back side.

fig. 17. Medalia B ncii Chrissoveloni. Avers i revers.

fig. 17. The medal of Chrissoveloni Bank. Front side and back side.

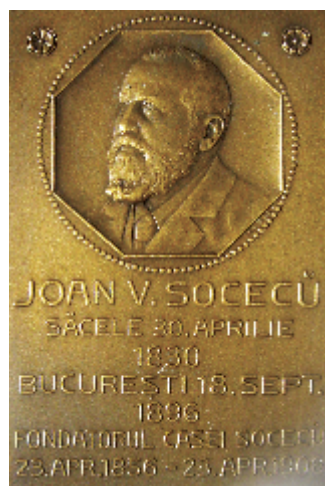

fig. 18.

fig. 19.

fig. 18-19. Placheta și medalia întemeietorului Casei Socec. Avers și revers

fig. 18-19. The plaque and medals of the founder of Socec House. Front side and back side

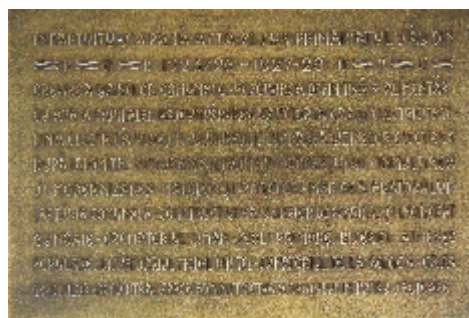
fig. 20. Placheta Spiru Haret și David Emanuel. Avers și revers

fig. 20. The plaque Spiru Haret and David Emanuel. Front side and back side

fig. 21. Medalia Liceului Gh. Lazăr din Sibiu. Avers și revers

fig. 21. The medal of Gh. Lazăr high school from Sibiu. Front side and back side

fig. 22. Placheta deschiderii Bulevardului Colăia și Brătianu. Avers și revers.

fig. 22. The plaque for the opening of Colăia and Brătianu boulevards. Front side and back side.

fig. 23. Placheta colii de arhitectură. Avers și revers.

fig. 23. The plaque of the Architecture School. Front side and back side.

fig. 24. Cofet ria
Cap a. Vedere de
epoc .

fig. 24. Cap a Confec-
tionary. Historical view
(MNIR).

a. Vasile Cap a

b. Anton Cap a

c. Constantin Cap a

d. Grigore Cap a

fig. 25 a-d. Minimedaliile întemeietorilor Casei Cap a.

fig. 25. a-d. Mini-medals of Cap a House founders.

fig. 26. Placheta premiu “Tinerimea Român ”.

fig. 26. The Premium plaque for “Tinerimea Român ”.

fig. 27. Placheta jubileului de 40 ani al Clubului “Tinerimii Române”. Avers i revers.

fig. 27. The jubilee plaque – 40 years of “Tinerimea Român ” Club. Front side and back side.

fig. 28. Medalia Teatrului Național din București. Avers și revers.

fig. 28. The medal of the National Theatre, Bucharest. Front side and back side.

fig. 29. Placheta Casei Resch.

fig. 29. The Plaque of Resch House.

fig. 30. Medalie Centenarul regelui Carol I. Avers și revers.

fig. 30. Medal – 100 years anniversary of King Carol I. Front side and back side.

fig. 31-32. Medaliile Fundației universitare Carol I. Avers și revers.

fig. 31-32. The medals of King Carol I University Foundation. Front side and back side.

fig. 33. Medalia Punerii pietrei fundamentale a Atheneului Român. Avers și revers.

fig. 33. The medal of the founding of the Romanian Athenaeum. Front side and back side.

fig. 34. Medalia Atheneului cu planul Galleron. Avers și revers.

fig. 34. The Athenaeum medal with the plan of Galleron. Front side and back side.

fig. 35. Medalia 40 ani Atheneul Român. Avers și revers.

fig. 35. The medal 40 years Romanian Athenaeum. Front side and back side.

fig. 36. Medalia Academiei Române lui Carol I și Elisabetei. Avers și revers.

fig. 36. The medal The Romanian Academy for Carol I and Elisabeta. Front side and back side.

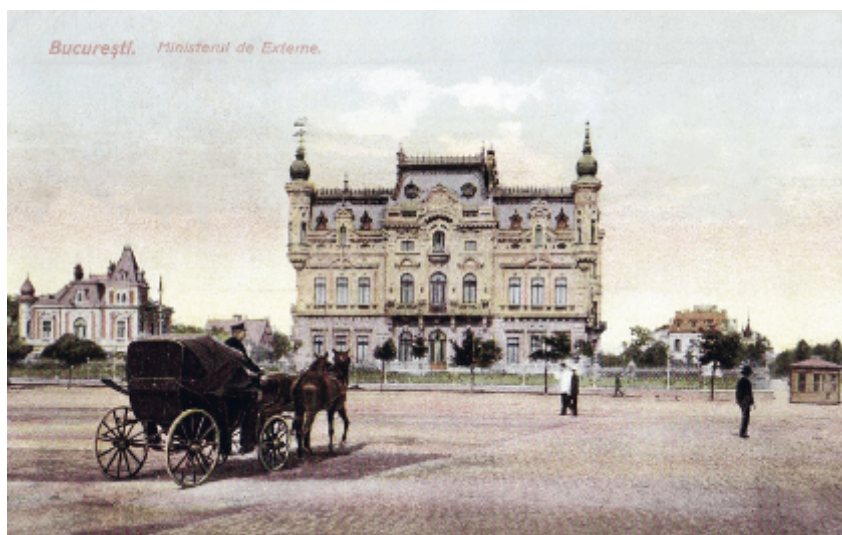
fig. 37. Medalia “Augens vivo”. Avers și revers.

fig. 37. The medal “Augens vivo”. Front side and back side.

fig. 38. Medalia Tratatului de pace de la București. Avers și revers.

fig. 38. The medal of the peace Treaty from Bucharest. Front side and back side.

fig. 39. Casa lui Sturdza Beizadea Vi el. Vedere de epoc .

fig. 39. The house of Sturdza Beizadea Vi el. Historical view.

fig. 40. Medalia monumentului regelui Ferdinand I. Avers i revers.

fig. 40. The medal of King Ferdinand I monument. Front side and back side.

PRINCESS ELISABETA OF ROMANIA

Diana Mandache*

Abstract

An artistic, timorous and hesitant personality concealed by a taciturn figure of classical majesty, Elisabeta, the eldest daughter of Queen Marie and King Ferdinand of Romania, suffered the lack of understanding and even compassion from her contemporaries and posterity alike. She had to steer her life, often alone, through the difficulties of two world wars, two exiles and was torn between two countries - her native Romania of which she was ardently attached and an unfamiliar, convulsive Greece as its tormented queen consort.

Key words: Princess Elisabeta of Romania, Queen Marie, King Ferdinand, King George II of Greece, Queen Elisabeta of Greece.

Elisabeta Josefina Carlota Victoria Alexandra was born on 29 September 1894 at Foi or Castle in Sinaia. Lisabetha or Lizzy, as she was called by her family, was baptised in the Greek orthodox religion of her country, as the Romanian Constitution required. The Vatican reacted adversely to the Orthodox christening of the second child of Ferdinand, the catholic Crown Prince of Romania, and as a result he was excommunicated.

She had an English nurse and governess and was educated at home with British tutors. Being the oldest sister among her siblings, she was often entrusted with their care while her parents were for long periods abroad, a demanding formative duty, consciously carried out. Her favourite studies were literature, piano, singing, painting, and embroidery. Like her father, King Ferdinand, she was keen on botany and very fond of flowers. Elisabeta was a favourite of Carmen Sylva (Queen Elizabeth of Romania's pen name), and like her, she was an avid reader.

The sufferings induced by the tragedy of the First World War on Romania deprived the young princess of vital further instruction: "she has not been what one could call really well educated, education in this country is difficult and war came on the top of it and we were refugees in very difficult

---

* Main researcher, National History Museum of Romania.

and adverse circumstances”¹, is how her mother, Queen Marie characterised Elisabeta’s situation of those terrible years.

During First World War she did charitable work as a nurse at hospitals in the region of Moldova, the only bit of Romania left unoccupied by the invaders, together with her mother and sister, princess Mignon. Elisabeta used her spare time during refuge drawings and painting a variety of subjects; many printed in “Calendarul Regina Maria”, sold for the war relief effort in 1918. Immediately after the war, in 1919, the princes studied painting and music for one year in Paris.

Princess Elisabeta was also very fond of her grandmother Maria Alexandrovna spending many a holiday with her in Switzerland. In May 1912 the Duchess started to make plans for a suitable marriage for her and advised Marie of Romania: “she will be 18 next autumn! She ought to be quite out by this time, otherwise one never gets really accustomed to receive, talk and behave as a grown up person and for a princess it is indispensable”². Maria Alexandrovna admitted that her granddaughter must be observed: “don’t let Elisabeta flirt too much with young Romanians, patriotic as she is, she might so easily fall in love with somebody and then you could easily have to face *la mère à boire*. Young princesses in our times have wills of their own and become obstinate. But I always come back to the same conclusion: Elisabeta must soon go out *dans le vrai grande monde*”³.

Elisabeta was “much more classically beautiful ... always solemn, unable to express her feelings. Her look was straight, almost defiant, full of ardour, fantasy and imagination and fond of being alone”⁴. Among the Romanians Elisabeta “appeared to be most popular among all classes” as Mrs Martineau, one of the visitors to the Romanian Royal Court, remarked.

Maria Alexandrovna was the first to suggest a marriage with George the crown prince of Greece, an idea quickly embraced by Queen Sophie who wrote to Marie in November 1919 about Elisabeta: “We found her lovely most sympathetic and charming. Upon our dearest son Georgie she has made a deep impression. We are most anxious to know whether Nando and you would have any objections to a marriage between the two young people, who seems to have a deep feeling for each other”⁵. Queen Marie confessed to her mother that: “Lisabetha ought to marry – war set Princesses at such a disadvantage and here

---

¹ Arhivele Na ionale Istorice Centrale (Romanian National Archives; RNA), fond *Regina Maria* (Queen Marie; QM), dosar V/2741.

² RNA, QM, V/2134.

³ *Ibidem*.

⁴ Queen Marie of Romania, *The Story of My Life*, vol. II, London: Cassell, 1935, p. 271.

⁵ RNA, QM, V/3192 bis.

is her chance having someone of her class, her religion and who is sincerely attached to her, not an arranged political marriage”⁶.

Finally the marriage ceremony was organised in Bucharest on 27 February 1921. Elisabeta “was simple and dignified, the traditional *golden thread* of the Romanian brides making her perfect beauty show up in a wonderful way... After the religious service there was a huge, huge lunch; in the evening an enormous reception, fearfully crowded”⁷, as the Queen of Romania recollects the event in a letter to her Canadian friend Colonel Joe Boyle.

When Elisabeta arrived in Greece, the country was in political turmoil, engaged in a devastating conflagration with emerging Turkey, not an auspicious sight for a young and hopeful royal bride. She wrote to her mother: “I have just taken an enormous hospital under my protection. Lately I have been terribly homesick and if it should come to Georgie going to the front I have nothing to cling to. Georgie of course as everything that one can wish for, with a heart of gold and the natural tact that comes from real kindness. I will have to get accustomed to others though and time will help me through; at present I hate going to parties etc, for them I feel a terrible longing for all my friends”⁸. Mrs Martineau also noted Elisabeta’s sentiment that “she was mentally starved in Greece, and was hungering for the music and art and affection that were showered on her in Romania”⁹. There were however some cheerful moments like when she was asked to put herself at the head of an active musical section of the conservatoire, designing her small garden or the trips to the stunning countryside around Athens.

Unlike her native Romania where the sovereign family was immensely popular among all classes after a victorious war that saw the achievement of country’s national unity, the monarchy in Greece was on shaky grounds, constantly harassed and besieged by increasingly powerful and hostile republicans bent on seizing every opportunity to diminish its role, situation aggravated by the worsening war in Asia Minor against a resurgent nationalistic Turkish army. There was also the incongruity in character with the rest of the Greek royal family, where her husband, the person capable to mitigating that, was often missing, sadly despatched for long periods to the war theatre.

Elisabeta’s health was shaken in the spring of 1922 because of a typhoid fever and then pleurisy, being operated twice in dramatic conditions, without anaesthesia in May 1922, a poignant reflection of the trying circumstances in Greece as a whole at that particular moment in history. Very touching are George’s letters to his mother-in-law, giving detailed information

---

⁶ *Idem*, V/2739.

⁷ *Idem*, V/3904.

⁸ *Idem*, V/714.

⁹ Mrs Philip Martineau, *Roumania and her Rulers*, London: Stanley Paul & Co. Ltd., 1927, p. 191.

on Elisabeta's precarious health. On 17 May 1922 Elisabeta's parents came to Athens, fearing the worse for their daughter. Eventually she recovered but remained with a heart weakness and other dreadful lifelong sequels that undoubtedly contributed to the shortening of her lifespan.

In those circumstances she was thus not able to attend Mignon's wedding in June in Belgrade, but managed to gather enough strengths to participate at the Coronation festivities of her parents in Romania, in October 1922. Prince George had to stay in Greece because of the complicating political situation that led to the abdication of his father King Constantine I in September. Elisabeta burst in tears when she got the news in Bucharest about this event that so suddenly thrust her on the perilous throne of the Greek kingdom.

The tense environment in Greece of that time, coupled with the misunderstandings with her Greek relatives, made Elisabeta quite bitter even toward her mother, who tried in vain to suggest ways to alleviate her anguish, such as producing an offspring. In March 1923 she wrote to her mother: "You say of only I should have a child? Yes, Mama dear, I would like to have one, but for the moment there are three obstacles in the way. First of all, my nerves are not quite in the condition they ought to be; 2). The situation combined with both our shaky nerves makes things very risky; 3). There is a question of money"¹⁰.

Material life was terribly difficult in Greece for the royal family. Elisabeta confessed to her mother: "The only luxury I have allowed myself was to remount some of my things to make a small and indispensable diadem, and even that I have not been able to pay for yet. Yes it is true that at moments I feel it hard, even very hard to be a queen and to have to think ten times before I dare to buy a dress and at other moments there is a little envy when I see the tremendous riches of Mignon who does not know how, or even desire to see them. It is not that I am greedy and that I want more than I have, but it hurts to see the little we possess going to ruin because we don't have means to save it. What Mignon has as pocket money, for sweets, etc – a month is more than I have in two years to live upon. So it is forgivable if at moments I feel a little sad"¹¹.

There was not only gloom and doom for Elisabeta in Greece, as some authors suggest. Elisabeta had first of all a loving relationship with her husband, King George II and tried to get involved in the events and things that surrounded her. In August 1923 at Tatoi palace, she improved the garden and made drawings for the front terraces, writing to her mother that "I have made a dream of restoring one of the burnt houses after my own plans keeping the standing walls and using the existing material"¹².

---

¹⁰ RNA, QM, V/732.

¹¹ *Idem*, V/741.

¹² *Idem*, V/765.

Elisabeta also fulfilled her role as a queen, for example when in October 1923, appealed on behalf of the refugees from Asia Minor who had fled to Greece during the conflict with Turkey, in a message to dr. Carroll from the American Friends of Greece: "Despite valuable assistance until recently given by the American Red Cross and Near East Relief to the destitute refugees and their families so cruelly expelled from Asia Minor, thousands will die this winter for lack of food, shelter, clothing and medicines, unless there is relief. Knowing the philanthropic feeling of the American people, I would be grateful and so would be the Greek people, for any help you may be able to give in this tragic hour of our history".

On 15 December 1923 Elisabeta was able to realise that the end of her reign was near: "...The situation is more critical for us than it has ever been these last two days... Things here have reached beyond the control of any responsible people and are in the hands of republican officers... We are expecting a 'coup d'etat' from one moment to another, and then ... God knows"¹³. Those moments "has become such an agony that our only comfort is at night when sleep comes"¹⁴.

The royal couple went on 19 December 1923 into exile in Romania and took residence at the Cotroceni Palace. The American professor George Huntington, who visited the royal family in Bucharest and met Elisabeta, characterised her as "naturally shy, and her unhappy experience in Greece has darkened the face of the world for her"¹⁵. Almost twelve years of exile followed, with George spending long periods in England. The royal couple increasingly grew apart and Elisabeta finally divorced in July 1935, decision taken when it also became apparent that the restoration of monarchy in Greece was again on cards and she "never would have gone back" in that country again.

Elisabeta asked for the Romanian citizenship, lost through marriage, to be restored to her and as a princess sought a quiet and more comfortable life in her native country. In that regard she benefited from Romania's economic flourishing after the general crisis of the early 1930s and the help of an able, though controversial, business adviser in the person of Alexandru Scanavy, her chamberlain. In March 1935 she bought the Banloc domain in Western Romania, a magnificent country property that became one of her main residencies where she was for the first time free to properly pursue her own ideas in matters of house decoration and develop a farming enterprise.

The Elisabeta Palace in Bucharest, a large and well designed Italianate villa with overtones of Art Nouveau, was inaugurated on 19 December 1937 in the presence of the princess and her siblings Carol and Mignon, together with

---

¹³ RNA, QM, V/748.

¹⁴ RNA, QM, V/749.

¹⁵ Diana Fotescu (Mandache), *Americans and Queen Marie of Romania*, Oxford-Portland, 1998, p. 20.

Romanian officials. This house was for Elisabeta the achievement of a long elusive dream, heightened during the dearth years spent in Greece: "Perhaps the only thing that I really want is a house of my own something that I can call mine. It has always been my greatest longing since the age of 17. My house to create, to improve, to make perfect and love, offering hospitality to and rejoicing with all those who would love it too. I think the possession of a house would really make me happy. I lived on that hope when I came back to Romania",¹⁶.

She also had established at her own expense a hospital and home for children in Bucharest one of the most modern institutions of its type. For poor children she maintained two canteens. Elisabeta was childless and through those charitable activities she tried to express her maternal sentiments: "Children interest me most. Teach them humanitarianism, to help their neighbours. Give them the right basis for life, not the stupid illusion that everything is perfect"¹⁷. She continued to participate during late 1930s and through the war at official royal events and ceremonies in Romania, dividing her time between her residencies in, Bucharest, Banloc and also Copaceni, north of the capital.

In August 1944, King Michael achieved one of the greatest watershed moments in Romania's history, when he succeeded in overthrowing the pro-German government, firmly placing Romania within the allied camp, saving the country from the catastrophe of an imminent and destructive invasion. Inevitably the Soviet Union became the main player in the country in the ensuing period. Elisabeta with her known patriotic ardour tried to do her bit for the cause of her country though it soon showed that she was close to naivety and certainly lacked the political skills and experience to steer through the difficult landscape in which the Soviet interests became gradually entrenched in Romania.

She stands thus accused by some authors of trying to advocate a close Romanian-Soviet economic collaboration, entertaining designs contrary to the interests of the Romanian dynasty, or being put forward as a potential regency member in case the Soviets decided to remove the king or substitute his attributions during the royal strike. The documents and notes kept at the National Archives of Romania do not feature her in that sort of actions, mentioning her only in the chatter and that just occasionally between some diplomats and politicians. The most significant notes are those of the Romanian intelligence services between 1945-1946 that talk about cold relations between the King and his aunt prompted by her moves, but only as a succession of temporary misunderstanding.

---

¹⁶ RNA, QM, V/752.

¹⁷ Interview in 'The New York Times', 1934.

The forced abdication of King Michael on 30 December 1947 at the pressure of the pro-Communist government and their Soviet sponsors found Elisabeta in the same situation as the other members of the royal family resident in the country, being forced to leave Romania at a very short notice. The communist confiscated all of her properties, also jewels and the numismatic collection. A part of the jewellery is still kept at the Romanian National Bank, with other items illicitly sold by the communists, stolen or given as present to so-called fraternal communist party delegations from abroad.

Elisabeta died in exile on 15 November 1956 at Cannes. She was buried at Sigmaringen according to the wish expressed in her will. There are plans to bring her remains back to Romania to be interred in the royal tomb at Curtea de Arges, where her parents are also buried. Her dream house, Elisabeta Palace, a beautiful building with a balanced design, set in a green area of Bucharest, is today the official residence of King Michael of Romania. Elisabeta's royal cipher is still preserved as part of the diverse decorations of the palace, welcoming and reminding the visitor about the princess' long sought after and never attained ideals of harmonious and peaceful life.

DIANA MANDACHE

1.Princess Elisabeta and Prince Carol.

2.Princess Elisabeta in the Golden Room, Cotroceni Palace.

3.Romanian Royal Family with the German Crown Prince.

4. Princess Elisabeta of Romania.

5. Princess Elisabeta of Romania.

6. Elisabeta as Queen of Greece.

7. Elisabeta with her husband, George II, King of Greece.

8. King Ferdinand of Romania, Elisabetha and George of Greece, Scrovi te, 1926.

9. Victoria Melita, Queen Maria, Princess Elisabetha, King Carol II at a commemoration for King Ferdinand, July 1933, Curtea de Arges.

10. Elisabeta and the Romanian Royal family, Pele Castle, September 1933.

FORD MOTOR COMPANY IN ROMANIA[§]

Lavinia Popica*

MOTTO: *“Today [i.e.1930] life is changing. Under the influence of Americanism, Europe is searching for a new social form. Under the heat of American civilization, superficial and dull but very well organized, the European soul is transforming. What will it be its fate/form is not yet to be foreseen? [...]”¹.*

Abstract

Ford Motor Company in Romania studies the history of Ford Motor Company in Romania from its beginning in early twentieth century to nowadays. Ford Motor Company transformed Romanians' perception about the United States. Royal Garage imported Ford cars as early as 1911. Despite several attempts, Ford Motor Company made its entrance on Romanian market only in 1931. On May 15, 1936 the assembly plant opened. As elsewhere in Europe, Ford Motor Company is representative for American consumerism. It redefined industrial labor relations, production techniques, and it offered an alternative model in Romania. Based on archival studies in Romania and the United States, this essay explains, through the example of Ford Motor Company in Romania, how consumerism of American manufactured goods became important in interwar Romania and contributed to the creation of new cultural practices linked to modernization.

Key words: Ford Motor Company, Ford Romania, fordism, consumerism, americanization.

[§] This study originated as a master thesis - *American Consumerism in Interwar Romania: Ford Motor Company of Romania*, in the History Department at the University of Bucharest. I thank my advisor, Mirela Luminita Murgescu, who with her constant support and insightful comments helped me more than words can express. I was also very fortunate to have received the detailed and thoughtful evaluation of my former professors Andrei Pippidi and Elena Siupiur. I very much appreciate the warm help of the staff from Arhivele Primăriei Bucureștiului (A.P.M. B.), Arhivele Naționale Istorice Centrale (A.N.I.C.), Arhivele Municipiului București (A.M.B.), Biblioteca Centrală Universitară (B.C.U.), Ford Benson Research Center, and Mr. Em. Bădescu from Biblioteca Academiei Române (B.A.R.).

* Ph.D. student at Université de Montréal.

¹ Octav Gălbulea, *Jurnal*, Editura Dacia, Cluj, 1975, p. 147.

Beside Woodrow Wilson, Henry Ford and Ford Motor Company transformed Romanians' perception about the United States. As elsewhere in Europe, Ford and Fordism were very much part of the Romanian public debate. The Romanians' translation of Henry Ford's autobiography *My Life and Work* was an instant success. In 1935, one year later from its publication, the magazine *Motor* republished *My Life and Work* in its pages. Even Vintil Brătianu, perceived as anti-American by Americans, spoke with enthusiasm about Henry Ford's book *My Life and Work*, while he ordered 50 copies to share with his subordinates². Numerous conferences about Henry Ford and Fordism took place in interwar Romania: for example, in January 1931 Ing. Eftimiu sustained a conference about Fordism and its successes in Bucharest, in 1936 Dr. Gheorghe Nescu-Brateanu, the director of Romanian National Bank - Galați sustained a conference about Henry Ford's life and work in Galați. Romanians believed that Ford and Fordism was the embodiment of "America", that "it represented something quintessentially American"³. Furthermore, they considered four factors as essential for Ford's success: mass production; rationalization, which resulted in less manpower, higher salaries, and a production of better and cheaper cars; significant decrease in Ford cars' retail price yearly; and the policy of consistently reinvesting profits in the company"⁴.

This article aims to provide an overview of Ford Motor Company's history in Romania. At the same time, it considers this study case as representative for understanding American consumerism. Cars remained one of the most if not the most important American product imported in Romania. For instance, automotive vehicles and parts ranked first in Romanian imports from the United States in 1932, 1937, and 1938. Figure 1 demonstrates this domination. It shows the number of cars on the Romanian market as well the number of American cars and their percentage.

---

² I.G. Duca, *Cronica unui român în veacul XX*, vol. I., Editura Ion-Dumitru Verlag, München, 1985, p. 173.

³ Mary Nolan, *Visions of Modernity. American Business and the Modernization of Germany*, Oxford University Press, 1994, p. 31.

⁴ Victor Rodan. *Eroii muncii. Taylor-Ford-Bat'a-Edison Nobel*, Editura Ministerului Muncii, Cooperărilor și Asigurărilor sociale, Meserii și Învățământ muncitoresc, Vălenii de Munte, 1930, p. 42.

FORD MOTOR COMPANY IN ROMANIA

	American cars	Percentage	Total number of cars in Romania
1925	3,974	33.89%	11,725
1926	7,825	49.23%	15,895
1927	12,716	58.25%	21,832
1928	19,730	62.71%	31,365
1929	26,836	70.79%	37,901
1930	27,343	70.47%	38,814
1931	26,623	72.12%	36,953
1932	24,274	72.30%	33,904
1933	24,277	72.32%	33,586

Cars in Romania (1925-1933)⁵

Country	Population	One automobile for:
Romania	19,000,000	796 inhabitants
United States	126,000,000	5
England	47,000,000	23
Sweden	6,000,000	41
Switzerland	4,000,000	46
France	42,000,000	22
Holland	8,000,000	57
Belgium	8,000,000	51
Germany	67,000,000	68
Czechoslovakia	15,000,000	126
Italy	41,000,000	109

The ratio car to inhabitants during interwar period⁶

Figure 1 sketches the ratio car to inhabitants in Romania compared with several other countries. This chart also confirms the limitations of American consumption in interwar Romania. Despite the cars undoubted' appeal, the desires, and dreams embodied in cars' advertising or American goods in general, the buying power or the lack of it intervened. Owning a car came meant acquiring status, it was a symbol

⁵ *Anuarul Statistic al României 1934*, Tipografia Cur ii Regale F. Göbl Fii, Bucure ti, 1935.

⁶ *Records of the Department of State Relating to Internal Affairs of Romania, 1910-1940*, Reel 34, 871.631/125, June 25, 1936. Other American sources point out that Romania had in 1926 the most cars in South Eastern Europe (16,300), followed by Turkey with 11,222.

of social status. It defined the identity of the upper and middle class, marked their position in the society. Yet an American car was not for everybody. It came with other important costs: numerous taxes as well as high maintenance costs. In Romania all privately-owned automobiles not plying for hire had to pay 3,000 lei/year (\$18.75) for automotive vehicles weighting up to 1,000 kg, 5000 lei (\$31.25) for those weighing from 1,000 to 1,200 Kg, and 10,000 lei (\$62.50) for vehicles weighing more than 1,500 kg (exception, plying for hire, trucks, and tank cars). License and turnover taxes added to the tax burden. Gas prices and spare parts were rather expensive. For instance, Cella Delavrancea noted that the reparations for her Lincoln, flat tire and horn cost 3,900 lei, a full tank and high speed liquid another 1,000 lei⁷. To take another example, I. Vasiliu bought spare parts for his Chevrolet worth 7,500 lei⁸. Therefore, the main buyers were upper and middle class. According to Romanian sales statistics, 75% of car sales were on credit - out of those only 15% sales did not require registration⁹ - and only 25% with payment at delivery¹⁰. Even Ford's manager, E. Wachner admitted that "cars' quality is satisfactory, but the prices are higher, sometimes exaggerated"¹¹. Nonetheless, it seems plausible that the lower middle class, taxi drivers, and wealthy peasants could have access to American cars through the used car market and through monthly installments. Beside regular sales, there was also a market for used goods. "Used items could offer an indirect entry to consumer culture, stretch a tight budget to supply comforts otherwise not available, provide both investment and use value, and enhance wage-earning possibilities"¹². Although primary sources are limited, there are several images, newspapers page of classifieds, and advertising to suggest its existence and widespread use. To take an example, in November 1929 Tr. Macedon bought a used car - a Chevrolet from Noel S.A.R. for 70,000 lei, which represented less than one third of a new car's price¹³. Taxi drivers were also main buyers for used cars, "taxis remain the best market for American cars - powerful, faster, and capable of higher average speed"¹⁴.

---

⁷ Cella Delavrancea. *Scrisori c tre Filip Lahovary*, Editura Jurnalul Literar, Bucure ti, 1998, p. 147.

⁸ A.M.B., *Noel S.A.R.*, dosar. 16/1928, December 30, 1929, f. 5.

⁹ During the interwar period, the Romanian state required the registration of sales on credit in a special registry book opened with a high court. The registration was mandatory if the individuals would not show enough proof of stable or sufficient income.

¹⁰ From the Collections Ford Motor Co. Archives - Ford Museum and Greenfield Village, Dearbon (MI), Acc. 1790, Box 24.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Susan Porter Benson, *What Goes 'Round Comes 'Round. Secondhand Clothing, Furniture, and Tools in Working-Class Lives in the Interwar United States* in "Journal of Women's History", vol. 19 (no. 1, Spring 2007), p. 17.

¹³ A.M.B., *Noel S.A.R.*, dosar. 16/1928, November 12, 1929, f. 10.

¹⁴ From the Collections Ford Motor Co. Archives - Ford Museum and Greenfield Village, Dearbon (MI), Acc. 1790, Box 24.

Romanians considered Ford the most representative car and sales confirmed that. For example, in the first six months of 1935, Ford sold 449 cars out of a total 1,286 cars sold in Romania. In 1937, Ford sold 562 vehicles compared to Plymouth's 140, Opel's 175, and Mercedes' 99¹⁵. These figures were not unique during the interwar period. Ford started to symbolize modernity in Romania. Whereas American cars gained ascendancy, European cars started to loose terrain. C. Toescu recalled: "In a matter of years, the whiskered Ford replaced Renault. Their name came from two tousled levers located next to the steering wheel"¹⁶ or under a newspaper's catchy line: "Victorious Americans, French imports assassinated"¹⁷.

The Beginnings

Royal Garage imported Ford cars as early as May 1911. Shortly, other agencies such as Colin & Co., Leonida & Co., Noel S.A.R., and Raf S.A.R. expanded the market. Numerous political figures owned Ford cars. Among them was Ion I. C. Br tianu, whose daughter used to call her car *Fordu a*. Ford cars were an instant success story, thus between May 1911 and November 1912, Royal Garage already sold 106 Ford cars (Annex 1).

On December 8, 1920, Collin & Co. requested on behalf of the Ford Motor Company the permission to build an assembly plant in Romania:

"Honorable Minister,

My name is I. C. Colin and I represent the world's largest car factory, Ford and Fordson, in Romania. At the request of the president of Ford Motor Company's European division, who is presently in Romania,

I have the honor to submit for approval the following:

Ford Motor Company, interested in contributing to the development of our country's industry and economy, and despite the requests of collaboration from other countries such as Russia, Bulgaria, Greece, and Turkey, has decided to build in Romania, at Constan a, a large assembly plant, capable of producing, at the beginning, 25-50 cars a day. The cars produced there will supply the markets from Romania and the Orient.

You can easily understand the advantages of having this type of industrial facility in our country because Ford Motor Company will provide tools, equipment, and materials. These tools are the latest generation, the expression of modernity, admired by the entire world because of their capacity of production as well as their incomparable precision.

Using these installations, Ford Motor Company, which employs 100,000 people, has reached the extraordinary performance of producing 4,000 ready-to-

---

¹⁵ Statistics from *Motor*, 1935-1937.

¹⁶ Cri an Toescu, *C l tor prin secolul XX. Memorii*, Editura Albatros, Bucure ti, 2001, p. 47.

¹⁷ „Motor”, June 27, 1935, p. 3.

drive cars a day. During the war, besides shells, cannons, Liberty engines for aviation, and other war materials, this formidable factory also produced one ship a day for defending and attacking submarines.

Ford Motor Company will also send engineers to train personnel, whose number will increase at the same rate with productivity. The company will recruit the majority of personnel from Romania, thus creating a priceless advantage for us by increasing the number of both agricultural and industrial mechanics.

The company will build or buy a metallurgical plant in Constanța, which will be (if is not already) connected to the harbor, with a garage line, and it will be re-organized according to its new purpose as a private warehouse (so to say). There we will store tools, machines, parts sent by Ford Motor Company, without paying the import taxes.

The company will pay all legal taxes up to date for the materials and they will be used exclusively for our country's needs. You will have the liberty to designate the personnel to conduct this entire operation. Ford Motor Company will support all of the expenses incurred.

Ford Motor Company reserves the right to send the final products to the designated neighboring countries, without any restrictions from our authorities.

Taking into account the praiseworthy intentions of Ford Motor Company, Minister Brătianu please take into consideration the above mentioned proposal.

Yours truly,

Al. I. C. Colin"¹⁸.

Unfortunately, Vintilă Brătianu, "notoriously anti-American"¹⁹, rejected the proposal to the regret of the people directly involved as well as the public opinion. Felix Aderca remarked: "What a pity! Even though we might have not needed so many cars, we would have learned a lot from Ford's spirit of economy and strict organization. Russians understood that better - they, who were as weakling as we were - and, today, over the Nizhni-Novgorod skies flutters the flag of smoke from a Ford blast furnace"²⁰.

In October 1927, William G. Collins (in the future, assistant manager in Alexandria, Egypt) renewed the proposal for establishing an assembly plant in Constanța. Ford Motor Company wanted to build the assembly plant on a plot of 6,000 square meters. The company proposed a 15-year lease, starting with January 1, 1928. Romanian Government had a counter-proposal. Furthermore, in July 1928, E. G. Liebold, Henry Ford's general secretary, formulated the counter-proposal in a letter addressed to Andrei Popovici, the Secretary of the Romanian Legation in Washington D.C.:

---

¹⁸ A.N.I.C., fond *Ministerul Industriei și Comerțului, Direcția Generală a Vămilor*, rola 554, c. 333-334.

¹⁹ *Records of the Department of State Relating to Internal Affairs of Romania, 1910-1940*, rola 35, 871.71/7, March 30, 1930.

²⁰ Felix Aderca, *Oameni excepționali*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1995, p. 125.

“Sometime ago our representative endeavored to secure a site for an assembly plant in Romania, but found that the only land available at a sea port was owned by the Romanian Government. The Government, wanted to lease the site for ten years; Ford Motor Company was to construct a building and the factory would revert to the Government at the expiration of the lease, which in turn would rent it to us. This was unsatisfactory. We have been also considering serving this territory from Constantinople; however the introduction of the new model A has caused us to reconsider these plans with regard to distribution. We find that Romania presents the possibility of a very good market, which will be increased as the construction of good roads advances. There is a possibility of establishing a service branch somewhere in Romania”²¹.

Yet, they received another negative answer. Perhaps meant as a consolation, Popovici, on behalf of the Government, awarded Henry Ford a medal of the Romanian Royal House, in recognition of his contribution as “benefactor of humanity ... for the development of industry, social and international relationships”²².

Ford Motor Company of Romania

In 1931, Ford Motor Company opened a subsidiary in Bucharest. On November 17, 1931, Ford Romania published its charter and bylaws in “Monitorul Oficial”. According to its charter, the Company’s main role was “the commerce and the industry of any kind and means of wheeled transportation, as well as any kind of object, directly or indirectly connected with these means of transportation. The company is capable of performing, without restriction, any kind of financial, commercial, industrial business on its own accord, or in a joint venture with other legal or physical entities”²³.

The capital of Ford Motor Company of Romania was lei 5 million, representing 5,000 shares of lei 1,000 each. The main shareholders were: Sacha Roman, lei 2,000,000; T. Davila, lei 1,000,000; Redlich, lei 500,000; M. Lereanu, lei 500,000; M. Manolovici, lei 400,000; George Neni or, lei 300,000; and Al. Zaharia, lei 300,000. Sir Percival Perry, Edsel B. Ford, Sir John T. Davies, F. S. Thornhill Cooper, Sacha Roman, and T. Davilla represented the board of directors. Percival Perry became the chairman of the board and president, and John T. Davies the vice president.

The board met for the first two meetings in London on December 9th and 10th, 1931. They decided that the business activities of the Romanian company would start on January 1, 1932. The new manager was E. R. Wachner.

---

²¹ A.M.A.E., *Lega ia Român* - Washington D.C., vol. 140.

²² <http://www.retromobil.ro>.

²³ „Monitorul Oficial”, 17 noiembrie, 1931, p. 13675.

On January 15, 1932, in the daily newspaper "Universul" announced the event. A Ford representative stated "Today we open our new distribution center and repair section. At 17.30 (5:30 p.m.) we will inaugurate on Grigore Alexandrescu Street, No. 59, our new distribution center for Ford cars assembled in Romania, and the repair and maintenance division for Lincoln, Ford, and Fordson of S.A.R. Ford Romania. The purpose of this Company is to fulfill our wish and our customer's wish to benefitate of high standard maintenance for their cars. Ford Motor Company has always followed the principle that selling the car does not end the transaction between the Company and the client, yet it establishes the obligation to further please the customer. We want to insure minimal expense on the client's part, just as much as the client is interested in the quality of the vehicle. Thus, we created a well-supervised service division, destined to provide cheap and competent maintenance for the cars we will sell²⁴. Vasilescu-Carpen, I. Mititilineu, ing. Edgar Mendel, Dorel Davilla, Walsh, Sendre, Barbu Neam u, and the priest Vintilescu were among the participants. Vintilescu was present at the opening, presumably to bless the enterprise. D. Walsh spoke about Henry Ford's interest in the Romanian market. D. C. Dem. Popescu praised Ford products on behalf of the customers²⁵. The inauguration ended with a rich buffet, but dry, lacking alcoholic beverages, just as in America²⁶.

Ford Motor Company made its entrance on the Romanian market through a spectacular campaign, which included a huge caravan reaching the most important cities. Starting on June 15, 1931, the caravan traveled about 5,000 kilometers for 79 days. The trip demonstrated Ford cars' durability and their ability to adapt to the Romanian market. When the cars reached Bucharest, they became part of a permanent showroom in Pia a Roman .

Ford Motor Company was successful in Romania. In 1933, Ford Romania's authorized capital increased to lei 20 million, in July 1935 to lei 30 million, in January 1936 to lei 75 million, to lei 90 million on December 30, 1937. On February 28, 1942, the capital doubled reaching lei 180 million. The local branch started by importing 1,000 cars, yet the imports dropped to 90 per year because Romanian state's restrictions. Moreover, Romanian branch was also responsible for sales in Yugoslavia and Bulgaria.

According to Henry Ford's economic policy, the next step was to create an assembly line in Romania On March 1, 1935; Ford Romania addressed a request for building a new plant on Calea Floreasca to the Ministry of Trade and Industry. On September 26, 1934, Ford Romania bought from Imobiliara Chrissoveloni 7,535 square meters, at the price of lei 2,335,850 (the price for one square meter

---

²⁴ „Universul”, 15 ianuarie 1932, p. 3.

²⁵ „Universul”, 16 ianuarie 1932, p. 7.

²⁶ *Ibidem*.

was lei 310)²⁷. Furthermore, Ford Romania intended to receive the advantages granted by the law encouraging the national industry, to sign a treaty for a period of ten years, and to import 2,500 units per year, and the ability to increase this number if the demand would be higher. Lastly, the company requested to be taxed on parts rather than built-up units. The Journal Nr.186 of the Minister Council dated February 4, 1935, granted Ford's request:

“Considering the utility of an assembly plant in our country;

Considering Ford Motor Company of Romania's offer, registered at No. 117395 from 1935, we decided:

Art. I. Ford Motor Company of Romania's offer is approved; we granted the following provisions for the assembly plant, which would be built in Bucharest, Floreasca Avenue, during the year 1935:

1. We granted, the privileges set forth in the law encouraging the national industry, for the assembly plant from Floreasca Avenue, provided the company would fulfill the formalities required by this law.

2. We granted to the company the above mentioned for ten years:

a) A yearly import of 2,500 units of machine parts, which would be assembled in the aforementioned assembly plant; their value should not exceed lei 150 million, regardless their country of origin.

The import of parts for cars and trucks has to be made in groups of at least one hundred units at once, chassis with stringers and crossbar detached, and the body with unpainted panels.

b) The right of unlimited import of spare parts, found in the general catalogue of Ford, with payment of customs duties.

3. The payment for imported parts, tools, and equipment, should be made through clearing, ceding the usual share of foreign currency to the Romanian National Bank.

4. In applying the Customs Article 1293, the base of tax calculation will be the real value of imported parts, which will be assembled as cars, not the value of the built-up units. This value would be established based on the receipts presented by the company and certified by the Commerce Chamber and the Romanian commercial attaché or the Romanian Consulate.

5. The Government would submit for parliamentary approval the bill for establishing similar tax advantages for trucks' imported parts and the chassis as well as for built-up cars.

6. The import taxes, which would be paid for the goods exported by this assembly plant, would make up the difference.

7. The cars assembled there would be labeled as made in Romania.

---

²⁷ A.M.B., fond *Banca Chrissoveloni*, dosar 12/1932, f. 9.

8. The Romanian Government commits itself to grant the company any further concessions that it would provide to other similar assembly plants under the duty of the company to comply with the new requirements imposed on these assembly plants [...]"²⁸.

On May 6, 1936, the Government reduced the privileges granted to Ford, thus the number of imported units dropped to 100; the names of the parts were individually identified, such as paint, valve oil. On August 29, 1936, the Government further amended Journal No. 186: "Ford Motor Company of Romania is not authorized to export oil products²⁹; and pertaining to custom, as the number of cars made in our country increased, the imported parts would be taxed as built-up units"³⁰. During the interwar years, Romanian newspapers also talked about Ford Romania's intention to build another assembly plant or a factory for tires and other rubber products in Gala i. Indeed, Ford Romania invested in Banloc plant, which produced rubber goods.

Romanians perceived the opening of the assembly plant as an important step for industrialization and modernization in Romania. They perceived Fordism, the American model in general, as representing efficiency, rationalization, and standardization. During the interwar period, there was a certain fascination with *Americanisme*, as Romanians named products and habits connected one way or another with the United States. Yet, there were voices within Romanian society, which saw the United States, American goods and way of life as incompatible with "Romanian values", the "Romanian soul and spirit", and the "national tradition".

The reception of Fordism and Ford Romania was no exception within this kind of debates. From the beginning, the assembly plant aroused interest, but also resistance. On January 29, 1935, in the session of the Assembly of Deputies, Vasile Serdici pointed out the budgetary sacrifices made by the Romanian Government. Further, he commented on the "negative" impact that the assembly plant would have had on Romanian industry. Moreover, the factory was only an assembly plant because the parts would be imported from outside the country³¹.

Architecture: Working Space and Facilities

„Instead of a swamp, which spread illness and death through the wretched inhabitants of the Floreasca ditch, Ford Motor Company of Romania built a true palace, made only of concrete and glass. It is the most imposing, modern, and luxurious of similar buildings and, unquestionably, one of the important monuments

---

²⁸ A.N.I.C., fond *Ministerul Industriei i Comer ului. Direc ia Secretariat*, rola 1769, c. 517.

²⁹ „Monitorul Oficial”, 5 septembrie 1936, p. 7437.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ A.N.I.C., fond *Pre edin ia Adun rii Deputa ilor*, dosar 2/1935, f. 71.

of our capital”³². In 2000, law number 5 declared the building historical monument of exceptional value.

P. Em. Miculescu’s memoirs recalled his career as the architect of Ford Romania. Miculescu, a closed friend of engineer Lucian Greceanu - who, at his turn, was E. Wachner’s bridge partner, received the proposal to sketch a project for the board of directors. P. Em. Miculescu and his colleague, Ioana Golescu designed the building:

„The city hall approved the project - including, along with the industrial hall, an entire complex of administrative and socio - cultural buildings - on the spot. The location, nearby the new residential area of Floreasca, was separated by the ditch [...]. I proposed to cut off the earthen billow which separated the ditch and the lake because the bottom of the ditch was the same with the bottom of the pleasure lake. In addition, the supply with water from Colentina river was in progress. This would have connected them and made the ditch a kind of lake’s *fiord* (between the industrial complex and neighbour residential district).

Overall, the project approved in Daggenham, stipulated the construction of a big industrial building situated parallel to the hill, with a simple and austere architecture of face brick and stone, a classical structure of steel - edifices which I dreamed to see high in the sky like Acropole monuments. At the north end, unlike the horizontal feature, I wanted to build an immobile tower with administrative offices, multi-stage on 20 levels. Finally, the socio-cultural buildings, shaded by plantations (I contacted the landscape architect Rebhun in order to accomplish this), were supposed to multi-stage sloping until the lake border, where there were the buildings of the nautical club and the swimming pool. The nautical club and the swimming pool - with an autochthones rustic architecture and some feature typical to Frank Llyod Wright, made the transition between the architecture of the industrial complex and the residential district, situated in the reverse border of the *fiord*. Ford Motor Company of Romania contracted the fulfillment of the urban equipment with the engineer Tiberiu Eremia. [...] I was informed that the industrial building must be reduced at two thirds and to stop the study of the other constructions from the initial planning. What happened? Nothing special Ford Motor Company decided to build a new factory in a different country!”³³.

On April 11, 1935 D. Greceanu and P. Em. Miculescu’s proposal for the assembly plant building, registered under the number 006224 at the City Hall, had received the permission to start the construction of an assembly line, after paying the afferent taxes: 2,575 lei for 583 square meters tax for construction, 18,950 for 3,790 square meters for 1 level building, and 34,250 for 3,430 square meters for 2

---

³² „Motor”, 15 ianuarie 1936, p. 10.

³³ Paul Emil Miculescu. *Noi povestiri desuete*, Editura Vremea, Bucure ti, 1999, p. 81-83.

levels building³⁴. The next three images show the building plans for the assembly plant.

On May 15, 1936, the assembly plant situated in Bd. V. Craiu (Calea Floreasca) opened. The capacity of this assembly plant was 2,500 cars per year and different reparations at 6,000 cars yearly, the power, the rough material and the employees: „250 workers, from whom five foreign foremen, five technicians and a Romanian draughts-man. The technical manger was a Romanian engineer (L. D. Greceanu). The administrative management was to be held by a general manager, Austrian citizen, helped by five managers, four Romanian citizens and a Swiss one, who are helped at the office by twelve bookkeepers and twenty-six administrative clerks, five of them foreign citizens”³⁵. „The value of the land was lei 5,550,000, the buildings lei 30,000,000 and the equipment and cars lei 15,000,000 lei”³⁶.

Floreasca plants, inspired by Ford's Highland Park designed by Albert Kahn, refashion the work space. Floreasca plant, with its reinforced concrete structure, symbolized a new modern automobile factory. „The assembly plant was organized in departments to facilitate the activity. First, they unloaded the parts from the United States in the yard with a rolling cart. Then, the parts were sent to the appropriate department. At the ground floor there was the main department one for bodies and one for chassis. Another department was the dye works - an airtight room. The enameled body stepped out at upholstery department, and then the frame was lowered and mounted on the chassis, followed by more work until the car was ready. Next stop was the store”³⁷. In the assembly plant there was also a department for selling spare parts. The last but not the least were the offices, eulogistically described in the press: „The offices are a model of hygiene and organization: lots of light, constant ventilation, space between drawing boards, spacious wardrobe areas, - everything according to the latest hygiene standards. I especially liked that nobody smokes, not even in the plant where the workers are active”³⁸. Ford plant's capacity was ten cars a day, but increased up to forty cars a day. The storage capacity was of 200-300 unassembled vehicles.

The number of employees increased from 5 in 1931 to 280 in 1936, 607 in 1942; the number continuously decreased during and after the war to 376 in 1946. Workers were mainly Romanians, yet at the executive level (in ten years nationalization was planned); the English branch maintained the control. The work schedule was eight hours per day, five days a week, Saturday and Sunday off. The wages were 45 lei per hour, while workers at other plants received the same sum

---

³⁴ A. P.M.B., *Serviciul Technic*, dosar 710/1935.

³⁵ A.N.I.C., *Ministerul Industriei si Comertului. Directia Industrie*, dosar 12/1935, f. 89.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ „Patria”, 1 decembrie 1936, p. 59.

³⁸ *Ibidem*.

for a workday (10 hours)³⁹. According to the press, the income of a worker at Ford Motor Company of Romania was comparable to the salary of a bank director in a provincial city⁴⁰. Yet, in company's files the salaries ranged from 14 to 100 per hour for white collar workers⁴¹.

At the same time the workers and working conditions were very important: „Strong and healthy workers with clean olive robes. For example, what a big difference there is between any other service department in the country where the mechanics have dirty clothes and faces, they seem tired, whereas in Ford's service departments everything seems to be easier and mechanical systems replaced manual labor”⁴². Ford company also trained its employees. For example the technical director - engineer Dumitru Greceanu –participated in training session at Ford plants in Europe such as London, Anvers, Cologne, etc., the sales director N. Ruleta at Ford plant in Alexandria. They also organized courses for fitters and mechanics awarding degrees for department head, chief fitter, and fitter.

As mentioned before, Ford Romania tried to emulate workers' lifestyle in the United States. Ford Romania offered, among other benefits, the plant's cantina, with lunches served for 15 lei. Not only working activities preoccupied the company, but also workmen's socialization and leisure time: the marina (nautical club) with the Ford chalet on the Floreasca Lake and boats; the sports club with the soccer team, and the factory's choir. Ford workers participated in various radio broadcastings. In addition, they also organized fairs. Vasile Hurdugagi⁴³, a former employee at Ford, recalled the discipline and children's orange uniforms. Of course, he also narrated the work schedule (7 a.m. until 3:30 p.m.) and the wages - he did not remember what was the exact amount, but he was sure that they received it in an envelope. Regarding the social activities, he pointed out trips organized for the workers and the swimming pool behind the factory as an important place to socialize.

The Ford Company had a distribution network throughout the country, incorporating companies such as *Saral* and *Leonida* in Bucharest, *I.M.A.S.A.* in Arad, and *Perry Poru iu* in Cluj. These factories shared similar benefits as Floreasca assembly plant (Annex 2). They maintained liasons through conferences and Club Merit - an award for the garage which had the highest rate of sales in a year.

---

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ A.M.B., fond *Oficiul Central al Registrului Comerului*, dosar 278/1925.

⁴² „Patria”, 1 decembrie 1936, p. 59.

⁴³ On January, 26 2005 I had an interview with Mr. Hurdugagi. He is now retired. He was born in 1931 and worked at Ford Motor Company of Romania as a courier.

Advertising the American Dream?

Car's advertising was particular rich in Romanian newspapers. Most of the ads targeted families, fashionable elites, industrialists, and farmers. They emphasized speed, modernity, progress, comfort, but also savings in gas consumption, prices through regular sales, and their look. Ads flaunted superlatives such as "the best ever made", "the safety it brought", "supremacy on the market" of a model or another, or "the value is bigger than the price." They contributed to the diffusion of American goods as well as the American lifestyle. Newspapers such as "Universul" sold 130,000 copies daily, "Timpul" 80,000, "Semnalul" 40-50,000 copies, "Curierul" 10-15,000, "Dreptatea" 4-8,000 daily. Most of the newspapers had at least 3-4 pages with advertising.

The main means Ford advertised were through permanent ads in the newspapers and big posters, *The Ford Bulletin* and *Ford Magazine*, „Ford Page” - a permanent page in the magazine "Motor", posters of 33-38 cm priced at 30 lei per hundred, and showrooms. Launching a contest for the best photography taken by Ford owners was also an important way to stimulate further the consumption of Ford cars and other Ford products. Among the prizes was a Ford radio or radiator.

Advertising stressed modernity, efficiency, material progress, power and safety, durability, speed and performance, elegance, but also thrift and the superiority of the American cars. Most of the advertising presented social scenes, dominated by a bourgeois model (cleanliness, order, thrift), social values that often targeted the women. Furthermore, they accentuated necessity, savings, low prices and installments, comfort and luxury. Besides mechanical discourse, most ads focused on their market (elites, industrialists and businessmen, farmers). Most of the ads included richly dressed bystanders (single men, families, single women, or women with their children). These social representations were representative for a narrow part of Romanian society. Women became one of the main interlocutors of the advertising. For instance, one ads reads „the lady prefers a Ford car because of its grace and safety”.

Taking into account the categories it addressed, the advertising suggests several types of car cultures in Romania: luxury cars, middle class - sedan cars, sports cars, and trucks. As previously mentioned Ford cars were successful, yet out of 16 models sold on Romanian market, Romanians preferred three: coupe de luxe, cabriolet de luxe, and Fordor de luxe⁴⁴. Ads suggested that pending of these categories the automobile was important for working, transportation, but also for leisure.

Among other activities Ford Romania participated were racing and scouts training. Mihai Sontag, Petre Cristea and Alexandru Berlescu - well known race drivers, but also Prince Nicholas were competing with Ford cars. One of the greatest successes was Petre Cristea's victory at the Monte Carlo Race in 1938.

---

⁴⁴ From the Collections Ford Motor Co. Archives - Ford Museum and Greenfield Village, Dearbon (MI), Acc. 1790, Box 24.

Scouts' training was also important, even Mihai I of Romania participated in the training in 1938.

In August 31, 1939 Romanian government purchased 1, 500 ambulances and 400 trucks from Ford Great Britain, 250 trucks Ford Germany, 500 Ford trucks with Marmon Harrington drive (1,600/1,800\$ each) and 1,000 trucks from the United States, and 250 trucks from Ford Romania⁴⁵. Starting in February 1940, Ford-Dagenham delivered assembly kits to Romania for assembling 700 trucks, 4 fuel tanks, 27 ambulances, 90 vehicles for troop's transportation and 50 cars. Ford Motor Company started a new era by supplying the Romanian Army, as they needed a significant number of Ford trucks. Between 1939 and 1942, the Company delivered 2,320 wagon trucks, 200 tanks and 488 tractors to the Army⁴⁶.

The war made the company's activity difficult. Furthermore, as soon as Romania became Germany's ally, all imports from the United States and United Kingdom stopped. Moreover, German branch from Cologne became its supervisor. E. R. Wachner maintained his position as manager. In August 1944, Romanian government classified Ford Motor Company of Romania as equipments and buildings abandoned by the enemy. For a short time, the new manager was a governmental administrator. The plant remained under military control and it repaired military vehicles for the Romanian and Soviet armies⁴⁷.

After the Second World War, United Kingdom branch attempted to resume trade with Ford Motor Company of Romania, but as soon as September 1946 the Romanian branch ended its activity. Ford Motor Company of Romania was not able to liquidate its assets because Romanian authorities forbade the sale of its machine parts and they also fired the entire staff. On November 15, 1947 S.A.R.P.I.A. (Societatea Anonim Român pentru Produc ia i Importul de Automobile) took control for the next three years. In 1948, the plant was nationalized. The United Kingdom Government sued for damages in the amount of 289,259 pound sterling in the name of Ford Motor Company. In 1964 they received 10,575 pound sterling and until 1966 another installment of 15,863 should have been paid. Ford Motor Company tried to come back in Romania in 1966, through its German subsidiary, but without any success⁴⁸. In 1992, Romcar became Ford Motor Company representative. In 2008, Ford Motor Company came back to Romania, the Romanian government and the company reached an agreement to purchase the Craiova vehicle manufacturing plant⁴⁹.

---

⁴⁵ *Records of the Department of State Relating to Internal Affairs of Romania, 1910-1940*, Reel 27, 871.24/82, August 31, 1939.

⁴⁶ <http://www.retromobil.ro>. During this time, the Army controlled the factory, it was renamed *Atelierele Centrale de Repara ii* and its manager was a military officer.

⁴⁷ <http://www.retromobil.ro>.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ http://media.ford.com/newsroom/release_display.cfm?release=24149.

Conclusions

Ford Motor Company represents a compelling example for American consumption in Romania. The Ford Motor Company of Romania was representative for economic relations between Romania and the United States, but also because the role it played within Romania and Eastern Europe. Ford Romania coordinated sales in Bulgaria and Yugoslavia. Moreover, it redefined industrial labor relations, production techniques, and it offered an alternative model in Romania. The automobile per se and the people associated with it were also crucial in understanding American consumption in Romania. Furthermore, the cars were instruments of distinctions, mainly upper and middle class bought them. In Roland Barthes compelling lines the cars were „the supreme creation of an era, conceived with passion by unknown artists, and consumed in image if not in usage by a whole population, which appropriated them as purely magic objects”⁵⁰.

---

⁵⁰ Roland Barthes, *Mythologies*, New York: Hill and Wang, 1972, p. 88.

Annex 1

Owners of Ford cars (1911-1912)

1. Iorgu Opran, 1-a	Ploie ti
2. Iorgu Opran, 2 a	Ploie ti
3. Doctor G. Patzeli	Bucure ti
4. Ioan Geblescu	Bucure ti
5. C. Dimitrescu Negrea	Craiova
6. Doctor George Nanu	Bucure ti
7. Friez Wiermescu	Pite ti
8. Alex. Bura Licherdopol	Bucure ti
9. S. Iritz	Craiova
10. Grigore Iunian	Târgu-Jiu
11. C pitan Stavrat	F Iticeni
12. E. A. Pucher & C-ie 1-a	Bucure ti
13. E. A. Pucher & C-ie 2-a	Bucure ti
14. Maior Scarlat Petroianu	Craiova
15. C pitan H. B descu	Târgu-Jiu
16. Dr. M. Trandafirescu	Bucure ti
17. C pitan Spiru Roman	Bucure ti
18. Alexandru Caribol	Târgu-Jiu
19. Grigore Arion	Bucuresti
20. Niculescu & Cotimani	Alexandria
21. Nicolae Constantinescu	Bucure ti
22. Colonel Greceanu, Adj. Regal	Bucure ti
23. General Cr iniceanu	Bucure ti
24. Doctor D. Z. Niculescu	Ploie ti
25 T. M ld rescu	Craiova
26. Isidor Feldstein	Bucure ti
27. Maior Costescu, Adj. Regal	Bucure ti
28. C pitan Kiriak	Piatra-Neam
29. Alex. Miscovitz	Ro iori
30. Christea Capr	Alexandria
31. I. C lniceanu	Târgu-Jiu
32. tefan S ftoiu, Avocat	Br ila
33. Iorgu Dinulescu	Ploie ti
34. Peicu B dulescu	Giurgiu
35. Pavel Simionov	Bucure ti
36. Locotenet VI descu	Craiova

---

37. Petrache Nicolau	1-a	Foc ani
38. Petrache Nicolau	2-a	Foc ani
39. C. pitan N. Teodoru		Chitila
40. Profesor D. Avramescu		Târgu-Jiu
41. Doctor George Miron		Bucure ti
42. George Boamb		Bucure ti
43. Dimitrie Boboiceanu		Turnu-Severin
44. George M. celaru		Bucure ti
45. Vasile M. celaru		Bucure ti
46. Doctor R. dulescu		Bucure ti
47. Const. G. Stravolca	1-a	F. urei
48. Const. G. Stravolca	2-a	F. urei
49. Const. Butculescu		Bucure ti
50. Maior Dr. Constantinescu		Bucure ti
51. Const. Georgescu		Bucure ti
52. Calliope Dimescu		Bucure ti
53. T. Ruptureanu		Bucure ti
54. Mitic. Dumitrescu		Obedeni
55. Alex. Calangiu		Câmpulung
56. Ni. Calangiu		Câmpulung
57. Elena Nenoveanu		Bucure ti
58. Banca Ro. iori		Ro. iori-de Vede
59. Al. St. nciulescu		Bucure ti
60. Vasile Georgescu		Pantelimon
61. Arthur Steinmetz		Bucure ti
62. Haralamb Stoenescu		Pite ti
63. Ion Letea		Bucure ti
64. D-na Ri. a Tudoran		Bucure ti
65. Jean Ni. ulescu		Turnu-Severin
66. N. G. Udrescu		Ploie ti
67. Maior Scurteanu		Câmpulung
68. Preotul Alex. Popescu		Bujor
69. Josef Wechsler	1-a	Bucure ti
70. Josef Wechsler	2-a	Bucure ti
71. Alex. Nicolan		Ghimpa i
72. Societatea "Asfaltul"		Bucure ti
73. Take D. C. l. ra. u		Bucure ti
74. Principele G. Soutzo	1-a	Bucure ti
75. Principele G. Soutzo	2-a	Bucure ti

76. C linescu & C-ie		T rgovi te
77. N. Chiriac		Bucure ti
78. Gherasim Sutocikn		Bucure ti
79. Florian Pr. Dumitrescu		Bucure ti
80. Mitu Andreescu		Craiova
81. Doctor B rdescu		Bucure ti
82. General Zottu		Bucure ti
83. Brosc rescu, Pref. Poli iei		Craiova
84. Ivanovici		Craiova
85. H. Dimoftie		Bucure ti
86. Turceanu, avocet		Craiova
87. C pitan Michailidi		Bucuresti
88. Clayton & Shuttleworth		Ro iori-de Vede
89. Locotenent Sadoveanu		Târgu-Jiu
90. Colonel Maltopol		C lara i
91. Vasile M celaru		Bucure ti
92. Nicolae Coma		Târgu-Jiu
93. Gh. Lupa cu		Târgu-Ocna
94. Ferdinand Bruner		Ro iori-de Vede
95. P. O. Nedeianu		Craiova
96. Ioan V. Chiurtu		Craiova
97. Fortunescu, deputat		Gala i
98. Du escu		Bucure ti
99. Montesi E.		Azuga
100. Mitu Andreescu	2-a	Craiova
101 Mitu Andreescu	3-a	Craiova
102 Mitu Andreescu	4-a	Craiova
103. Prim ria Craiova	1-a	Craiova
104 Prim ria Craiova	2-a	Craiova
105. Petre Teodorescu		Bucure ti
106. Dimitrie Brudea		Ia i
107. C. Dumitrescu		Bucure ti

Annex 2
Ford Sellers in Romania, 1938

ARAD - I.M.A.S.A., St. Radnei 37-39
BOTO ANI – I. BACAL, St. Na ional 201
BRA OV – J. TEINDEL, St. Regele Carol 53
BUCURE TI – FORD ROMÂN S.A.R., St. Floreasca
BUCURE TI – RAF S.A.R., Bd. Tache Ionescu 4-6
BUCURE TI – DIAF S.A.R., St. Buzdugan 11
CERN U I – AUTOMOTORUL S.C.G.L., Pia a Unirii 3
CHI IN U – BIRNBAUM, St. Gen. Bro teanu 60
CLUJ - AUTOMOBILIA S.A.R., St. tefan cel Mare 3
CONSTAN A – D. ST. DIMITRIU, St. Carol 65
CRAIOVA – SEBAR S.A., St. Cuza-Vod 4
FOC ANI – AUTOGARAJUL PUTNEI, St. Mare 117
GALA I – AUTO-SPORT A. FICHMAN, St. Br ilei 24
IA I – ORECO S.A.R., St. tefan cel Mare 21
ORADEA – ANDRISKA & ROSENBAUM, St. Barbu Delavrancea 5
PITE TI – BANCA DE CREDIT AUTOMOBILIST, St. Domni a B la a 45
PLOIE TI – PRAHOBAR S.A.R., St. Basarab 4
SATU-MARE – MIHAI ZINGER, St. Horia 5
SIBIU – F. ADAMI “SPORT”, St. S rii 33-35
TÂRGOVI TE - MIHAIL A. COSTESCU, St. Stelei 5
TÂRGU-MURE – AGROFERA, St. C l ra ilor 7
TIMI OARA – BANAT MOTOR, St. Duca 8

Fig. 1 Argus, 7 March 1912, 2.

Fig. 2 Ford Motor Company Caravan, Courtesy B.A.R., Prints and Drawings Collections

Fig. 4 Ford Motor Company of Romania building as sketched by the architect P. Em. Miculescu

Fig. 3 Ford Assembly Plant

Fig. 5 Floreasca Assembly Plant – interior

Fig. 6. Mihai I of Romania, Courtesy B.A.R., Prints and Drawings Collections

**PROBLEMA TRANSILVANEANĂ ÎN PROPAGANDA
ROMÂNEASCĂ DIN CEL DE-AL DOILEA RĂZBOI
MONDIAL - PROPAGANDA PRIN RADIO -**

**THE TRANSYLVANIAN ISSUE IN THE ROMANIAN
PROPAGANDA DURING THE SECOND WORLD WAR**

Remus Iustin Nicu *

Abstract

The article tackles the Transylvanian issue in the Romanian propaganda during The Second World War, especially radio propaganda. Thus, the article analyzes the methods and ways by which the Radio supported the propaganda regarding the loss of the north-western Transylvanian territories, using as main documentation source the Archives of The Romanian Radio Broadcasting Company.

Key-words: Propaganda, Radio, Second World War, Dictate, The Transylvanian Issue.

Propaganda românească din anii celui de-al Doilea Război Mondial cu privire la „problema transilvăneană” s-a desfășurat pe trei mari paliere și anume: presa, Ministerul Propagandei Naționale și Radio-ul.

În cele ce urmează vom încerca să prezentăm și să analizăm rolul avut de Radio în angrenajul care se numește aparatul de propagandă românească din cel de-al doilea război mondial.

Drept punct de plecare îl reperăm în demersul nostru, găsim foarte potrivite și pline de expresivitate câteva cuvinte rostite de filosoful Constantin Noica în emisiunea „Ardealul în spiritualitatea românească”, de la ora 20:00, din 23 august 1940: „Fiecare națiune își are un sâmbure de viață, un sâmbure originar de viață. La obârșia fiecărei colectivități istorice organizate se întâlnește un centru formativ, prin dezvoltarea sa sau prin alipirea la care se realizează câte un organism național. Unitatea politică și națională a Italiei se face în jurul regatului Sardiniei, după cum – iar exemplul acesta e încă mai potrivit – ființa Germaniei se întrupează în jurul Prusiei. Ei, bine, Ardealul nostru ar putea fi considerat o Prusie a României. Tim cu toții că nu în jurul Ardealului ne-am încheiat noi ca stat

---

* Doctorand al Facultății de Istorie, Universitatea București.

na ional, ci c Ardealul e cel care s-a alipit rilor române ti. Dar dac a a s-a întâmplat în ordinea de fapt a istoriei, pe planul spiritualit ii române ti, centrul nostru na ional este în Transilvania, în acea înv at Transilvanie – azil vecinic al na ionalit ii române”¹.

Aceast cuvântare i mesajul transmis cuprind esen a întregii activit i propagandistice a Radioului românesc în perioada celui de-al doilea r zboi mondial. Afirmatia se bazeaz pe studiul a numeroase emisiuni cu caracter cultural difuzate pe parcursul anilor 1940–1944.

Îns , pe lâng aspectul cultural, emisiunile urm reau i atingerea unor obiective propagandistice, prin referiri repetate la ora ele ardelene, colile i bisericile ardelene, c rturarii i oamenii de vaz ai Ardealului. Erau aduse în discu ie originile daco-romane ale Ardealului, recens mintele ungure ti din care reie ea superioritatea numeric a românilor în compara ie cu cea a maghiarilor, dar i compara ii, uneori mascate, alteori în mod direct, cu situa ia de odinioar a Transilvaniei sub st pânire maghiar . Totodat erau descrise am nunit frumuse ile i bog iile transilv nene.

Consider m c prin intermediul tuturor procedeelor amintite mai sus i a multor altora asemenea toare, se avea în vedere sensibilizarea opiniei publice, trezirea sentimentelor na ionale în rândul românilor i asigurarea permanen ei în lu rile de pozi ie în ceea ce prive te Problema Transilv nean . Totodat , aceste transmisiuni aveau drept înt , ca de altfel i întreaga mi care de propagand , ca organismelor de decizie interna ionale s le fie întotdeauna amintit pozi ia poporului român cu privire la Ardeal. O astfel de informare se putea face atât cu ajutorul coresponden ilor str ini din România, cât i prin intermediul Radio România Interna ional.

Abordând pe scurt problema Radio România Interna ional, este cunoscut faptul c declan area celui de-al doilea r zboi mondial a determinat o cre tere i diversificare a informa iei destinate str in t ii. Pe lâng emisiunile în limbile francez , englez , german i italian , apar i emisiuni în greac , turc , sârb , rus i, mai târziu, între sfâr itul verii anului 1941 i toamna anului 1942, în limba ucrainean . În perioada r zboiului, evident, emisiunile în limbi str ine au avut un puternic caracter propagandistic, de sus inere a ac iunii militare i politice a României i, în acela i timp, de sus inere a Puterilor Axei, în primul rând a Germaniei.

Dup ce la 23 august 1944, România s-a al turat Puterilor Aliate, la sfâr itul aceluia i an s-a înfiin at postul „Dacia roman ” care emitea în 5 limbi: englez , rus , francez , maghiar i german . Conform Deciziei Consiliului de Administra ie, postul î i propunea s lupte pentru încadrarea României în Na iunile Unite, s prezinte reconstruc ia economic i democratizarea rii. Studiourile din

¹ Arhiva Societ ii Române de Radio (în continuare S.R.R.), dosar nr. 5/1940, f. 1.

Strada General Berthelot fuseser distruse de un bombardament german. Emisiunile se difuzau, provizoriu, din apropiere, de la Colegiul Sf. Sava. Pentru postul „Dacia romană” s-a achiziționat atunci aparatură și s-a amenajat un studio special în sala de festivități a Colegiului.

Urmărind transcriptul emisiunii lui Constantin Noica, mai sus amintite, nu putem rămâne indiferenți față de profunzimea ideilor acestuia în ceea ce privește Ardealul și cum se oglindește acesta în spiritualitatea românească. Noica susține că „Ardealul a reprezentat starea noastră de veghe”², atunci când poporul român se cufundase într-un stăruitor somn/pasivitate (în privința granițelor și a unității statului român). Cu mult tact și diplomatie, face aluzie la granițele României (cele teritoriale dar și cele aflate în conștiința românilor), susținând existența a două linii de manifestare a reacțiilor poporului român: „Cu cât, în afară, arăd sau rădile românești erau mai mici toare și mai neaizate, cu atât, în utru, în lumea spiritului, românul se înepenea mai mult. Ca să poată rezista puhoaielor pe care întruna le svârlea istoria în față, românul a trebuit să se înțeleze și să își pstreze firea. Arăd era mic toare și neaizat pe dinafară, trebuia să fie aizat și statornic în untru. Așa a trebuit să fie și așa a fost. Dar au venit timpurile și vor mai veni timpurile când arăd aizat pe dinafară va trebui însuflețit din untru. De timpurile acelea va trebui să fim cu-adevărat vrednici. Iar vrednicia românească nu se va întâmpla decât într-o direcție: prin alipirea noastră spirituală de Ardeal”³.

După emisiunile culturale ale lui Constantin Noica, pline de pilduri atingeri subtile în privința Ardealului, pstrând aproape aceeași linie, identificăm ciclul de emisiuni „Ora din Transilvania” din care se distinge cea care prezintă Blajul. Emisiunea începe cu prezentarea originilor Blajului, după care se face o paranteză în care se face referire la alte orașe ardelenice și la originile lor românești. Concluzia este aproape firească: „Importanța Blajului o constituie în întâia sută de ani a istoriei lui, înainte de toate faptul că era nu numai un târgu or cu populație românească – o populație românească cu mult mai numeroasă și mai bogată avea și Brașovul și Sibiuul –, ci orașul însuși era proprietatea unei instituții care prin însăși structura și prin însăși rosturile ei putea fi numai românească: episcopia română unită. Stăpânii lui, stăpânii în concepția feudală a cuvântului, așa cum erau în ele și stăpânii până în anul 1848, erau episcopii români uniți. Stăpânii Brașovului și Sibiuului erau Sași, ai Aiudului erau Ungurii, stăpânul Blajului era un român. Aci Românii se mențineau pe moșia lor și în casa lor”⁴.

Acest discurs bine documentat, în aparență doar cu rol cultural, creează de fapt o imagine care reflectă răspândirea culturii, învătării și sentimentelor profund românești, dinspre vestitele colii ale Blajului spre toate colurile țării,

---

² *Idem.*

³ *Ibidem*, f. 5.

⁴ Arhiva S.R.R., dosar nr. 14/1942, f. 3.

creând o coeziune în simiri și idei. Numrul elevilor care studiau în aceste coli cretea de la an la an, ajungând la finalul studiilor să ducă cu ei „pe lângă cunoștințele cântate, rodnică mândrie a originii latine și a conștiinței naționale și ceea ce era deosebit de important, un puternic sentiment de solidaritate românească, dezvoltat în urma petrecerii împreună, ani de-a rândul a celor din țara Oltului cu cei din Banat, din Munții Apuseni, din Sălaj, Sătmăr, Maramureș, de pe Mureș și Târnave”⁵, spre „satele lor de pretutindeni”.

Se desprinde din emisiune, mai mult ca sigur tot cu rol propagandistic – ca și punctarea originii latine –, pronunțarea repetată în parcurs „apăsător” a cuvintelor „ardelean” și „românism”, care conduc spre sensibilizarea fiecărui ascultător, în privința spiritului național. Se creează, aproape inconștient, în mintea și sufletul ascultătorului, o paralelă între Ardealul descris de Păcliănuș și Ardealul începutului anilor '40.

Tot în cadrul ciclului de emisiuni „Ora din Transilvania”, difuzate în 1942, Petre Suciș realizează mai mult decât o expunere despre Turda. Oferă cu acest prilej o imagine de ansamblu asupra orașelor ardelenilor, îndemnând poporul român la unitate și coeziune, care pot fi înfăptuite cu ajutorul culturii locale și a culturii românești. „Pe lângă multe posibilități de dezvoltare/ gaze metan, bășici, apă caldă, iluminare electrică, ape curgătoare, mulțime de grădini cu vișini și pomi – Turda poate să devină un oraș înfloritor, o mândrie a noastră turdenilor. Comerțul și industria îi vor mări prosperitatea economică. Prin aceasta și prin munca fără preget a culturii locale se va crea aici o adevărată cultură românească, românească în spirit și în materie. Din ruinele vechii și glorioasei culturi romane va răsar și va crește floarea minunată a unei culturi românești. Hm, și sufletul nostru ni-o vor da”⁶.

În tonul și atitudinea oamenilor de radio din acea perioadă se poate distinge o linie de gândire pozitivistă cu privire la Ardeal – deși era anul 1942 și „războaiele” cauzate de pierderea Ardealului se mai cicatrizaser, dar nu definitiv.

Înaintând în studierea arhivelor radio nu se supune atenției o emisiune din ciclul „Zărilor ardeleni”, susținută tot de Zenobie Păcliănuș, care-l înfățișează pe Gheorghe Barișu ca întemeietorul „Gazetei de Transilvania”, ulterior numită „Gazeta Transilvaniei”. Prezentarea activității lui Gheorghe Barișu are drept punct culminant, pentru problematica care ne interesează, expunerea cu multă ardore a cererilor lui Barișu cu privire la Ardeal, în timpul revoluției. Aadar, expunerea aceasta de cereri în favoarea Transilvaniei, realizată la radio într-o emisiune din 1942, creează un efect propagandistic semnificativ în rândul populației.

Transmisiunea din 30 august 1943 susținută de George Sbârcea, printre o sumedenie de informații referitoare la Ardealul de Nord, aduce la cunoștință și supune dezbaterii o situație deloc plăcută, dar reală, cu care se confruntă locuitorii

⁵ *Ibidem*, f. 5.

⁶ Arhiva S.R.R., dosar nr. 15/1942, f. 5.

Transilvaniei ocupate: „Dispărând din librării toate publicațiile românești, cari n-au mai găsit adpost nici cel puțin în rafturile anticarilor, cărturimea noastră a fost obligată de împrejurări să îmbogățească vitrinele modeste ale puștelor librării eparhiale, ce ne-au mai rămas. Din această cauză de difuzare a cărților românești face parte inițiativa Bisericii ortodoxe unite în Transilvania de Nord, de a înlesni credincioșilor contactul cu Sfânta Scriptură și literatura religioasă, prin intermediul cărților românești”⁷.

Afirmam la începutul acestei expuneri că opiniile exprimate pe calea undelor cu referire la Transilvania se regăsesc uneori mascate sau îmbrăcate în discuții cu rol cultural. Însă, cum am susținut și la acel moment, au existat și păreri expuse liber și direct, păreri ce au rolul de a menține aprinsă speranța unei Româniî din care Ardealul va fi parte. În acest sens, într-o emisiune din 1941, care avea drept subiect marginea nord-vestică a spațiului etnic românesc, Ioan Lupa punctează rolul deosebit pe care l-a avut și-l poate avea în continuare Transilvania în progresul românismului, aceasta neputând fi văzută decât ca parte a spațiului etnic românesc. „Transilvania este și rămâne în orice împrejurări parte integrantă – indivizibilă și inseparabilă – a sufletului și a spațiului etnic românesc. Dacă opera de organizare, de cultură, de știință, de progres în orice domeniu al vieții românești, nu a fost cu puțină nici în trecut, cu atât mai puțin e imaginabil în prezent sau viitor, fără contribuția neîntreruptă, fără inițiativa adeseori neprețuită, a elementelor transilvane. Cu drept cuvânt a fost numită Transilvania – ara stup. Din stupul acesta au răscuțit și vor răscuți încetare elemente chemate să capabile să înlesnească, prin munca și sacrificiul lor, progresul românismului integral. Dacă unitatea națională a românilor a fost sortită în timpul din urmă să treacă prin cumplite încercări, un lucru rămâne totuși sigur: chiar dacă prin nedrepte și nechibzuite hotărâri omenești cările destinului istoric au mai putut fi despărțite, vremelnic și aparent, românii de pretutindeni se vor regăsi deapănuri în aceeași albie geografică, în același ritm istoric și în aceeași sinteză a nestrămutatelor orânduiri divine, care sunt și vor rămâne totdeauna mai puternice decât vremelnicele hotărâri omenești”⁸.

Atât în ceea ce privește presa, cât și în cazul emisiunilor radio, am concluzionat că toate aparițiile erau controlate de aparatul de stat. Ceea ce ne face să susținem această idee este rezultatul comparației dintre emisiunile difuzate înainte de 23 august 1944 și cele de după acest moment. Înaintea acestei date, tonul, deși până la ultimul moment încă rezecător în dreptatea românească, era mai scăzut, mai temător, mai rezervat și mai atent în alegerea cuvintelor și a subiectelor (spre exemplu: lipsa acuzelor directe aduse Germaniei și Italiei, o poziție mai fermă, exprimată direct contra deciziilor de la Viena și a nedreptăților și ororilor la

---

⁷ Arhiva S.R.R., dosar nr. 14/1943, f. 5.

⁸ Arhiva S.R.R., dosar nr. 7/1941, f. 18.

care eram supuși de maghiari). Totuși, această „cenzur” nu a putut opri oamenii de radio și oamenii de cultură să-și exprime regretul, tristețea și indignarea, ce-i drept, mai voalat, asupra situației Transilvaniei.

După data de 23 august 1944 această situație se schimbă. Prin intermediul radioului sunt formulate acuze directe, oamenii susținând cu multe argumente nedreptățile dictatului de la Viena, nemii și italienii fiind considerați direct vinovați de acestea. Prăpastia dintre unguri și români se adâncește, cu atât mai mult cu cât este scos la iveală, pe calea undelor, tratamentul aplicat românilor transilvăneni de către autoritățile maghiare.

Cel mai elocvent exemplu pentru această stare de lucruri este emisiunea din 13 decembrie 1944 a lui Păclănișanu, care îi propune tratarea aspectelor de ordin etnic și geografic ale județului Cluj. De fapt, redactorul emisiunii face o extrapolare de la județul și realitățile Clujului, la situația din întreaga regiune a Transilvaniei. Dincolo de modul riguros de expunere, remarcabil este și exactitatea datelor furnizate.

Aadar, emisiunea începe în forță, cu prezentarea rezultatelor unui recensământ ungar realizat în județul Cluj, în 1941. „Recensământul oficial maghiar executat în anul 1941, după alungarea peste frontieră a unui important număr de Români, găsește în partea județului Cluj pe care dictatul de la Viena a dat-o Ungariei, fără capitala lui, 156.649 locuitori. Din această țară, maghiari sunt 48.156, față de 104.700 români, deci 66,9% români față de 30,7% maghiari. Cifrele date de acest recensământ oficial ungar constituie cea mai zdrobitoare dovadă a nedreptății sângeroase și vătămătoare de autoritățile dictatului de la 30 august 1940 împotriva națiunii și a statului românesc. Pentru cei doi autori ai dictatului, 30,7% unguri valorau mai mult decât 66,9% români, care au fost smulși cu un gest brutal, caracteristic tuturor dictaturilor, din inima românismului și aruncați pradă molohului imperialismului maghiar. Nu s-a înțeles seama nici de trecutul, nici de sentimentele, nici de sufletul marelui masă românească, care popula, din cele mai vechi timpuri teritoriul acestui județ”⁹.

Se continuă cu o prezentare a regiunii Clujului, începând de la forma iunilor prestatale ale lui Gelu și până la recensământul unguresc din 1910. Sunt evocate toate stăpânirile și formele de organizare întâlnite în județ în această perioadă, fiind făcute referiri la represiunea maghiarilor asupra românilor. Această referire la represiunile ungarilor se face cu scopul de a sublinia faptul că, indiferent de încercările, de cele mai multe ori abuzive, de marginalizare sau chiar de excludere a românilor, această din urmă, nu s-au retras, ci, dimpotrivă, au continuat să locuiască și să crească numeric, în ciuda tuturor greutăților și suferințelor. „Evident, teroarea și acțiunea de desnaționalizare o simțea mai intens și mai puternic populația românească a județului. După datele recensământului oficial

⁹ Arhiva S.R.R., dosar nr. 7/1944, f. 1.

ungar din 1910, românii formau 58% din totalul populației, față de 26,9% maghiari, totuși în orașul Cluj funcționau în anul 1918, 10 coli secundare cu limba de predare maghiară și niciuna cu limba de predare românească. Apoi din numărul funcționarilor administrației județene 82,9% erau maghiari; maghiarii erau 81,4% din numărul notarilor și totuși iar românii numai 14% deși din 245 sate, românii aveau majoritatea absolută în 188; asemenea din numărul total al medicilor și totuși 82,6% erau maghiari; din membrii corpului didactic al județului erau maghiari 61,3% față de 33% români. Din 8 bănci câte funcționau în 1918 în județ, 5 erau maghiare, iar din 17 bănci din Capitala lui, maghiare erau 15. Din 64 cooperative de credit erau maghiare 51, românești 9. Apăsător din toate prilezi mai ales în buclă de o în buclătoare atmosferă dușmănoasă, care o urmărea în oraș, în coala din sat, creșea legile și fixau o singură întinț, maghiarizarea în administrația comunală și județeană, populația română a județului Cluj a sporit între 1870 – 1910 cu 26,7%, iar cea maghiară cu 62,6%, iar din numărul total al analfabeților județului 76,6% erau români, caci pentru dânșii coala nu oferea nici un avantaj, ci cuprindea, în schimb, marea primejdie a desnaționalizării. Puterea de viață a elementului românesc n-a putut fi înșis înfrântă nici aici, cum n-a putut fi înfrântă în nici unul din județele de peste Carpați și de aceea când, la sfârșitul războiului trecut, imperialismul germano-maghiar a fost prăbușit, populația județului Cluj a votat cu delirantă însuflețire alipirea la Regatul României Libere”¹⁰.

Cercetarea arhivelor radio duce spre o concluzie care situează întreaga propagandă radio din cel de-al doilea război mondial sub directă subordonare a statului. În acest sens, emisiunile cu privire la puterile Axei aveau în cea mai mare parte un caracter de informare și prezentau situațiile într-o lumină favorabilă. Totuși, în opinia noastră, transmisiunile, prin diferite metode și-au atins scopul de informare și continuă sensibilizare a opiniei publice cu privire la situația din Transilvania. În plus, emisiunile radio erau într-o legătură directă și continuă cu ziarele românești, care uneori preluau comunicatele oficiale de la postul de radio.

---

¹⁰ *Ibidem*, f. 3.

BUCUREȘTI ÎN VARA ANULUI 1944. PAGINI DE JURNAL SUMMER OF 1944 IN BUCHAREST. A DIARY

Dorina Tomescu*

Abstract

Significant testimonies concerning life behind the battlefield in 1944 summer, showed up over the years, in many memories and diaries published by people who took part at these events as eye witnesses. Writers like Marin Preda, Mihail Sebastian, Cella Serghi, or professor Ioan Hudiș, are just a few names among many other who recalled in their works the days of 1944 in Bucharest.

An unpublished source, acquired by the Romanian National Museum of History, is the hand-written diary which belonged to Mimy Paleologu, wife of Mihail Paleologu, lawyer and politician. It is a very good and rich in information source about war events and daily life in Bucharest of 1944 summer.

Key words: memories, diary, Mimy Paleologu, Second World War, Bucharest.

La 22 iunie 1941, odată cu atacarea Uniunii Sovietice de către trupele germane, România intra în război pentru eliberarea Basarabiei și a Nordului Bucovinei de sub ocupația sovietică. Speranța românilor de a avea o campanie militară scurtă și victorioasă a fost îndeplinită, astfel că în decurs de o lună de la începutul ostilităților, pământul românesc era eliberat. Hotărârea lui Ion Antonescu de a continua războiul alături de germani s-a bazat, printre altele, și pe ideea că o victorie germană va interveni în viitorul imediat.

Odată cu îndepărtarea frontului, viața cotidiană în România a cunoscut o perioadă de normalizare, deși pentru scurt timp. Bombardamentele din iunie 1941 fuseseră uitate, mai ales că în București au fost executate anemic (mai serios au fost atacate Constanța și Galați). Dar și raidurile anglo-americane din 1942-1943, care au vizat cu precizie zona petroliferă din Valea Prahovei, au avut rezultate mai curând modeste¹.

Evocările memorialistice ale acelor vremuri au scos în evidență faptul că războiul nu adusese modificări esențiale privind condițiile de viață ale românilor.

* Muzeograf, Secția Istorie, M.N.I.R.

¹ Șerban Constantinescu, *Bombardamentele anglo-americane efectuate asupra României în al doilea război mondial*, în „Acta Moldaviae Meridionalis”, XV-XX, II, 1993-1998, p. 140.

„Ora ul era frumos seara (...) de i luminile nu se mai aprindeau feeric, vitrinele nu mai aveau chenare multicolore i reclamele înalte care anul trecut scânteiau într-o aprindere i stingere neîncetat , de albastru i ro u, (...) disp ruser i ele. Camuflajul aruncase (...) ora ul în întuneric (...). Tramvaiele circulau seara cu a a-numitele lumini oarbe, care nu se vedeau de sus, i mergeau cu vitez redus , iar în sta ii vatmanii se orientau dup semne tiute de ei (...). Oamenii forfoteau pe str zi, i din când în când câte-o lantern se aprindea i se stingea scurt”², povestea Marin Preda martor ocular al acelor vremuri.

Via a comercial i-a reluat treptat cursul obi nuit. Cârciumile i restaurantele erau destul de populate³. Programul de serviciu pentru salaria i era acela i, salariile i pensiile se pl teau regulat. De i cei care tr iau din salarii au cunoscut perioade de fluctua ii cauzate de infla ie, Decretul-lege din 12 octombrie 1941 privind salarizarea func ionarilor publici a fost men inut pe toat perioada r zboiului⁴. Situa ia material a popula iei a depins de situa ia general a rii. Astfel, o bun parte din produc ia agricol era rechizi ionat pentru nevoile armatei. La rândul lor, produsele industriale aveau pre uri fluctuante, cu o permanent tendin de urcare.

Pre urile produselor alimentare au cunoscut importante evolu ii, cre terea cea mai puternic înregistrându-se în 1942, mai ales, la fibre sintetice, bumbac, înc l minte, stofe. Comparativ cu anii preceden i îns , în perioada aprilie-august 1944 au sc zut pre urile la produsele alimentare: pâine, zah r, carne de vit . Au continuat s creasc pre urile la stofe, înc l minte, s pun etc.⁵.

Anul 1943 a adus schimb ri profunde în situa ia militar , dup debarcarea anglo-american din Italia. În România cet enii continuau înc s lucreze, s citeasc , s mearg la spectacole, s asculte muzic , dar erau i îngrozi i de ceea ce urma s vin . Odat cu distrugerile suferite de armata german pe front, în Bucure ti se iau m suri restrictive: „spectacolele vor începe la 7 seara i se vor termina cel mult la 10. Magazinele închise la 5, teatrele la 10, tramvaiele retrase la 11. Toat lumea e obsedat de ideea marilor bombardamente”⁶.

Campania propagandistic în ceea ce prive te protec ia în fa a atacurilor aeriene era destul de anemic . Înaintea fiec rui spectacol, în cinematografe era difuzat un apel de evacuare a copiilor la sate în caz de pericol aerian. Se cerea locuitorilor s se aprovizioneze cu ap i alimente, se construiau ad posturi antiaeriene. Acestea erau îns insuficiente ca num r i capacitate. Începutul anului 1944 a corespuns cu ofensiva de iarn sovietic i implicit cu exodul moldovenilor i al basarabenilor. Este anul în care se concentreaz cele mai importante

² Marin Preda, *Via a ca o prad* , Editura Cartea Româneasc , Bucure ti, 1979, p. 295.

³ Gheorghe Zane, *Memorii. 1939-1974*, Editura Expert, Bucure ti, f.a., p. 79.

⁴ Ioan Scurtu, *Via a cotidian 1941-1944*, în „Historia”, an 2, nr. 42, iunie 2005, p. 27.

⁵ Mihail Sebastian, *Jurnal 1935-1944*, Editura Humanitas, Bucure ti, 1996, p. 501.

⁶ *Ibidem*.

evenimente ale războiului: bombardamentele anglo-americane, actul de la 23 august, întoarcerea armelor împotriva Germaniei, intrarea trupelor sovietice în București, armistițiul etc.

Relevanța materială din spatele frontului au apărut de-a lungul anilor în memoriile și jurnalele publicate, evocări ale unor politicieni, intelectuali sau ofițeri. În acest context, o sursă inedită, importantă pentru cunoașterea vieții cotidiene în București anilor 1944 și a evenimentelor din război, într-o familie de politicieni și intelectuali a intrat de curând în patrimoniul Muzeului Național de Istorie a României. Este un jurnal zilnic completat de o doamnă din înalta societate bucureșteană, în perioada războiului.

Mimy Paleologu, a doua soție a avocatului și politicianului liberal, Mihail Paleologu, și-a notat activitățile zilnice în patru agende calendar, pe parcursul a patru ani de război. Lecturând acest jurnal, pentru anul 1944, am constatat nu numai faptul că autoarea melomană și iubitoare de cultură, și-a notat ca un adevărat cronicar evenimentele culturale care au avut loc în acele zile și la care a participat, dar și evenimentele dureroase ale bombardamentelor și ale refugiului.

În primele trei luni ale anului 1944, bucureștenii încă duceau o viață cât de cât normală, chiar în condiții de război. Ca atare, Mimy Paleologu în luna ianuarie a audiat 4 concerte simfonice: pe 8 și 18 ianuarie – 2 concerte de vioară ale lui G. Enescu, pe 17 ianuarie la Sala Dalles – concert de lieduri cu Mihail Jora (prieten de familie), pe 27 ianuarie – concert simfonic dirijat de H. von Karajan. Tot în această lună au fost: expoziția pictorilor ei Magda Rudescu și comemorarea Reginei Elisabeta (Carmen Sylva) la Institutul German, unde a cântat și George Enescu la vioară.

Situația materială a familiei Paleologu era destul de bună, în condițiile de război. Astfel, Mimy primea pentru menaj, de la soțul ei, 110.000 lei în ianuarie, 65.000 lei în februarie, 115.000 lei în martie, 40.000 lei în aprilie, 40.000 lei în mai etc. Alimentele erau cumpărate cu precizie de la complexul Transnistria, care se afla pe locul unde astăzi se află clădirea Teatrului Național. Cumpăra de aici: unt, brânză, compot etc., produse aduse din Transnistria. De asemenea, mai cumpăra de la Furnica.

Programul autoarei jurnalului era organizat în așa fel încât ea participa la diverse conferințe, cursuri de muzică, repetițiile orchestrelor simfonice, dar mergea și la coafor, la masaj, la serate, se întâlnea cu prieteni (printre ei se afla și scriitorul Oscar Cisek).

Evenimentele mondene ale lunii martie 1944 au fost: expoziția de la Sala Dalles, unde au expus picturi: Stoenescu, Steriade, Ressu ș.a., spectacolul cu piesa „Steaua fără nume” a lui Mihail Sebastian, la teatrul „Alhambra” sau spectacolul Operei din Viena din 22 martie. Între timp, trupele sovietice trec granița de stat a României, după care frontul se stabilizează pe linia Iași-Chișinău. Pe 2 aprilie, guvernul sovietic a declarat că intrarea Armatei Roșii pe teritoriul României a fost

dictat de necesitățile de război. Peste două zile a avut loc marele bombardament american asupra Bucureștilor (de aici se desfășurau negocieri secrete între românii și reprezentanții Națiunilor Unite pentru încheierea unui armistițiu).

La 4 aprilie, ora 14, 220 de bombardiere B17 și 93 bombardiere B24 (Libertador) au intrat în spațiul aerian al României, venind din Italia. În Gara de Nord se aflau sute de moldoveni, evacuați din calea armatelor sovietice. Când s-a dat alarma, mulți au rămas în vagoane devenind victime sigure ale bombardamentului. Mulți bucureșteni nici n-au crezut într-un atac real, deoarece credeau că este un exercițiu.

Familia Paleologu a rămas în cas în timpul atacului aerian. Marți, 4 aprilie – nota doamna Paleologu – „anglo-americanii au bombardat, la ora 2 Bucureștiul, cu zut bombe în Str. Armenească, Masaryk, Popa Rusu, Hotel Splendid, Ambassador”⁷.

Profesorul Gheorghe Zane de la Universitatea din Iași a fost surprins de bombardament și s-a adăpostit în subsolul hotelului Union. În memoriile sale avea să scrie: „Bombele cădeau în jurul nostru, continuu (...). Afară părăsea că un infern se declanșase. În adăpost, copiii au început să plângă și unele femei să scoată ipete”⁸. Când a ieșit din adăpost profesorul a văzut că Athénée Palace ardea iar hotelul Splendid era complet distrus. Din str. Sf. Voievozi înspre Gara de Nord, bombele făceau îngrozitoare ravagii⁹.

„Patru zile după bombardament orașul este încă în plină nebunie. Buimăceala din primele clipe (...) s-a transformat în panică. Toată lumea fuge sau vrea să fugă”¹⁰, povestea Mihail Sebastian în jurnalul său. „Pe străzi, la fiecare pas camioane, căruțe, trăsuri de tot felul de bagaje”¹¹.

În familia Paleologu se pregăteau să se refugieze la București. Sunt pregătite valize și cufere; pe 8 aprilie, Andrei Paleologu, fiul mai mic, însoțit de Nicu Butculescu, unchiul D-nei Mimy Paleologu, este primul care pleacă la București¹². Autoarea jurnalului are însă timp să meargă pe 9 aprilie la expoziția Tinerimea Artistică, apoi pe 14 aprilie ajunge și ea la București. A doua zi, la prânz, aici se dă alarma dar anglo-americanii au bombardat Ploiești și București.

Lui Mihail Sebastian îi s-a părut mult mai grav decât cel din 4 aprilie. „Centrul orașului are un aspect lamentabil. Bulevardul Elisabeta, de la Brezoianu la Rosetti și Calea Victoriei de la Poșta la Regal sunt blocate (...). Blocul Cartea Românească, distrus. Universitatea și c. de Arhitectură, incendiate. Multe alte clădiri lovite”¹³.

⁷ Muzeul Național de Istorie a României (M.N.I.R.), nr. inv. 326707.

⁸ Gheorghe Zane, *op.cit.*, p. 94.

⁹ *Ibidem*, p. 95.

¹⁰ Mihail Sebastian, *op.cit.*, p. 539.

¹¹ *Ibidem*.

¹² M.N.I.R. inv. 326707.

¹³ Mihail Sebastian, *op.cit.*, p. 541.

Între 16-18 aprilie au fost bombardate: Brașov (16 aprilie), Turnu Severin, Galați (în noaptea de 16-17 aprilie, de către sovietici), Constanța. Rafinăriile de la Ploiești erau cel mai des atacate, dar și Capitala. Pe 21 aprilie, ora 12⁰⁰, a fost alarmă la București „anglo - americanii au bombardat rafinăriile la Ploiești, la București, cartierele Floreasca, Lacul Tei, Gara Obor, Ștefan cel Mare, Parcul Domeniilor”¹⁴.

Cel dintâi atac nocturn în București a fost în noaptea de 3 spre 4 mai. Apoi au fost bombardamente zilnice în noapte. Mimy Paleologu revine în Capitală în perioada 4-6 mai, apoi se reîntoarce la București. Autoarea notează în jurnal că „sâmbătă, 6 mai 11³⁰ - 12⁰⁰ cel mai intens bombardament. 1000 avioane în 9 valuri cu bombe incendiare. S-a bombardat Parcul Bonaparte, (n.a. str.) Londra, Washington, Bulevardul Dacia, Casa Manolescu, Centrala Telefonică din Dacia, Lahovari, Aurel Vlaicu, Vasile Lăscăr, Lutheran”¹⁵ etc. Bombardamentele anglo-americeane au continuat până la 19 august. În urma lor, în Capitală au fost atinse 10221 de clădiri, au fost complet distruse 4470, grav avariate 3008 și ușor avariate 2693. Dintre aceste clădiri, 7% erau publice, 93% particulare. Au rămas fără locuințe 75000 oameni – aproape o zecime din populația celor patru sectoare ale municipiului¹⁶. Prin distrugerile materiale și efectul moral asupra populației, cele 48 de raiduri anglo-americeane din perioada aprilie – august 1944 au sprijinit ofensiva armatei sovietice aducând mari suferințe populației civile.

În tot acest timp familia Paleologu a stat la București. Avocatul Mihail Paleologu făcea un fel de navetă la București, și chiar prin aer. Ceilalți membrii ai familiei puteau să aibă un program aproape normal, dacă nu ar fi fost alarmele aeriene. Făceau cumpărături, plimbau prin zonă sau participau la concertele date de Enescu la vila Lumini din Sinaia.

Evenimentele de la 23 august și Proclamația Regelui Mihai au venit în întâmpinarea dorinței populației de a fi pace. În București, povestește scriitoarea Cella Serghi: „lumea în stradă parcă era beată. Veselie, vacarm de nedescris. Toți strigau, se îmbrășau, râdeau, fiecare auzise la radio că România a întors armele împotriva Germaniei”¹⁷. Și Mihail Sebastian a remarcat euforia românilor: „În tot orașul, lumea urla de fericire. Antonescu fusese răsturnat în 5 minute. Noul guvern, constituit. Armistițiul acceptat”¹⁸.

Joi 24 august, notează Mimy Paleologu: „Alarmă continuă la București. Bombardament de teroare cu bombe explozive și incendiare din partea nemicilor: Calea Victoriei, Palatul Regal, Teatrul Național, Athénée Palace, Căina, Jockey

---

¹⁴ MNIR, inv. 326707.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Alexandru Cebuc, *Aspecte din viaa a unor mahalale bucureștene în perioada 1900-1944*, în „Materiale de Istorie și Muzeografie”, nr. 1, 1964, p. 114.

¹⁷ Cella Serghi, *Mirona*, Ed. Minerva, București, 1975, p. 344.

¹⁸ Mihail Sebastian, *op.cit.*, p. 556.

Club, bulevardul Lascăr Catargi”¹⁹. Pe 25 și 26 august, de asemenea au fost alarme și bombardamente germane în București. „Avioanele cu crucea încârligată se ridică de la aerodromul de la Pipera și împrătie moartea la întâmplare, orbește asupra orașului, peste case, coli, spitale, biserici”²⁰. Pe 26 august, la radio s-a transmis că, până la ora 14⁰⁰, ultimele resturi hitleriste s-au predat în București. Primele unități mecanizate sovietice au intrat la periferia Bucureștilor pe 29 august; grosul coloanelor armatei roșii a sosit în zilele următoare. Încă de la început rușii au dat dovadă de rea voință – fuseseră prizoniere trupele românești în retragere și vorbeau în comunicatele lor că ei ne eliberează de nemici.

31 august, ora 12³⁰, în Piața Victoriei din Capitală, a sosit o coloană numeroasă de ruși. Momentul este povestit de profesorul Ioan Hudi: „Pe la ora 12 fuseseră un sfert, apare capul coloanei, dinspre oseaua Bonaparte, format din camioane cu infanteriști, iar în spatele lor tancuri cu turelele deschise și cu servanții lor. Atât pe camioane, cât și pe primele tancuri, alături de soldații ruși, sunt cârași un mare număr de tineri, muncitori și mai ales evrei cu steaguri roșii, care strigau mereu Trăiască Armata Roșie, Trăiască Sovietele, Jos fasciștii”²¹. În rest lumea plină de speranță, oamenii se întorseseră din refugiu și dacă și-ar fi găsit gospodăriile intacte erau și mai bine. Mai neplăcut a fost amestecul rușilor în treburile interne ale României, lumea constatând imediat, cu stupefacție, că rușii „se poartă ca niște porci în Moldova, jefuind tot ce le ieșea în cale și bătându-i joc de femei”²².

Numeroase rapoarte ale Jandarmeriei informau despre jafurile și omorurile pe care le făceau trupele sovietice pe unde treceau. S-au semnalat multe cazuri de furturi de ceasuri și au fost desființate vitrinele magazinelor în care erau expuse ceasuri, de frica acestor hoști. „În orașul circulă deja vorba că pe vremea nemților când întâlneai noaptea pe stradă un soldat german, mergeai în siguranță lângă el; astăzi, când întâlnești un soldat rus trebuie să o iei la fugă, să nu te dezbrace”²³.

Pe 12 septembrie 1944, s-a încheiat convenția de armistițiu, dintre România și Națiunile Unite la Moscova. Condițiile impuse de armistițiu l-au făcut pe Iuliu Maniu să exclame: „Acesta este un armistițiu? Era mai bine să nu-l fi semnat. Este o ocupație militară și nicidecum un armistițiu”²⁴. Războiul era deja făcut!

¹⁹ MNIR, inv. 326707.

²⁰ Cella Serghi, *op.cit.*, p. 345.

²¹ Dan Berindei, *Profesorul, istoricul, omul politic, memorialistul Ioan Hudi* (1896-1982), în „Dosarele Istoriei”, an VII, nr. 7 (71), 2002, p. 25.

²² *Ibidem*, p. 41.

²³ *Ibidem*.

²⁴ N. Băciu, *Agonia României, 1944-1948*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1990, p. 142.

**DIN REDACȚIILE GAZETELOR ÎN BOXA ACUZAȚIILOR
(MAI – Iunie 1945)**

**FROM EDITORIAL OFFICES TO THE ACCUSATION DOCK
(MAY – JUNE 1945)**

Florin Georgescu*

Abstract

The repression against Romanian journalists started in February 1945, when a law on the political cleaning of print media journalists was enacted. This law was based on the Armistice Convention signed in Moscow on September 12, 1944 by Romania and its allies.

Print media cleaning was based on law no. 102 on press cleaning, published in the „Official Journal“ no. 34 from February 12, 1945.

This law was the theoretical tool for implementing the political cleaning of print media institutions. After August 23, 1944, these institutions tried – by its representatives and within the limits imposed by the internal and external political environment, otherwise extremely tensed – to regain its democratic status, meant to objectively inform the public opinion by excluding, as far as possible, any political interference.

The political repression on print media was made possible with the help of governmental bodies controlled by the Communist Party (the Council of Ministers, the Ministry of Justice through the People's Court, the National Propaganda Ministry), resulting in the removal of those journalists who didn't observe the ruler's official policy, therefore being subject to severe consequences, life imprisonment included.

Key words: press cleaning, Romanian Communist Party, the Ministry of Justice, the People's Court, the National Propaganda Ministry.

În ceea ce privește domeniul presei scrise în acest sector a fost supus unui intens proces de purificare pe criterii politice, proces care s-a înscris în ansamblul politicii generale a autorităților de a-și subordona integral structurile statale și ale societății civile, prin eliminarea tuturor celor care nu se încadrau pe coordonatele trasate de noii guvernanți, acest proces de excludere intensificându-se cu precizie

---

* Muzeograf, Secția Istorie, M.N.I.R.

după 6 martie 1945, odată cu preluarea conducerii țării de către guvernul Groza, dominat de către Partidul Comunist al cărui el era acela al instaurării unui regim de sorginte totalitar.

Evoluția presei scrise românești după 23 august 1944 se caracterizează prin existența a numeroase ziare și reviste periodice. Majoritatea acestora se pun în serviciul Frontului Național Democrat, obținând în schimb garanția aprovizionării ritmice cu hârtie.

În ceea ce îi privește pe gazetarii indezirabili, aceștia vor integra, cu prilejul judecării unora dintre ei în anii 1945 - 1946, în categoria „criminalilor de război”, articolul 14 al Convenției de Armistițiu din 12 septembrie 1944 stabilind: „Guvernul și Înalțul Comandament Român se obligă să colaboreze cu Înalțul Comandament Aliat (sovietic), la arestarea și judecarea persoanelor acuzate de crime de război”¹.

Trecând pragul anului 1945, sfârșitul lunii ianuarie marchează adoptarea în Consiliul de Miniștri a jurnalului nr. 189/ 29 ianuarie 1945 privind arestarea unor persoane „b nuite de dezastrul țării”², între acestea regăsindu-se și personalități importante ale presei românești, supuse judecării la începutul verii anului 1945, în cadrul celui de al doilea lot al „criminalilor de război”: Nichifor Crainic, Alexandru Hodoș, Ionel Dimitrescu, Romulus Seianu, Pamfil Păicar, Dr. I. R. Iuliescu, Radu Gyr, Gabriel Bănescu, Grigore Manolescu.

Vârful de lance al aplicării legislației privind epurarea presei, adoptate în februarie 1945, l-a reprezentat Ministerul Propagandei Naționale cărui s-au alăturat Ministerul Afacerilor Interne prin Direcția Generală a Poliției în responsabilitatea căreia se afla și misiunea descoperirii și arestării gazetarilor, precum și Ministerul Justiției prin intermediul Tribunalului Poporului ale cărui sentințe au vizat și importante personalități ale presei românești din perioada interbelică.

Pentru a se asigura că cei excluși din presă nu vor acționa prin diferite mijloace pentru a prezenta adevărata situație politică din țară și evoluția spre un regim dictatorial de tip sovietic, autoritățile nou instalate în martie 1945 au procedat la aducerea în fața Tribunalului Poporului a respectivilor ziariști, acțiunea judiciară inițiată împotriva acestora urmând a fi prezentată în rândurile care urmează.

O prim etapă în organizarea procesului s-a desfășurat pe 27 aprilie 1945 și a constat în numirea acuzatorilor publici, fiind urmat de etapa constituirii Tribunalului Poporului.

Pe 17 mai 1945 Consiliul de Miniștri a luat în discuție actul de acuzare contra celor 14 ziariști care urmau să fie judecați la sfârșitul lunii mai a anului 1945 de către Tribunalul Poporului în conformitate cu prevederile legii nr. 312/ 1945,

---

¹ „Monitorul Oficial”, nr. 219/ 22 septembrie 1944, partea I, p. 6373.

² „Monitorul Oficial”, nr. 38/ 16 februarie 1945, partea I, p. 1106–1107.

pentru urmărirea și sancționarea celor vinovați de dezastrul țării sau de crime de război³.

Actul de acuzare consemna că acei ziariști, „prin articole din ziare, broșuri sau conferințe, s-au pus în slujba propagandei fasciste sau hitleriste și au contribuit prin acțiunea lor la susținerea unui regim odios și a unei politici externe nefaste, politice ce trebuia să aibă drept consecință antrenarea României într-o aventură dezastruoasă și prăbușirea politică și militară a țării”⁴.

După cum se observă, actul de acuzare conține o serie de termeni generali, neargumentați din punct de vedere juridic, aceasta fiind nota caracteristică a tuturor actelor normative represive și a proceselor politice inițiate de regimul comunist cu scopul înălturării tuturor manifestărilor opoziționiste.

Un aspect semnificativ pentru a fi evidențiat este acela al nerespectării de către instanța extraordinară a celor mai elementare drepturi față de gazetarii puși sub acuzare.

Aflându-se în imposibilitatea de a-și consulta avocații, unii dintre gazetarii aflați în boxa acuzaților, au inițiat manifestări extreme de protest. Astfel, Radu Gyr a declarat timp de două zile, între 24 și 26 mai 1945, greva foamei, motivând gestul său fiind aceea că „sunt oprit de a-mi organiza apărarea, nimicindu-mi-se acest drept cu voință și flagrantă ilegalitate”⁵. O atitudine similară adoptată și Ionel Dimitrescu al cărui avocat, V. Melinte, a fost oprit de a lua contactul cu gazetarul amintit.

Un important pas l-a constituit publicarea Ordonanței judecătorești de trimitere în judecată a unor ziariști profesioniști⁶, mai exact a unora dintre cei care au fost înșelăți și din presă în mai 1945: Pamfil Eicaru, Ion Dimitrescu, Romulus Dianu, Romulus Seianu, Ilie Popescu-Prundeni, Ilie Rădulescu, Alexandru Hodoș, Pan Vizirescu, Nichifor Crainic, Stelian Popescu. Ordonanța judecătorească amintită cuprindea și ziariști care au fost înșelăți și ulterior din mediul gazetăresc, în iulie 1945: Gabriel Bălănescu, Aurel D. Cozma.

Singurii care activaseră în presă dar care nu figurau în jurnalele Consiliului de Miniștri, privind înșelătoria din presă, fiind trimiși în judecată, au fost Radu Demetrescu-Gyr și Grigore Manoilescu. Ordonanța judecătorească de trimitere în judecată a acestora avea la bază prevederile legii nr. 312/1945, pentru urmărirea și sancționarea celor vinovați de dezastrul țării sau de crime de război⁷, încadrarea legală și juridică a inculpaților fiind specifică fiecărui caz în parte, așa cum va fi reflectat în continuare.

Primul avut în vedere în documentul Tribunalului Poporului a fost Pamfil Eicaru, „ziarist, fost director al ziarului „Curentul“, de 50 ani, cu ultimul domiciliu

---

³ „Monitorul Oficial“, nr. 94/ 24 aprilie 1945, partea I, p. 3362–3364.

⁴ Ioan Opri, *Procesul ziariștilor naționaliști (22 mai – 4 iunie 1945)*, Editura Albatros, București, 1999, p. 9.

⁵ *Ibidem*, p. 17.

⁶ „Monitorul Oficial“, nr. 119/ 29 mai 1945, partea I, p. 4442.

⁷ „Monitorul Oficial“, nr. 94/ 24 aprilie 1945, partea I, p. 3362–3364.

în București, str. General Anghelescu Nr. 93, astăzi dispărut în Germania”⁸, acesta fiind considerat „vinovat de dezastrul rii prin s vârlirea de crim de r zboi, prin aceea c s-a pus în slujba hitlerismului i a fascismului i a contribuit prin fapte proprii la realizarea scopurilor lor politice, crime prev zute i pedepsite de art. 2, pct. o, comb. cu art. 3, alin. 1 din legea Nr. 312 din 1945, precum i prin aceea c a p r sit teritoriul na ional pentru a se pune în slujba hitlerismului i a ataca ara prin viu grai, crim prev zut i pedepsit de art. 2, pct. j, comb. cu art. 3, alin. 2 din legea Nr. 312 din 1945; cu aplica iunea art. 101 din codul penal i art. 3, alin. ultim din legea Nr. 312 din 1945”⁹.

Urma un grup format din 7 gazetari, prezen i în ar i aresta i deja în acel moment al public rii în „Monitorul Oficial” a ordonan ei de trimitere în judecat : Ion Dumitrescu, Romulus Dianu, Romulus Seianu, Ilie Popescu-Prundeni, Dr. Ilie R dulescu, Alexandru Hodo , Radu Demetrescu-Gyr.

To i cei 7 erau învinui i „de dezastrul rii prin s vârlirea de crime de r zboi, prin aceea c s-au pus în slujba fascismului i hitlerismului i au contribuit prin fapte proprii la realizarea scopurilor lor politice, crime prev zute i pedepsite de art. 2, pct. o, comb. cu art. 3, alin. 1 din legea Nr. 312 din 1945, aplica iunea art. 3, alin. ultim din legea Nr. 312 din 1945”¹⁰.

Ordonan a Tribunalului Poporului cuprindea i al i 4 gazetari, care nu fuseser g si i în luna mai a anului 1945, urmând a fi judeca i în lips .

Primul dintre cei 4 la care ne referim este Grigore Manolescu, care era considerat vinovat „de dezastrul rii prin s vârlire de crime de r zboi, prin aceea c s-a pus în slujba hitlerismului i fascismului i a contribuit prin acte proprii la realizarea scopurilor lor politice, crime prev zute i pedepsite de art. 2, pct. o, comb. cu art. 3, alin. 1 din legea Nr. 312 din 1945, precum i prin aceea c a p r sit teritoriul na ional pentru a se pune în slujba hitlerismului, activând ca ministru al propagandei în guvernul na ional al lui Horia Sima, crim prev zut i pedepsit de art. 2, pct. 1, comb. cu art. 3, alin. 2 din legea Nr. 312 din 1945; cu aplica iunea art. 101 din codul penal i a art. 3, alin. ultim din legea Nr. 312 din 1945”¹¹.

Ceilal i 3 ziari ti, considera i „vinova i de dezastrul rii prin s vârlirea de crime de r zboi, prin aceea c s-au pus în slujba fascismului i hitlerismului i au contribuit prin acte proprii la realizarea scopurilor lor politice, crime prev zute i pedepsite de art. 2, pct. o, comb. cu art. 3, alin. I din legea Nr. 312 din 1945, cu aplica iunea art. 3, alin. ultim din legea Nr. 312 din 1945”¹², erau urm torii: Gabriel B l nescu, Pan Vizirescu, Aurel Cozma.

⁸ „Monitorul Oficial”, nr. 119/ 29 mai 1945, partea I, p. 4442.

⁹ *Ibidem.*

¹⁰ *Ibidem.*

¹¹ *Ibidem.*

¹² *Ibidem.*

Ordonanța de trimitere în judecată se încheia cu alți 2 importanți jurnaliști: Ion Dobrescu și Nichifor Crainic și Stelian Popescu.

Acești 2 gazetari erau considerați „vinovați de dezastrul țării prin aceea că s-au pus în slujba hitlerismului și a fascismului și au contribuit cu intenție criminală prin fapte proprii la realizarea scopurilor lor politice, crime prevăzute și pedepsite de art. 2, alin. 2, combinat cu art. 3, alin. 1 al legii Nr. 312 din 24 Aprilie 1945, pentru urmărirea și sancționarea celor vinovați de dezastrul țării și de crime de război”¹³.

Sfârșitul lunii mai a anului 1945, mai exact 30 mai, a coincis cu declanșarea efectivă a procesului celor 14 ziariști.

Printre cei prezentați au fost judecați în lipsă, 3 dintre aceștia găsiți în refugiu în afara țării: Stelian Popescu, Pamfil Mică, Grigore Manolescu. Ceilalți 4 gazetari - Nichifor Crainic, Aurel Cosma, Pantelimon Vizirescu și Gabriel Bălanescu - nu fuseseră încă găsiți de organele de urmărire.

Procesul orchestrat de către guvernarea înseamnă aducerea pe banca acuzărilor a reprezentanților unei generații de gazetari care sprijinise efortul de dezvoltare democratică a României Mari, fiind „puse sub acuzare ideea națională și toate valorile esențiale ale României ante 1945”¹⁴.

Obiectivul real al procesului este evocat cu claritate de către unul dintre inculpați, gazetarul Ilie Popescu-Prundeni: „Noi suntem pe banca acuzării numai 14 și prezenți, după cum se vede, numai 7. A adăpi, noi, cei de aici, reprezentăm presa de ieri și, de asemenea, purtăm pe umeri onoarea sau dezonora presei române de ieri [...] În viața politică nu există un adevăr absolut. Există numai adevăruri, care sunt valabile într-o epocă și nu mai sunt valabile în alta”¹⁵.

Punctul de vedere exprimat de Ilie Popescu-Prundeni demonstrează faptul că noile autorități nu intenționau să accepte ceea ce enunțau ziariștii supuși judecării, respectiv acele „adevăruri care sunt valabile într-o epocă și nu mai sunt valabile în alta”, conform afirmației gazetarului amintit.

În ceea ce privește învinuirile aduse, vom avea în vedere acuzațiile aduse celui care era învinuit ca fiind „primul colaborator al lui Ilie Rădulescu la «Porunca Vremii», vinovat de aceleași infracțiuni ca și stăpânul său”¹⁶, Ilie Rădulescu fiind caracterizat la rândul său astfel: „fascist, germanofil, a pregătit intrarea în Axă, a susținut războiul împotriva Națiunilor Unite, a antajat fără scrupul pe cei care nutreau păreri contrarii, a uneltit împotriva democrației, a denunțat nemicii pe luptătorii democrației, a fost stipendiat de puterile Axei, a fost cel mai sinistru apărător din presa reacționară”¹⁷.

---

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Dinu C. Giurescu, *Uzurpatorii. România. 6 martie 1945 – 7 ianuarie 1946*, Editura Vremea XXI, București, 2004, p. 260.

¹⁵ *Ibidem*, p. 260–261.

¹⁶ „Monitorul Oficial”, nr. 111/ 19 mai 1945, partea I, p. 4093.

¹⁷ *Ibidem*.

Procesul inițiat de către guvernul dr. Petru Groza era îndreptat împotriva tuturor celor care îndrăzneau să exprime alte puncte de vedere, evident critice, față de noul regim procomunist.

Factorul propagandistic a jucat un rol deosebit de important în ceea ce privește prezentarea în fața opiniei publice a etapelor procesului în care erau implicați doar 7 din cei 14 gazetari excluși din presă în conformitate cu Jurnalele nr. 784/ 17 mai 1945 și nr. 993/ 4 iulie 1945 ale Consiliului de Miniștri.

Acest rol l-a jucat aceeași principală publicație cotidiană a Partidului Comunist, „Scântea”, care a reflectat pe larg în paginile sale derularea procesului intentat la sfârșitul lunii mai 1945 acelor ziariști, comentariile celor care activau în corpul redacțional al publicației comuniste înscriind-se pe coordonatele unei propagande bine puse la punct de structurile specializate ale Partidului Comunist Român, rândurile de față redând aspecte regăsite în cotidianul comunist cu privire la derularea procesului respectivilor gazetari.

Pentru a ilustra etapele procesului, accentul va fi pus pe descrierea judecății celor 2 importanți gazetari care își găsiseră refugiul în vestul Europei, mai exact Stelian Popescu și Pamfil Păicar.

Cei doi oameni de presă erau considerați o amenințare pentru autoritățile controlate în mare măsură de Partidul Comunist Român, cu atât mai mult cât se aflau în libertate, aceștia, prin activitatea lor publicistică, reprezentând lideri de opinie a căror influență la nivelul cetățeanului fusese demonstrat de-a lungul timpului, personalitatea și articolele acestora putând constitui repere și pentru jurnaliștii mai tineri, guvernul Groza urmînd să limiteze, până la eliminare, tot ceea ce era legat de cei doi reprezentativi gazetari români.

În ceea ce îl privește pe Stelian Popescu, judecat în contumacie, acesta a „beneficiat” de serviciile acuzatorului public Alexandra Sidorovici.

Conform celor consemnate în rechizitoriu, aceasta îl învinuiește pe Stelian Popescu că: „În 1940 a pregătit dictatura antonesciană și aservirea noastră lui Hitler, printr-o avalanșă de articole. [...]”

La 6 septembrie 1940, după ce printr-o lungă campanie a pregătit opinia publică pentru venirea unui om care trebuia să fericească acest țară, salut guvernul Antonescu cu un strigăt de bucurie: «Iată-l!» - a apărut numele articolului – este generalul Antonescu, omul în care de mult neamul românesc își pune nădejdea...

În 1941 țara este aservită nemților, care o exploatează ca pe o colonie. Lozinca lor este: «Un randament cât mai mare, prin orice mijloc, pentru susținerea războiului de cucerire în România.» Universul, în sprijinirea acestei lozinci, publică trei articole, două cu titlul «Ordine și producție», iar al treilea cu titlul «Ordine, producție, muncă», în care cu servilismul care caracterizează foaia lui Stelian Popescu, se pune cu totul în slujba intereselor nemice.

«Din izvor autorizat», spune Universul, am fost informa i c o personalitate proeminent a dat urm torul sfat rii noastre. Ordinea i produc ia este tot ce se recomand ast zi ca mai bun pentru ara noastr (Germania – not F.G.).

Îl acuz pe Stelian Popescu de complicitate la crimele lui Hitler, de atragerea României într-un r zboi criminal.

Stelian Popescu a fost acela care în Universul a dus campania cea mai reac ionar de nimicire a lupt torilor antifasci ti, de nimicire a oric rei idei progresiste.

Nu a reu it s o fac , fiindc adev rul nu se poate strivi sub c lcâi, dar a încercat s o fac i mul i din cei care au murit sau i-au distrus s n tatea în închisori, îl acuz ast zi pe Stelian Popescu. Stelian Popescu a condus campaniile împotriva profesorilor Constantinescu-Ia i i Iorgu Iordan; el a contribuit în larg m sur la trimiterea în închisori a atâtor antifasci ti. [...]

A sus inut în scris rasismul i pe legionari i a militat pentru completa noastr aservire Germaniei hitleriste.

A preg tit poporul pentru r zboiul dus de Antonescu i a sus inut acest r zboi prin pres .

Înainte de 23 August (1944 – not F.G.), din motive de s n tate, a plecat în Elve ia, dar poporul român tie mai bine de ce a fugit din ar Stelian Popescu i îl va g si în Elve ia i chiar peste apte m ri i ri dac va fi nevoie¹⁸.

Având ca atribu ie, în calitatea sa de acuzator public, i analiza dosarului referitor la Nichifor Crainic, Alexandra Sidorovici se pronun i asupra pedepsei care trebuie s îi fie aplicat acestuia.

Astfel, Alexandra Sidorovici concluzioneaz în finalul rechizitoriului, pronun ându-se asupra pedepselor care trebuie aplicate celor 2 gazetari: „Atât Stelian Popescu cât i Nichifor Crainic se fac vinova i de dezastrul rii. Ei s-au pus în slujba lui Hitler.

Pentru urm rirea i sanc ionarea lor cerem s fie aplicat maximum de pedeaps , adic deten ia grea pe via i s se aplice acuza ilor degradarea civic cu confiscarea averii, ca cel pu în o parte din avutul pe care l-au jefuit, s se întoarc acolo de unde a pornit, s se întoarc în patrimoniul poporului românesc¹⁹.

Aflat în Elve ia în momentul desf ur rii procesului, Stelian Popescu s-a refugiat la Madrid dup 15 noiembrie 1945, existen a sa intrând într-un con de umbr . Importantul gazetar al perioadei interbelice nu i-a mai f cut cunoscute punctele de vedere cu privire la evolu ia politic a României, a Europei în ansamblu, inexisten a, cel pu în în ar , ca i în cazul lui Pamfil eicaru, a unor documente de arhiv edificatoare asupra activit ii celor 2, constituind un obstacol

---

¹⁸ Horia Liman, *Acuzatorii publici au cerut o pedeaps dreapt pentru ziarii tr d tori. Aspecte în „Scân teia“, nr. 241/ 3 iunie 1945, p. 5.*

¹⁹ *Ibidem.*

în analizarea obiectiv a destinului unora dintre cei mai reprezentativi gazetari ai României în prima jumătate a secolului trecut.

Îndreptându-ne atenția spre Pamfil Țeicuș, acesta a cunoscut o soartă diferită comparativ cu ceilalți ziariști prezenți în boxa acuzaților în anii 1945 – 1947, pentru că România în ziua de 12 august 1944, activitatea sa publicistică din exil fiind deosebit de bogată și caracterizându-se printr-o atitudine anticomunistă ferm bazată pe atacuri la adresa Partidului Comunist Român, a Uniunii Sovietice și a principiilor marxiste și leniniste reprezentate de cele două entități.

În ceea ce privește ziarul „Curentul”, gazetă legată de activitatea și personalitatea lui Pamfil Țeicuș, acesta îi transmitea președintelui Consiliului de administrație al cotidianului apărut în anul 1928, generalul C. Constantinescu-Klaps, într-o scrisoare datată 26 august 1944, retragerea din această construcție editorială în care gazetarul îi pusese toată energia de-a lungul existenței ziarului: „Lupta mea încetează. Nu mai am nimic de redactat, nimic de regretat dintr-o luptă străbătută de dogoarea unei convingeri. Dacă lupta a fost pierdută, nu înseamnă că a fost nedreaptă cauza. Aș vrea ca evenimentele să-mi dovedească netemeinicia temerilor mele și fericit a fi, chiar cu prețul unei existențe părăsite pentru restul vieții, să nu fi avut dreptate și o colaborare cu Rusia sovietică să fie posibil, România păstrându-și întreaga ei suveranitate”²⁰.

Așa cum se observă, întemeietorul ziarului *Curentul* îi exprima convingerea că o colaborare cu Uniunea Sovietică va fi posibil pornind de la principiul păstrării suveranității României, desfășurarea evenimentelor reliefând contrariul speranței evocate de Pamfil Țeicuș, România fiind supusă din ce în ce mai intens dominației politice, economice, sociale și culturale a Uniunii Sovietice a cărei slujbă docil era Partidul Comunist Român.

În încheierea scrisorii, Pamfil Țeicuș declara: „Mă despart cu tristețe de acest ziar căruia îi-am închinat 17 ani de pasiune, de muncă, de credință... și renunțând, eu servesc aceeași cauză românească”²¹.

După 23 august 1944, cei în responsabilitatea cărorărmăsesse ziarul „Curentul”, au încercat să se adapteze noului context politic intern. S-a încercat transformarea gazetei în ziarul „Curierul”, organ al Partidului Național Românesc.

Ocuparea de către sovietici la 20 septembrie 1944 a imprimeriei ziarului și editarea de către aceștia în acel spațiu tipografic a „Buletinului Armatei Române”, au dus la încetarea apariției gazetei „Curentul” a cărei existență de 17 ani fusese dominată de personalitatea lui Pamfil Țeicuș.

În ceea ce îl privește strict pe întemeietorul ziarului „Curentul”, o primă etapă în acțiunea de înlturare din breaslă ziariștilor profesioniști s-a înfăptuit pe 16

²⁰ Ioan Opri, *op.cit.*, p. 90.

²¹ *Ibidem*.

octombrie 1944, în aceea zi fiind dat publicității prima listă de ziariști cărora li s-a interzis să mai publice, între respectivii gazetari regându-se și Pamfil eicaru.

Un alt aspect care este important a fi semnalat este cel de la sfârșitul lunii ianuarie a anului 1945, când a fost adoptat în Consiliul de Miniștri jurnalul nr. 189/29 ianuarie 1945 privind arestarea unor persoane „b nuite de dezastrul țării”²², între acestea apărând și gazetarul refugiat în vestul Europei.

Precum ceilalți reprezentanți ai presei românești din perioada interbelică și Pamfil eicaru a fost supus prevederilor represive ale legii pentru epurarea presei, intrat în vigoare în a doua lună a anului 1945, în baza respectivului act normativ fiind adoptat Jurnalul nr. 784/17 mai 1945 al Consiliului de Miniștri, privind excluderea din presă a unor ziariști profesioniști²³.

Acțiunea autorităților politice a fost completată prin integrarea sa, în contumacie, în cel de al II-lea lot al „criminalilor de război”, aduși în fața instanței extraordinare denumită în maniera specifică comunităților, Tribunalul Poporului, formațiunea politică supusă controlului Uniunii Sovietice, apelând, atunci când era necesar să îi legitimeze acțiunile, la „popor”.

Judecata căreia a fost supus Pamfil eicaru, ca și în cazul celorlalți gazetari aduși în fața instanței la sfârșitul lunii mai a anului 1945 și condamnați pe 4 iunie același an, a avut la bază prevederile legii nr. 312/1945, pentru urmărirea și sancționarea celor vinovați de dezastrul țării sau de crime de război²⁴.

Un element de bază în derularea procesului este reflectat în ziarul „Scânteia”²⁵, acesta fiind rechizitoriul acuzatorului public Constantin Vicol, referitor la gazetarul aflat în afara granițelor țării.

Și în ceea ce îl privește pe Pamfil eicaru, rechizitoriul amintit, ca argumente în favoarea pronunțării de către instanța extraordinară a sentinței de condamnare la moarte a gazetarului refugiat în afara țării, se rezumă la auzita de aceeași acuzație de antaj prin care Pamfil eicaru i-ar fi constituit propriul trust de presă.

Totodată este acuzat de atacarea instituțiilor fundamentale ale țării, instituții care, așa cum sunt văzute de acuzatorul Constantin Vicol, apropiat al noii puteri cu origini „populare-muncitorești”, trebuie să aibă la temelie funcțiunile lor „organizatorii muncitorești pe baze democratice”²⁶, formule specific reprezentanților stângii totalitare care avea misiunea transformării României într-un stat de „democrație populară”, în realitate un regim totalitar de sorginte comunist în care, așa cum s-a dovedit în cei 45 de ani de existență, categoria muncitorilor, alături de celelalte componente socio-economice, a fost supus numeroaselor constrângeri în ceea ce privește nivelul de trai și libertățile cetățenești.

---

²² „Monitorul Oficial”, nr. 38/16 februarie 1945, partea I, p. 1106–1107.

²³ „Monitorul Oficial”, nr. 111/19 mai 1945, partea I, p. 4093–4095.

²⁴ „Monitorul Oficial”, nr. 94/24 aprilie 1945, partea I, p. 3362–3364.

²⁵ Horia Liman, *art.cit.*, p. 4.

²⁶ *Ibidem*.

O altă acuzație are ca fundament articolul „Pentru rasă și civilizație”, datat 23 iunie 1941. Pamfil eicaru este învinuit de aducerea în atenția opiniei publice a scopurilor „de agresiune în războiul pe care-l pornește Germania, război străin de interesele și de cerințele politice ale țării noastre, făcând prin aceasta jocul propagandei hitleriste”²⁷.

Dincolo de terminologia specifică, cu valoare propagandistică, a celor care reprezentau autoritatea statului începând cu 6 martie 1945, scopul real și principal al participării României, începând cu 22 iunie 1941, era acela al eliberării Basarabiei și nordului Bucovinei, ocupate abuziv și agresiv de Uniunea Sovietică la sfârșitul lunii iunie a anului 1940.

O a treia acuzație, dar fără a fi aduse argumente, este aceea a susinerii de către Pamfil eicaru a ideii că Germania va ieși cu siguranță învingătoare în cel de-al doilea război mondial.

Actul de acuzare are în vedere și activitatea sa de refugiat politic în afara țării, desfășurată după 23 august 1944, gazetarul fiind făcut responsabil de atitudine „așa toare în contra României”²⁸, de fapt Pamfil eicaru atrăgând atenția asupra unor aspecte legate de pericolul pe care îl reprezenta comunismul și Uniunea Sovietică pentru România, pentru spațiul est-european în ansamblu, pe cale de a se înfăptui cu acceptul tacit al Statelor Unite și Marii Britanii.

Ca argument, în sprijinul celor susținute de Pamfil eicaru, poate fi utilizat exprimarea punctului său de vedere cu privire la sentința de condamnare la moarte, solicitată în rechizitoriu și care a fost înscuț de Tribunalul Poporului, Pamfil eicaru, considerând în 1948, la 3 ani după pronunțarea sentinței, că aceasta s-a datorat atitudinii sale ferme față de amenințarea comunistă, față de imperialismul rusesc, atitudine prezentă de-a lungul întregii sale activități sale de publicist: „În 1945 eu eram un condamnat la moarte pentru crima de a fi denunțat invariabil pericolul comunist și imperialismul rusesc. În 1943, Iuliu Maniu mi-a cerut să-i trimit tot ce am scris asupra Rusiei sovietice; numai de la 1936 scrisesem 740 de articole asupra aceluiași subiect. Condamnarea la moarte era deci logic: un obligatoriu omagiu adus unei atitudini a că de categorice”²⁹. Această atitudine, chiar dacă nu a fost susținută imediat după prășirea țării înainte de 23 august 1944 sau în timpul judecării sale în contumacie, poate fi considerată, privind din sfera puterii comuniste de la București, ca îndreptată contra României, cu care Partidul Comunist Român se contopea treptat, ara fiind însă în acel moment pe cale de a deveni o anexă politică și economică a Uniunii Sovietice.

---

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ Horia Liman, *art.cit.*, p. 4.

²⁹ Citatul reprezintă un fragment al unei scrisorii trimise de Pamfil eicaru pe 8 aprilie 1948, din Spania, de la Palma de Mallorca, fragment evidențiat la pagina 30 a lucrării lui Victor Frunz, intitulată *Destinul unui condamnat la moarte. Pamfil eicaru*, Editura Victor Frunz, București, 2001.

În ceea ce privește activitatea sa editorială, articolele sale, tipărite în 2 volume, cuprinzând anii 1928 – 1944, au fost înleasurate din rafturile librăriilor, iar cartea sa *Am avut dreptate*, apărută la Lisabona și Paris în anul 1945 a circulat în secret la București.

Anul 1948 a reprezentat o nouă etapă în lupta purtată de Partidul Comunist, stăpânitor total al puterii politice, împotriva lui Pamfil Eicaru.

Astfel, la 20 februarie 1948, prin Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 165³⁰, i s-a retras cetățenia română, alături de alte 34 de personalități aflate în exil, jurnalul respectiv consemnând totodată și confiscarea averii mobile și imobile a tuturor celor 35 de persoane.

Condamnarea celor 14 gazetari a venit în ziua de 4 iunie 1945, mărțurie fiind ziarul „Scântea” din 6 iunie 1945³¹, Tribunalul Poporului pronunțând următoarea sentință:

„1. PAMFIL EICARU pentru că a părăsit țara natală și s-a pus în slujba inamicilor României, a atacat prin viuză graiă aliații rii, PEDEAPSA CU MOARTEA iar pentru faptul de crimă pentru dezastrul rii, se pedepsește cu detențiunea grea pe viață, iar conform art. 1 Codul Penal se aplică pedeapsa cea mai grea.

Osebit mai este condamnat la confiscarea întregii averi, afară de cea provenită din succesiuni.

2. IONEL DIMITRESCU pentru crimă de dezastrul rii, fiindcă s-a pus în slujba hitlerismului și fascismului, la detențiunea grea pe timp de 20 ani, degradare civică 10 ani și confiscarea averii soției și descendenților.

3. ROMULUS DIANU pentru crimă de contribuție la dezastrul rii și instigare la crime de război, la 20 ani detențiunea grea, 10 ani degradare civică și confiscarea averii.

4. ROMULUS SEIANU pentru aceleași vini, la detențiunea pe viață, 10 ani degradare civică și confiscarea averii.

5. ILIE R. DULESCU condamnat cu majoritate de 7 voturi pentru instigare la crime de război, la muncă silnică pe viață și 10 ani degradare civică iar pentru contribuția la dezastrul rii, condamnat în unanimitate la detențiunea grea pe viață, aplicându-se conform codului penal, pedeapsa cea mai grea. Condamnat și la confiscarea întregii averi atât pe numele său, al soției și descendenților, afară de cea provenită din succesiuni.

6. I. P. PRUNDENI pentru crima de dezastrul rii, la detențiunea grea pe viață și confiscarea averii.

7. AL. HODO pentru crima de contribuție la dezastrul rii la 20 ani detențiunea, 10 ani degradare civică și confiscarea averii.

---

³⁰ „Monitorul Oficial”, nr. 44/ 23 februarie 1948, partea I-a, p. 1553.

³¹ Sentință în procesul gazetarilor trădători în „Scântea” nr. 243/ 6 iunie 1945, p. 1, 4.

8. RADU DEMETRESCU-GYR pentru crima de contribu ie la dezastrul rii, la deten iune riguroas pe timp de 12 ani, cinci ani degradare civic i confiscarea averii.

9. GRIGORE MANOILESCU pentru c a p r sit ara natal i s-a pus în slujba inamicilor României ca ministru al Propagandei în guvernul Horia Sima, la PEDEAPSA CU MOARTEA, iar pentru contribu ie la dezastrul rii la deten iune grea pe via , cu confiscarea averii, urmând a i se aplica conform codului penal, pedeapsa cea mai grea.

10. GABRIEL B L NESCU pentru crima de contribu ie la dezastrul rii prin s vâ r irea de crime de r zboi, la deten iunea grea pe via , degradare civic pe 10 ani i confiscarea averii.

11. PAN.VIZIRESCU pentru crima de contribu ie la dezastrul rii, la deten iune grea pe via , degradare civic pe 10 ani i confiscarea averii.

12. AUREL COSMA pentru crima de contribu ie la dezastrul rii, la deten iune grea pe via , 10 ani degradare civic i confiscarea averii.

13. ION DOBRE ZIS NICHIFOR CRAINIC pentru crima de dezastrul rii la deten iune grea pe via , 10 ani degradare civic i confiscarea averii.

14. STELIAN POPESCU pentru crima de contribu ie la dezastrul rii, la deten iune grea pe via , 10 ani degradare civic i confiscarea averii personale, a so iei i descenden ilor, afar de cea provenit din succesiuni³².

Din cele consemnate de c tre oficiosul Partidului Comunist Român, rezult c to i cei 14 gazetari au declarat recurs, acesta fiind respins pe 12 iunie 1945.

Desf urarea procesului a fost înso it de „manifest ri” ale „oamenilor muncii” care î i exprimau „satisfac ia” în ceea ce prive te judecarea gazetarilor din cadrul celui de al doilea lot al „criminalilor de r zboi”, în realitate demonstra ii bine puse la punct de Partidul Comunist Român i organiza iile de mas subordonate acestuia.

Exprimarea ata amentului fa de inculparea celor 14 gazetari a venit pe 31 mai 1945 i din partea Sindicatului Ziari tilor Profesioni ti, intrat sub controlul Partidului Comunist.

Rezolu ia respectivei organiza ii profesionale a fost enun at în timpul desf ur rii procesului chiar de unul dintre acuzatorii publici, Constantin Vicol, scopul fiind acela de a crea percep ia, la nivelul opiniei publice, c îns i breasla ziari tilor se delimiteaz de activitatea gazetarilor judeca i, aceast pozi ie a Sindicatului Ziari tilor Profesioni ti fiind o dovad a subordon rii sale intereselor politice ale extremei stângi de sorginte totalitar : „D-sa d citire rezolu iei prin care Sindicatul Ziari tilor în tiin eaz c ia act cu satisfac ie de trimiterea în judecata Tribunalului Poporului a primului lot de ziari ti tr d tori ai intereselor poporului i

---

³² *Sentin a în procesul gazetarilor tr d tori...*, p. 4.

de Stat, subliniind că aceștia au fost epurați din presă pentru activitate pusă în slujba dușmanilor de moarte ai României³³.

Manifestările celor al căror unic reprezentant se considera Partidul Comunist Român au constat în publicarea în presa formațiunilor politice respective a „mesajelor” diferitelor categorii profesionale care cereau pedepsirea aspră a ziariților, caracterul exprimării fiind specific activiștilor comuniști înscrinați cu propaganda.

Un prim astfel de mesaj la care vom face referire este cel al lucrătorilor din cadrul Imprimeriilor „Curierul”, apărut în „Scânteia”³⁴, în numele acestora pronunându-se, pe 30 mai 1945 reprezentantul Comitetului de Fabrică și președintele Comitetului Cultural al societății constituite de Pamfil Mică: „Toți cuvântătorii au înfierat activitatea ziariștilor trădători care au susținut pe dușmanii noștri. Aprobând ciopârțirea noastră prin diktatul de la Viena precum și predarea ei în mâna Germaniei fasciste, acești ziariști au trădat poporul”³⁵.

Acuze formulate la comanda politică a Partidului Comunist care controla tot ceea ce reprezenta mișcarea sindicală și muncitorească, acuze lipsite de probe convingătoare, acestea reprezentau mesajele trimise din afară de către grupurile sindicale înscrise în Confederația Generală a Muncii, organizație subordonată extremei stângi totalitare.

Reprezentantul ziariștilor „democrați”, mai exact a acelor gazetari supuși directivelor politice ale Partidului Comunist, și-a exprimat, în aceeași notă specifică, punctul de vedere asupra rolului jucat de gazetarii inculpați care „s-au pus în slujba fascismului internațional și a celui național pentru arginții lui Mussolini, Hitler, Antonescu și Killinger, [...] au filtrat zi de zi venin în sufletul cititorilor”³⁶.

Un mesaj de condamnare a venit și din partea celor care își desfășurau activitatea în cadrul trustului de presă „Universul”, patronat până pe 4 iulie 1945 de Stelian Popescu: „Muncitorii, funcționarii și ziariștii întreprinderii «Universul», ne-am întrunit azi 31 mai 1945 pentru a ne spune cuvântul în legătură cu judecarea lotului de ziariști, criminali de război care dau azi socoteală de activitatea lor nefastă în fața judecătorilor poporului.

Noi muncitorii, funcționarii și ziariștii din această întreprindere, care am fost siliți ani de-a rândul să tipărim otrava lor, privim cu scârbă și cu ură la aceste hiene ale scrisului, care au înveninat opinia publică multă vreme, punându-se în slujba fascismului și hitlerismului care au dus țara la dezastru”³⁷.

---

³³ Horia Liman, *art.cit.*, p. 4.

³⁴ *Muncitorii de la «Curierul» și «Universul» cer osândă aspră pentru ziariștii trădători* în „Scânteia” nr. 240/ 2 iunie 1945, p. 5.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Muncitorii de la «Curierul» și «Universul» cer osândă aspră pentru ziariștii trădători...*, p. 5.

³⁷ *Ibidem*.

Mesajul nu îl uit nici pe Stelian Popescu despre care se consemna, într-un limbaj extrem de virulent și agresiv, cu valențe specifice propagandei comuniste, apropiat de cel al rechizitoriului întocmit de Alexandra Sidorovici, limbaj menit să impresioneze pe cei mai puțin cunosători ai personalității și activității respectivului gazetar: „În special criminalul Stelian Popescu ajuns în fruntea „Universului“ prin manopere criminale, care în anul 1916 a tratat cu nemii coteropitori ai răii vânzarea ziarului (Muntenia era în acel an sub ocupația armatei germane – not F.G.), în anul 1924 a aplaudat și elogiât opera criminală de represiune împotriva paucilor locuitori din Tatar-Bunar. Ani și ani de-a rândul, prin foaia sa, a dezlănțuit cea mai mârșă și mincinoasă campanie împotriva Uniunii Sovietice, propagând în același timp ura de ras, plătind și asmuțind bande de derbedei împotriva ziarelor democratice care îl demascau. În felul acesta Stelian Popescu a otrăvit masele poporului român cu otrava fascistă, deschizând drumul liber nefastei dictaturi antonesciene.

Iar fașade noi muncitorii, funcționarii și ziarii, Stelian Popescu a fost cel mai crud exploatator și cel mai înverșunat dușman al nostru. Numeroși sunt cei care au sacrificat viața lor pentru setea de îmbogățire a acestui vampir: Gheorghe Lazăr și Ștefan Crăciun au căzut morți chiar în exercitarea funcțiilor la mașinile la care lucrau.

Simind dezastrul și înfrângerea hoardelor hitleriste și triumful democrației, Stelian Popescu a fugit în Elveția, crezând prin aceasta că va scăpa de judecata poporului.

Pentru că un asemenea lucru s-a nu se mai poate repeta, noi muncitorii, funcționarii și ziarii cerem Tribunalului Poporului să-i pedepsească cât mai aspru.

Făcând scut în jurul guvernului de largă concentrare democratică Petru Groza, strigăm:

Trăiască Guvernul Petru Groza!

Trăiască Tribunalul Poporului!

Trăiască acuzatorii publici!

La ocnă cu agenții hitleriști din presa românească!³⁸

Tot în „Scânteia“³⁹ este publicat moștirea personalului de la Institutul de Arte Grafice „Luceafărul“:

„Personalul Institutului de Arte Grafice „Luceafărul“, întrunit în adunare generală în ziua de 30 mai 1945 și luând cunoștință de al doilea lot de criminali de război, al căror proces a început, înfierează cu indignare activitatea ziariștilor fasciști puși în solda lui Hitler și Mussolini, activitate de trădare față de neam și față de țară, propagând ura de ras, îndemnând la asasinat și în special învâlbând

³⁸ *Ibidem.*

³⁹ „Muncitorii de la «Curierul» și «Universul» cer osândă aspră pentru ziariștii trădători...», p. 3.

masele populare, prin propaganda hitlerist , în contra pa nicului i marelui nostru vecin U.R.S.S. – i cere aspra lor condamnare.

Asigur m Tribunalul Poporului de toat simpatia noastr i-l vom sprijini din toate puterile pentru ca s cure e ara de to i criminalii de r zboi⁴⁰.

Se observ c acuzele privind „activitatea de tr dare fa de neam i fa de ar , propagând ura de ras , îndemnând la asasinat i în special învr jbind masele populare, prin propaganda hitlerist “, cuprinse în aceast mo iune se reg sesc atât în cadrul Jurnalului nr. 784/ 17 mai 1945, al Consiliului de Mini tri, cât i în rechizitoriile gazetarilor supu i judec ii Tribunalului Poporului, acest limbaj comun fiind specific agen ilor de propagand ai Partidului Comunist, a reprezentan ilor acestei forma iuni politice obedient Moscovei.

P strând acela i limbaj specific, cei care î i desf urau activitatea în cadrul tipografiei „Rotativa“ au „sim it“ nevoia de a se pronun a în privin a procesului gazetarilor, solicitând „ca toate aceste vipere care nu au f cut altceva decât s semene vrajb i ur , s ne împing la r zboiul contra U.R.S.S. i alia ilor no tri, prin scrisul i prin presa pe care au condus-o i s ne arunce în ghearele fascisto-hitleriste, s fie condamna i cât mai aspru, pentru ca s nu mai poat otr vi suflelele tineretului nostru, nici prin scris i nici prin grai“⁴¹.

În acest angrenaj al solicit rii de c tre diferite structuri i organiza ii socio-profesionale a pedepsirii celor 14 ziari ti de c tre instan a juridic extraordinar , s-a integrat i Societatea Scriitorilor Români, unii dintre respectivii gazetari fiind i c rturari i în aceast calitate cunoscând coordonatele represiunii politice.

Conform buletinului zilnic de tiri interne, datat 31 mai 1945 i realizat de Ministerul Propagandei Na ionale, acea structur profesional a stabilit c „fa de trimiterea în judecata Tribunalului Poporului a acelora care, prin scrisul lor, au împins ara spre dezastru, î i exprim convingerea c to i vinova ii vor fi sanc iona i exemplar, sanc ion rile oglindind sentimentele de legitim repulsie a întregii opinii publice.

Societatea Scriitorilor Români ine s precizeze cu acest prilej c a fost cea dintâi institu ie de cultur care a în eles s elimine din rândurile sale pe membrii afla i ast zi pe banca acuz rii pentru activitatea lor nefast i potrivit intereselor neamului“⁴².

i alte categorii socio-profesionale i-au „exprimat“, în maniera comun unor astfel de documente publice, punctul de vedere cu privire la judecarea celor 14 ziari ti.

Astfel, lucr torii din cadrul Societ ii de Gaz i Electricitate din Bucure ti, în cadrul adun rii extraordinare din 29 mai 1945, au luat în discu ie procesul „celui de al doilea lot al criminalilor de r zboi «gazetarii», pe care muncitorimea întreag

---

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Muncitorii i func ionarii din tipografii înfiereaz pe ziari tii criminali de r zboi...*, p. 3.

⁴² A.N.I.C., fond Ministerul Propagandei Na ionale, Direc ia Presa intern , dosarul 1005/ 1945, f. 166.

îi consider autorii morali ai tuturor f r delegilor s vârite în timpul lui Antonescu⁴³, solicitând „ca to i cei vinova i s fie aspru pedepsi i, pentru ca odat cu aceasta, presa româneasc s fie cur it de neghina fascist , care a otr vit min ile, i ca s - i îndeplineasc adev rata sa misiune de l murire i luminare a întregului popor.

Cerem cu toat energia pedeapsa maxim pentru to i acei care au otr vit sufletul poporului român, ab tându-l de la drumul spre progres i întârziindu-l de la realizarea n zuin elor sale.

Tr iasc Tribunalul Poporului!

Moarte criminalilor de r zboi!

La ocn cu fasci tii din presa româneasc !⁴⁴

În completarea mesajelor „spontane“ trimise de diferite organiza ii i grup ri sindicale, autorit ile, forma iunile politice componente ale guvernului dr. Petru Groza, organizau întruniri publice în cadrul c rora cei care se adresau participan ilor solicitau imperativ condamnarea drastic a inculpa ilor din cadrul celui de al doilea lot al „criminalilor de r zboi“.

Este de remarcât, de altfel, respectivele învinuri înscriind-se în logica i în contextul acelei perioade, c acuzele la adresa celor 14 ziari ti erau similare cu cele prezente în rechizitoriile acuzatorilor publici, în mijloacele de informare în mas , în declara iile publice ale reprezentan ilor guvernamentali.

O astfel de manifesta ie public s-a desf urat pe 1 iunie 1945, în sectorul IV Ro u din Bucure ti, fiind organizat de Uniunea Patrio ilor, grupare component a cabinetului Petru Groza i care era condus de însu i ministrul propagandei na ionale, Petre Constantinescu-Ia i.

Date cu privire la acea întrunire i la discursurile inute sunt cuprinse în buletinul zilnic intern trimis spre publicare presei de c tre Ministerul Propagandei Na ionale, respectivul document consemnând:

„În Sectorul IV Ro u a avut loc o întrunire de mari propo ii în sala i gr dina «UNIC», care deveniser neînc p toare pentru publicul venit la chemarea Uniunii Patrio ilor. În jurul megafoanelor din fa a s lii, mul imea se strânsese în num r mare, manifestând însufle it.

Pe estrad au luat loc d-nii Prof. Constantinescu-Ia i, Ministrul Propagandei, Ha ieganu, din partea Comitetului Central U.P., ziaristul G. Zaharia, Stoicescu i V. Sârbu, muncitor tipograf.

Deschizând întrunirea, d. Stoicescu subliniaz importan a deosebit a verdictului ce se va da în procesul celui de al doilea lot de criminali, ziari tii fasci ti, [indescifrabil], pedepsindu-se otr vitorii de suflete i r spunz torii dezastrului rii.

D. Gh. Zaharia, ziarist, în numele presei democratice, arat în cuvântul s u vinov ia grav a acelora care se afl în boxa acuza ilor, a ziari tilor fasci ti, care

⁴³ *Muncitorii i func ionarii din tipografia i înfiereaz pe ziari tii criminali de r zboi...*, p. 3.

⁴⁴ *Ibidem*.

prin scrisul lor au împins ara în criminalul r zboi, au f cut s curg sângele atâtor fii ai rii, au provocat masacre de oameni nevinova i i au adus nenorocire poporului român.

Dup ce arat chipul îndr zne i demn cum a lucrat sub dictatura fascist presa democratic , subliniaz prin compara ie metodele corupte i nedemne ale presei fasciste, ai c rei reprezentan i se afl azi pe banca acuza ilor. [...]

Dup cuvântul muncitorului tipograf V. Sârbu, de la «Universul», care înfiereaz opera criminal a ziari tilor fasci ti, oprindu-se asupra figurii odioase a lui Stelian Popescu, spoliatorul lucr torilor de la Drajna i al muncitorilor tipografi de la «Universul», - urmeaz dl. Ha ieganu, din partea Comitetului Central al U.P.-ului, care a eviden iat profe iile mincinoase ale ziari tilor fasci ti, cu privire la «succesele» armatelor hitleriste în R s rit, care la pu în timp au fost zdrobite de glorioasa Armata Ro ie. Vorbitorul trece apoi în revist figurile ziari tilor care se afl azi pe banca acuz rii i subliniaz c scopul activit ii lor criminale nu a fost decât l comia de bani, ca în cazul unui Pamfil eicaru, Ilie R dulescu, Stelian Popescu⁴⁵.

Întrunirea s-a încheiat în nota obi nuit a manifesta iilor organizate de Partidul Comunist Român i grup rile satelite ale acestuia, cum era i cazul Uniunii Patrio ilor, adoptându-se o mo iune prin care se cerea, în numele cet eniilor din sectorul IV Ro u al Capitalei (în toate ac iunile pe care Partidul Comunist i grup rile politice apropiate acestuia le organizau, era invocat „poporul“, considerat ca o „mas de manevr “, prin apelul adresat „maselor“ extrema stâng totalitar , sprijinit de Uniunea Sovietic , încercând s - i legitimeze prezen a pe scena politic româneasc – not F. G.), formularea de c tre Tribunalul Poporului a celei mai aspre sentin e:

„D. St nescu d apoi citire urm toarei mo iuni:

Ascultând cuvânt rile frunta ilor no tri, noi cet enii sectorului IV Ro u în semn de protest i desolidarizare fa de ac iunea criminal a unui grup de ziari ti fasci ti care: au sprijinit alian a cu Germania hitlerist ; au preg tit cotropirea i dezastrul rii; au jertfit flac ra tineretului în r zboiul criminal antisovietic; au a â at la ur , jaf i crim ; au fost uneltele opresiunii fasciste contra poporului, realizând prin aceasta [indescifrabil]; cerem pedepsirea lor cea mai aspr . Sentin a lor s fie pild c urgia poporului nu iart pe cei ce l-au în elat i tr dat.

Mo iunea va fi prezentat Tribunalului Poporului de o delega ie format din d-nii St nescu C., Anghel I., Ana erban, V. Ionescu, V. Sârbu i Miclea N⁴⁶.

Cercul reprezentând procesul epur rii politice în pres se închidea prin confiscarea averii celor exclu i din mediul gazet resc, judeca i i condamna i,

---

⁴⁵ A.N.I.C., fond *Ministerul Propagandei Na ionale, Direc ia Pres intern* , dosarul 1006/ 1945, f. 1.

⁴⁶ *Ibidem.*

această ultimă etapă constând în publicarea în „Monitorul Oficial” a unor Anunuri judiciare ale Ministerului Justiției.

Un prim astfel de act a fost *Anunul judiciar al Ministerului Justiției cu privire la confiscarea averii lui Stelian Popescu, fost director al ziarului „Universul”*⁴⁷.

Nici ceilalți gazetari excluși din presă, trimiși în judecată și condamnați nu au fost uitați, averea lor fiind confiscată pe baza *Anunului judiciar al Ministerului Justiției cu privire la confiscarea averii unor ziariști profesioniști*⁴⁸: Pamfil Ieșaru, Ion Dimitrescu, Romulus Dianu, Romulus Șeianu, Ilie Popescu-Prundeni, Alexandru Hodoș, Radu Demetrescu-Gyr, Grigore Manoilescu, Gabriel Bălanescu, Pan Vizirescu, Aurel Cozma, Ilie Rădulescu, Nichifor Crainic.

Acest proces a ilustrat principiile guvernului Petru Groza în privința funcționării presei autohtone, în cadrul acesteia trebuind să rămână numai acei gazetari care se aliniau și răspundeau ferocității comenzilor politice ale puterii, ceilalți urmând să fie excluși din profesie, unii chiar ajungând pe banca acuzaților și mai mult, în închisoare, având statutul de deținut politic.

Responsabilitatea asigurării aceluiași statut a revenit aceleiași instanțe extraordinare, instrument juridic supus de asemenea necondiționat Partidului Comunist, cunoscut sub denumirea de Tribunalul Poporului și al cărei scop era acela al pronunțării unor sentințe dinainte hotărâte în cabinetele politice ale guvernanților, ale Moscovei în esență, al cărei reprezentanți controlau sistemul politic de la București și se îndreptau cu pași repezi spre instaurarea, având ca model Uniunea Sovietică, a regimului totalitar al partidului-stat, regim desăvârșit în anul 1948.

În ceea ce privește pe cei rămași în gazetărie, aceia au slujit în totalitate ideologia de extremă stângă, prin scrisul lor devenind instrumente ale propagandei comuniste, ale preamririi conducerilor interni și ai Uniunii Sovietice, tribune ale condamnării, la ordin politic, a oricărei forme de rezistență anticomunistă, fie că se desfășura prin scris, verbal sau pe cale armată.

Între gazetarii sancționați cu excluderea din presă s-au regăsit și importante personalități ale gazetăriei românești interbelice și din timpul celui de al doilea război mondial, pentru a aminti pe Nichifor Crainic care a cunoscut, alături de alți colegi de breaslă, universul concentraționar constituit la nivel național de Partidul Comunist Român, precum și pe Pamfil Ieșaru sau pe Stelian Popescu, cei care și-au găsit refugiul, de asemenea alături de alți gazetari, dincolo de cortina de fier coborât peste estul Europei de către Uniunea Sovietică.

⁴⁷ „Monitorul Oficial”, nr. 192/ 25 august 1945, partea I, p. 7510

⁴⁸ „Monitorul Oficial”, nr. 228/ 6 octombrie 1945, partea I, p. 8707.

**UN EXPORT DE FORȚĂ DE MUNCĂ ÎN CECOSLOVACIA
ÎN ANUL 1947**

EXPORTING LABOUR FORCE TO CZECHOSLOVAKIA IN 1947

Mihaiu Lancuzov*

Abstract

In this survey, we attempt to render clear some matters about 8000 Romanian farming labourers to Czechoslovakia in 1947.

The provisions of the agreement between the two governments have been analyzed as well as the restrictive steps taken by the Romanian authorities in order to obstruct the communist regime opponents to leave the country.

The hard working conditions, most of the Romanian labourers had to endure, determined some of them to leave the farms where they were working and return home earlier the date the contract ended up.

Key words: 1947, farming labourers, export, Czechoslovakia, arduous conditions, repatriation.

Plata împovăra toarelor despăgubiri de război către Uniunea Sovietică, seceta prelungită, degringolada economică, inflația, dar mai ales impunerea cu forță a regimului comunist au făcut ca viața românilor în primii ani după 1945 să fie deosebit de grea.

Instaurat la putere la 6 martie 1945 de către Armata Roșie, guvernul Petru Groza a dezvoltat o cruntă prigoană contra forțelor democratice dorind să-și consolideze cât mai repede și prin orice mijloace puterea în stat. În acest context, rezolvarea gravelor probleme economice a rămas în plan secund.

Prin numirea lui Gheorghiu-Dej în fruntea Ministerului Economiei Naționale, Partidul Comunist a acaparat o structură deosebit de importantă în cadrul procesului de sovietizare a economiei românești. Imediat s-a trecut la etatizarea Băncii Naționale, comuniștii asigurându-și în acest fel controlul operațiunilor bancare, dar mai ales asupra producției și distribuției de mărfuri¹. Incapacitatea guvernului de a gestiona problemele a făcut ca în scurt timp să fie adoptate o serie de măsuri impopulare: fixarea unei norme zilnice de 250 de

---

* Muzeograf, Secția Istorie, M.N.I.R.

¹ *Istoria României în date*, București, 2003, p. 487.

grame de pâine, restricții severe la consumul de carne și alte produse alimentare, precum și la utilizarea curentului electric².

Prin semnarea la 10 februarie 1947 a Tratatului de Pace de la Paris, România se obliga să plătească Uniunii Sovietice reparații în valoare de 300.000.000 dolari, în produse³. Această prevedere a făcut ca în realitate suma plătită să fie de 6 ori mai mare decât cea fixată inițial⁴. În vara anului 1947, economia țării nu mai reprezenta decât 48% din nivelul antebelic, iar nivelulul de trai al populației a scăzut la 50% față de cel din perioada războiului⁵. În condițiile unei inflații galopante, leul se deprecia continuu ajungând ca 1 dolar să valoreze 900.000 lei⁶.

Comuniștii afirmau că regimul instaurat la 6 martie 1945 a adus populației independență, suveranitatea și dreptul de a dispune liber de propria soartă.

În timp ce în multe regiuni din țară criza de alimente devenea cronică și mulți oameni mureau de foame, oficialitățile organizau mitinguri și adunări populare în care se înfiera viaa grea din perioada interbelică prezentându-se perspectivele luminoase oferite de noua conducere.

În alte țări aflate sub ocupație sovietică se confruntau cu uriașe dificultăți economice. În Cehoslovacia de exemplu, datorită expulzării a circa 3.000.000 de etnici germani, regiuni întregi au rămas nelucrate, producția agricolă fiind grav amenințată⁷.

Pentru a ajuta Cehoslovacia, Uniunea Sovietică a avizat începerea unor tratative separate cu Bulgaria și România în vederea exportării pe o perioadă determinată a mii de muncitori agricoli. Ca urmare, o delegație cehoslovacă a sosit la București și a început tratative cu o delegație română formată din reprezentanți ai Ministerului Muncii și Asigurărilor Sociale, Ministerului Economiei Naționale, Ministerului Agriculturii și Domeniilor și a Confederației Generale a Muncii⁸.

Începând de la începutul discuțiilor, partea română a făcut precizarea că „noi nu înțelegem să trimitem forțe de muncă brut în Cehoslovacia ci înțelegem să trimitem oameni care să se specializeze în diferite ramuri ale agriculturii intensive”⁹. După câteva luni de discuții, s-a ajuns la un acord care, în linii mari, avea următoarele prevederi:

- Guvernul Regal Român consimțea să sprijine trimiterea unui număr de cel mult 15.000 lucrători care să fie folosiți numai în agricultură, creșterea vitelor, pomicultură, viticultură și grădinarie.

² *Ibidem*, p. 486, 488, 489.

³ *Ibidem*, p. 489.

⁴ Victor Frunz, *Istoria stalinismului în România*, București, 1990, p. 380.

⁵ *România. Viaa politică în documente. 1947*, București, 1994, p. 161 și Ghiță Ionescu, *Comunismul în România*, București, 1994, p. 168.

⁶ *România. Viaa politică în documente. 1947*, p. 151.

⁷ A.N.I.C., fond *Președinția Consiliului de Miniștri, Stenograme*, dosar 1/1947, f. 176.

⁸ *Ibidem*, f. 161.

⁹ *Ibidem*, f. 162.

- Recrutarea muncitorilor se va face de partea română, iar plasarea lor se va face de autoritățile cehoslovace.
- Condițiile de transport, cazare, întreținere și de transfer al banilor vor fi stabilite ulterior printr-un protocol.
- Contractele de muncă se vor încheia individual cu fiecare angajat în parte în 4 exemplare.
- Salariile vor fi fie în bani fie în produse și vor avea o valoare egală cu cea cuvenită muncitorilor cehoslovaci.
- Lucrătorilor români li se vor face asigurări de boală, accident și invaliditate.
- În cazul apariției unor incidente, românii se vor adresa la început autorităților cehoslovace, iar dacă problema nu este rezolvată ea va fi transferată unei comisii mixte de arbitraj.
- Dacă acest acord nu va fi reziliat de una din părți cu cel puțin 3 luni înainte de expirare, el se va reînnoi automat și pentru anul următor¹⁰.

Înedină de guvern din 23 ianuarie 1947, ministrul Muncii și Asigurărilor Sociale, Lothar Rădceanu, a prezentat acest acord susținând adoptarea lui¹¹. În cadrul discuțiilor care au urmat, același ministru a afirmat că trimiterea a 15.000 lucrători în străinătate „nu contează în economia statului român, care are mari greutăți cu aprovizionarea populației”. Acordul era considerat drept avantajos deoarece românii își vor însuși metodele agricole avansate din Cehoslovacia urmând ca apoi să le aplice în propriile gospodării. Sunt luate în calcul și economiile bănești pe care aceștia le vor transfera în țară „care sunt de înut în seamă”¹².

Ministrul liberal al Lucrărilor Publice, Gheorghe Vântu, a exprimat rezerve, considerând că „având în vedere necesitățile economice ale României exportul de brațe de muncă nu este indicat”¹³.

În replică, ministrul Agriculturii și Domeniilor, Traian Șuvulescu, a afirmat că în agricultura română este un surplus de brațe de muncă. El a fost susținut de Emil Bodnăraș care a afirmat că „mii de țărani din Bucovina pleacă în Vechiul regat pentru muncă”¹⁴.

Miniștrii mai discută despre faptul că muncitorii români nu ar trebui să aibă bani pentru a cumpăra obiectele de lux pe care le vor vedea în magazinele din Cehoslovacia. Aducerea unor astfel de produse în țară ar crea o imagine negativă guvernului și de aceea s-a luat hotărârea ca banii economisiți să fie transferați în România printr-un cont al B.N.R.

---

¹⁰ *Ibidem*, f. 162-166.

¹¹ *Ibidem*, f. 167.

¹² *Ibidem*, f. 168.

¹³ *Ibidem*, f. 173.

¹⁴ *Ibidem*, f. 178.

În finalul discuțiilor a luat cuvântul Petru Groza care a impus aprobarea acordului, deoarece partea cehoslovacă a făcut mari presiuni asupra României „, i noi suntem obligați să dăm ajutor fiindcă avem nevoie de Cehoslovacia”¹⁵.

În urma acestui aviz, Ministerul Muncii și Asigurărilor Sociale a fost înscăunat să se ocupe de punerea în practică a prevederilor care priveau partea română. O primă măsură a fost emiterea unei circulare către toate prefecturile potrivit căreia se puteau înscrie pentru a pleca la muncă numai cetățenii din „regiunile bântuite de secetă din Moldova, Bucovina, două județe din Ardeal și două din Oltenia”¹⁶. O comisie de triere a cererilor urma să se constituie și să desfășoare activitatea la Bacău. Un rol important în activitatea acestei comisii îl avea reprezentantul Direcției Generale a Poliției care urma să aibă cuvântul decisiv în aprobarea fiecărei plecări în parte.

La 7 mai 1947 Avram Bunaciu, secretar de stat în Ministerul Afacerilor Interne, trimitea o notă prin care solicita ca Ministerul Muncii și Asigurărilor Sociale să verifice foarte bine toate cererile de plecare. De asemenea, Direcția Generală a Poliției trebuia să analizeze și ea fiecare solicitare și să excludă toate persoanele ostile regimului, precum ofițerii deblocați, cei cu atitudine antiguvernamentală, fasciști, legionarii și persoanele urmărite pentru activitate politică¹⁷.

Câteva zile mai târziu o notă informativă a Ministerului de Interne atrăgea atenția instituțiilor din subordine că după toate probabilitățile mulți „intelectuali din partidele reacționare”, ofițeri deblocați, funcționari publici dar și ofițeri activi intenționează să se înscrie pentru a pleca la muncă în Cehoslovacia. Scopul final era, potrivit acestui document, de a trece în zona ocupată de americani și de a organiza acolo o armată de rezistență față de guvernul de la București¹⁸. Această atenționare este repetată din nou pe 20 mai, când cele 12 Inspectorate Regionale de Poliție primesc o adresă de la Direcția Generală a Poliției în care se cerea să fie depistate „elementele dăunătoase care vor încerca să se strecoare pe liste pentru a pleca din țară”¹⁹. Se mai cerea identificarea celor cu antecedente politice dar nu se pomenea nimic de cei cu probleme de drept comun.

În Biroul 2 Contrainformații din Armată trebuia să pună umărul în vederea depistării și respingerii solicitărilor de plecare din țară a persoanelor ostile²⁰.

Se pare că aceste temeri ale regimului comunist erau reale, deoarece din teritoriul încep să fie primite rapoarte destul de alarmante. Astfel, de la Oradea se anunță că numeroși militari disponibilizați au plecat la București pentru a se înscrie pe listele de plecare „cu toții intenționând să ajungă în zona anglo-americană

¹⁵ *Ibidem*, f. 176.

¹⁶ A.N.I.C., fond *Direcția Generală a Poliției*, dosar 11/1947, f. 17.

¹⁷ *Ibidem*, f. 3.

¹⁸ *Ibidem*, f. 2.

¹⁹ *Ibidem*, f. 4.

²⁰ *Ibidem*, f. 5.

pentru a se înrola în armată”²¹. Era dat în acest sens exemplul plutonierului major Victor Groza din Regimentul 10 Grăniceri²².

Periodic Inspectoratele Regionale de Poliție trimiteau la București rapoarte privind situația înscrierilor. Astfel, la 31 mai se raporta că la Ploiești mai multe persoane au dorit să fie înregistrate, dar nu au fost acceptate, deoarece nu se primiseră încă normativele necesare²³.

Odată cu primirea acestora, în diferite reședințe de județe la sediile Inspectoratelor de Muncă au început să se întocmească liste cu cei doritori să plece în Cehoslovacia. Listele cuprindeau în mod obligatoriu pe lângă nume, adresă și profesie, rubrici în care erau trecute antecedentele penale, apartenența politică, avizul poliției din localitatea de reședință și aprobarea finală a Inspectoratului General al Poliției. La Buzău s-au înscris la început 18 persoane din care 17 erau agricultori. Nici unul nu era membru al unui partid politic și toate solicitările au fost aprobate²⁴. La fel s-a întâmplat și cu cele 49 de cereri din Giurgiu. De menționat aici este faptul că aproape toți cei înscriși fuseseră politici, 39 fiind membri P.S.D. și 6 fiind membri P.C.R.²⁵. O curiozitate a fost la Târgoviște, unde toate cele 240 de cereri ale țăranilor din Pucioasa au fost respinse pe motiv că localitatea nu era afectată de secetă²⁶. Până în prima decadă a lunii iunie, în București, Brașov sau Timișoara nu s-a depus nici o cerere. La Suceava s-au înscris mai mulți membri ai unor partide de opoziție precum și foști funcționari publici. În urma cercetărilor s-a stabilit că aceștia nu au folosit nume sau acte false așa cum bănuiau inițial autoritățile²⁷. Toate aceste persoane au fost respinse de Direcția Generală a Poliției.

În acest timp, la Bacău își desfășura activitatea comisia cehoslovacă însărcinată cu recrutarea și asigurarea transportului muncitorilor români. Membrii acestei comisii au început să facă frecvente deplasări în diferite orașe din Moldova, răsândind manifeste, afișe și fluturări în orașe precum Galați, Focșani, Fălcieni și Suceava, prin care îndemneau oamenii să se înscrie pentru a pleca în străinătate.

În momentul în care numărul înscrierilor aprobate s-a apropiat de 1000 s-a constituit un prim lot de muncitori agricoli care urmau să plece în Cehoslovacia. Evenimentul a fost marcat prin organizarea unei festivități la Bacău în data de 18 iunie în localul colii de Ofițeri de Rezervă. Ceremonia s-a desfășurat în prezența ambasadorului cehoslovac la București, I. Kraus, a prefectului D.D. Ionescu și a generalului Dimitriu, comandantul Corpului 4 Armate. În discursurile rostite, oficialitățile române au subliniat beneficiile pe care le vor avea cei plecați la

²¹ *Ibidem*, f. 8.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*, f. 10.

²⁴ *Ibidem*, f. 11.

²⁵ *Ibidem*, f. 12.

²⁶ *Ibidem*, f. 17.

²⁷ *Ibidem*, f. 23.

munc , precum i faptul c experien a agricol avansat pe care o vor deprinde acolo va putea fi valorificat la întoarcerea în ar . În încheierea manifest rii, s-a cântat Imnul Regal i Imnul cehoslovac²⁸.

Urm torul lot s-a constituit în urma verific rii i centraliz rii dosarelor din jude ele Cluj, Satu Mare, Maramure i Bihor. La 15 iulie un tren format din 56 de vagoane cu muncitori, escorta i de solda i i feroviari p r se te România²⁹.

Legiunea de jandarmi din Tulcea, adunând solicit rile din comunele Mahmudia, Slava Cerchez , Mihail Kog Iniceanu, Samova i Chilia Veche, trimite la Bucure ti o list cu 265 de persoane toate având aviz favorabil³⁰. Peste 90% din ace tia erau înscri i în Blocul Partidelor Democratice³¹. Cei din Dobrogea, împreun cu agricultorii din câteva jude e din Moldova, constituie al III-lea lot format din 1087 persoane care a p r sit ara în data de 19 august³².

Rapoartele inspectoratelor teritoriale subliniau c to i cei care au plecat „au f cut acest lucru datorit secetei i a lipsurilor alimentare”³³.

La sfâr itul lunii septembrie, la Bac u se organizeaz un nou transport compus din 1165 de oameni³⁴. Cei mai mul i erau din Moldova dar în liste apar i câteva zeci de agricultori din Ilfov, Prahova, Dâmbovi a i Vla ca.

În total în perioada 18 iunie 1 octombrie s-au dus s munceasc în str in tate 7893 de oameni³⁵.

Tenta ia unui salariu mult mai bun, a unor condi ii de munc civilizate i posibilitatea de a ajunge în zona liber a f cut ca un num r din ce în ce mai mare de muncitori s reu easc s ajung în Cehoslovacia. Acest fapt a determinat i apari ia unor grave disfunc ii în diferite întreprinderi române ti. Sindicatul din Cugir trimite la Bucure ti o adres în care sublinia c numero i muncitori din uzin s-au dat drept agricultori i cu sprijinul unui personaj dubios din comisia de triere de la Bac u au reu it s ajung în str in tate³⁶. Situa ia de la Cugir stârnete îngrijorarea Ministrului Economiei Na ionale i ca urmare, Direc ia Poli iei de Siguran ia m suri hot râte pentru blocarea fenomenului. Se apeleaz la sprijinul organelor de poli ie din Cehoslovacia care reu esc s depisteze 45 de muncitori speciali ti din Cugir. Ace tia au fost interna i într-un lag r i ulterior au fost repatria i³⁷.

²⁸ *Ibidem*, f. 24.

²⁹ *Ibidem*, f. 35.

³⁰ *Ibidem*, f. 40-44.

³¹ *Ibidem*, f. 44.

³² *Ibidem*, f. 62.

³³ *Ibidem*, f. 63-64.

³⁴ *Ibidem*, f. 67.

³⁵ *Ibidem*, f. 92.

³⁶ *Ibidem*, f. 97.

³⁷ *Ibidem*, f. 99.

Odată ajuns în Cehoslovacia lucrătorii români au fost preluați, conform acordului, de autoritățile locale, care i-au repartizat la ferme de stat sau particulare. Mulți din cei ajunși în sistemul privat au fost puși să presteze muncă brută, nerespectându-se multe din prevederile inițiale. Unii dintre români s-au adresat comisiilor de arbitraj dar fără nici un rezultat. În această situație unul din cei nemulumiți, muncitorul Petre Buiduiac se adresează direct lui Petru Groza cerând ca acesta să dispună trimiterea unei comisii de anchetă care să analizeze situația din localitatea Vrbne³⁸. În principal, semnatarul scrisorii reclama faptul că românii sunt mai prost plătiți decât cei cehi sau bulgari primind numai 800 de coroane pe lună. Se mai afirma de asemenea că orele suplimentare nu erau plătite și că nu aveau dreptul la rații suplimentare de alimente la fel ca ceilalți³⁹. În familiile celor plecați încep să reclame faptul că nu primeau banii trimiși de mai multe luni din Cehoslovacia⁴⁰.

Unii din cei nemulumiți au început încă din toamna anului 1947 să se reîntoarcă în țară trecând fraudulos granița. Un prim caz a fost semnalat de Inspectoratul Regional de Poliție Oradea la 25 noiembrie, când 5 români au fost reținuți pentru trecerea ilegală a frontierei. Aceștia au declarat că au plecat de la locul de muncă deoarece nu au fost respectate promisiunile contractuale⁴¹. Siguranța din Constanța semnală faptul că doi frați din Slobozia care plecaseră în Cehoslovacia pe 3 iulie au revenit ilegal în țară la 20 noiembrie⁴². Interogați, ei și-au motivat gestul prin faptul că familiile lor nu au primit banii trimiși, iar autoritățile din țară nu le-au acordat nici un sprijin. Cei doi au mai declarat că au fost mulumiți de condițiile de muncă precum și de salariul de 800 de coroane. În timpul anchetei de la Siguranța aceștia au spus că au trimis familiilor bani prin intermediul Băncii Naționale din Praga care i-a trimis în România. Însă aici, din cauza stabilizării monetare, Banca Națională a suspendat plățile⁴³. O altă problemă care a dat bătăie de cap autorităților era legată de stabilirea modului în care cei doi au reușit să intre în țară ocolind punctele de frontieră, păstrându-și astfel în posesie paapoartele⁴⁴.

Din analizele făcute de Direcția Generală a Securității Statului reiese faptul că numai o mică parte a celor nemulumiți se reîntorceau în România, cei mai mulți plecând în alte țări.

La 18 februarie 1948, au sosit la Arad 9 muncitori bolnavi care fuseseră aplecați luni în Cehoslovacia⁴⁵. Din discuțiile purtate cu ofițerii de la Siguranța

---

³⁸ *Ibidem*, f. 87.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 90.

⁴¹ *Ibidem*, f. 103.

⁴² *Ibidem*, f. 106.

⁴³ *Ibidem*, f. 108.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 111.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 113.

reie it c înainte de semnarea contractului ei au fost supu i unui am nun it control medical fiind g si i cu to ii perfect s n to i. Unul dintre ace tia, Ioan Pârvulescu în vârst de 30 de ani, din Bucure ti, membru P.C.R., spune c s-a îmboln vit de reumatism din cauza proastelor condi ii existente⁴⁶. Împreun cu Stelian Chiriac care s-a îmboln vit de T.B.C. el a fost cazat în bar cile unui fost lag r german, cu igrasie i f r c ldur⁴⁷. Pârvulescu a fost repartizat s lucreze la reconstruc ia unei uzine în localitatea Peciscan, iar apoi la o ferm . Aici, de i în contract se specifica c trebuie s primeasc 600 de coroane pe lun , în realitate a primit numai 12 coroane⁴⁸. Deosebit de proast era alimenta ia care diminea a consta din cafea f r pâine, la prânz ciorb de cartofi i seara aceia i ciorb⁴⁹. Cine protesta era luat de organele poli iene ti i internat trei luni în lag r unde condi iile erau i mai rele. Un alt român din acest grup i-a pierdut piciorul în urma unei opera ii nereu ite. To i cei 9 repatria i au dat declara ii scrise în acest sens.

Citind coresponden a trimis în ar de muncitorii români, organele de supraveghere au putut afla de inten ia de a pleca în America a unora dintre ace tia. Astfel, Siguran a din Ploie ti a interceptat o scrisoare a lui Ion Dan din comuna Aluni , în care afirma c „la toamn v trimit ceva dolari, ce crede i s fac gestul acesta?”⁵⁰.

Sosite pe diferite canale, tirile negative privind situa ia muncitorilor români din Cehoslovacia au determinat autorit ile române s trimit la fa a locului o comisie care s cerceteze modul de respectare a acordului între cele dou ri⁵¹. Cele constatate au fost analizate în cadrul edin ei de guvern din 13 februarie 1948⁵².

Ministrul Muncii, Lothar R d ceanu, spune c Acordul cu Cehoslovacia încheiat în urm cu un an a fost un gest de bun voin al statului român care a considerat c este necesar s acorde ajutor acelei ri „care avea urgent nevoie de bra e de munc ”⁵³. Partea român a considerat c cei care vor lucra acolo î i vor îmbun t i cuno tin ele în ce prive te agricultura intensiv . În realitate, conform raportului comisiei s-a constatat c muncitorii români „nu se specializeaz i sunt foarte prost trata i”⁵⁴. În discu ii intervine i ministrul Agriculturii care spune c a investigat i el situa ia i a aflat c „oamenii no tri îndur acolo o adev rat mizerie, pe lâng faptul c fac numai hamalâc”⁵⁵. Aflând c partea cehoslovac

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ *Ibidem*, f. 117.

⁵¹ A.N.I.C., fond *Pre edin ia Consiliului de Mini tri*, *Stenograme*, dosar 2/1948, f. 25.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Ibidem*, f. 26.

⁵⁵ *Ibidem*.

solicite trimiterea de noi muncitori, pentru a se ajunge la numărul de 15.000, Gheorghiu-Dej se împotrivesc spunând „de ce să trimitem noi slugi peste grani”⁵⁶. Ana Pauker, ministrul de Externe, afirmă că numai o mică parte din cei 8000 de muncitori români au ajuns să lucreze în gospodăriile colective din regiunea sudet unde sunt bine tratați și învață agricultura modernă, cei mai mulți lucrând însă „în gospodăriile chiaburilor”⁵⁷.

În concluzie, primul ministru decide neprelungirea acordului, datorită nerespectării contractului de către partea cehoslovacă și acordarea dreptului muncitorilor români de a se întoarce acasă. Luând nota de faptul că circa 1000 dintre aceștia sunt bine tratați și au salariul conform cu contractul, guvernul consideră că aceștia, dacă doresc, pot să-și prelungească șederea cu încă un an⁵⁸.

Deși în aceste discuții miniștrii manifestau în aparență înclinații diferite față de problemele oamenilor nevoiași și plecași să muncească în străinătate, în realitate, atunci când aceștia încep să se întoarcă în țară, organele statului încep să le aplice proceduri umilitoare și uneori chiar represive.

Astfel, un grup de 107 persoane care au intrat pe la Curtici în data de 29 iunie 1948 este supus timp de mai multe zile unei îndelungate proceduri de identificare⁵⁹. În acest timp, oamenii au fost cazați în condiții deosebit de proaste în localul unui liceu, iar pentru hrană nu s-au alocat fonduri. Procedura dură a avut ca rezultat, deoarece contractele individuale de muncă se aflau la București la Ministerul Muncii nu s-a îngrijit de trimiterea lor la frontieră. Cercetarea amănunțită a documentelor era făcută în disprețul oamenilor „numai de un ofițer de Siguranță și 4 gardieni care îi pzeau pe muncitori”⁶⁰. Organele locale, dându-și seama de condițiile grele care îi așteptau pe românii ce urmau să se întoarcă în țară, propun autorităților centrale o serie de măsuri vizând asigurarea unor condiții mai bune de cazare și organizarea procedurilor de admitere. După un timp, guvernul a decis urărirea situației repatriiilor prin stabilirea punctului de intrare în țară la Episcopia Bihor și asigurarea unor condiții mai bune de cazare la Oradea⁶¹.

O situație aparte a fost semnalată în cazul unui grup de 26 de persoane care având încheiat un contract până în data de 1 decembrie 1949 au încercat să intre în țară la 20 septembrie⁶². Cu toate acestea au prezentat acte de bună purtare din partea autorităților cehoslovace și au spus că în anul 1948 li s-au făcut noi contracte de muncă care au expirat la 1 august 1949, Securitatea Poporului din Oradea a dispus arestarea lor. În urma anchetelor a rezultat că Legația română din Praga a aprobat verbal reîntoarcerea muncitorilor. ținând cont de realitate, precum și de faptul că în

⁵⁶ *Ibidem*, f. 27.

⁵⁷ *Ibidem*, f. 28.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ A.N.I.C., fond *Dirac ia Generală a Poliției*, dosar 11/1947, f. 122.

⁶⁰ *Ibidem*, f. 123.

⁶¹ *Ibidem*, f. 124.

⁶² *Ibidem*, f. 146.

grup se aflau și 5 copii cu vârste cuprinse între o lună și 5 ani, organele de Securitate propun forurilor superioare din București eliberarea lor⁶³. După ce sunt verificați dacă nu cumva au încercat să treacă în Germania, după aproape o lună petrecut în arest ei sunt eliberați⁶⁴.

Securitatea ținea sub o atentă supraveghere pe muncitorii români aflați în Cehoslovacia, fiind interesat mai ales de cei care intenționau să fugă în Occident sau de cei care desfășurau propagandă ostilă regimului comunist.

Dacă cumva unii dintre aceștia se reîntorceau în țară erau arestați imediat chiar la punctul de frontieră. Alții sunt prinși de grănicerii cehoslovaci pe când încercau să treacă în Germania și predați grănicerilor români. Repatrierile lucrătorilor români continuă în cursul anului 1950. Acum formalitățile sunt mai bine organizate prin constituirea unei Comisii centrale de repatriere condusă de generalul T. Petric⁶⁵. Acesta a fost înscăunat special de Alexandru Nicolsky să se ocupe personal de grupurile care se reîntorceau în țară. Fiecărui cetățean îi se întocmea o fișă individuală care era trimisă organelor de Securitate din localitatea de domiciliu. Aici el era înțut sub urmărire politică timp de 6 luni⁶⁶.

Exportul a circa 8000 de lucrători agricoli în Cehoslovacia s-a efectuat într-o perioadă deosebit de grea, în care foametea și represiunea politică au împins mulți români să-și caute salvarea în altă țară. Atunci când unii din cei care plecaseră au început să se întoarcă acasă, datorită relelor tratamente la care erau supuși sau datorită faptului că familiile nu primeau banii trimiși, autoritățile române au trecut la persecutarea acestora la punctele de frontieră.

---

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ *Ibidem*, f. 147.

⁶⁵ *Ibidem*, f. 164.

⁶⁶ *Ibidem*, f. 212.

**LA NOU ZECI DE ANI DE LA DISPARIȚIA PROFESORULUI
ALEXANDRU A. SUTZU**

**90 YEARS FROM THE DISAPPEARANCE OF THE PROF.
ALEXANDRU A. SUTZU**

Radu Negrescu-Sutu*

Abstract

In December 9th 2009 the Romanian Academy – the medical science branch and the „Francisc I. Rainer” Anthropology Institute organized a commemorative scientific symposium “90 years from the disappearance of Alexandru Sutz, founder of the Romanian psychiatry”.

The personalities within the Romanian culture who paid homage to Alexandru Sutz, founder of the Romanian psychiatry, are the following:

Acad. Eugen SIMION, Acad. Constantin B L CEANU-STOLNICI, Prof. Univ. Dr. Dan PRELIPCEANU, Prof. Univ. Dr. Dan DERMENGIU, Prof. Univ. Dr. Nicolae C. MARCU, Prof. Univ. Dr. Radu IFTIMOVICI, Conf. Univ. Dr. Octavian BUDA, Radu NEGRESCU-SUTU (Paris)

Radu Negrescu, one of his heirs, was invited to give a paper that he kindly offered us to be published in this volume.

Key words: Alexandru Sutz, Romanian Academy, psychiatry (as medicine branch)

„Onorat auditoriu¹,

Am primit, cu deosebit emoție, vestea organizării, la propunerea Domnului dr. Valentin V. Toma, a unei sesiuni comemorative „Alexandru Sutz”, la nou zeci de ani de la dispariția acestuia, sub egida Academiei române, al cărei membru corespondent strămoșul meu a fost. Domnia sa m-a invitat să redactez, cu acest prilej, un succint raport de prezentare a familiei profesorului Sutz, în calitate de membru al acestei familii și autor, acum câțiva ani, al unui studiu genealogic al Casei Sutu.

Invitația Domnului Toma mă onorează, însă competența mea este limitată, lumea medicală nefiindu-mi familiar, astfel că mă voi abține de la orice fel de

---

* Scriitor și jurnalist, Franța.

¹ Comunicare prezentată la Sesiunea științifică Comemorativă „90 de ani de la dispariția fondatorului psihiatriei românești Alexandru Sutz (1837-1919)”.

considera ii de specialitate. V mul umesc anticipat pentru binevoitoarea Dumneavoastr îng duin .

Dup cum Domniile voastre cunosc cu siguran , familia Su u este originar din Souli, în Epir, unde purta ini ial numele de Dracu (Drakos), datorit unui armatoloi, sau klephti, un comandant militar care, în revoltele contra turcilor din 1578-1585, se luptase „ca un diavol”, sco ând tot felul de strig te r zboinice, care de care mai însp imânt toare, pentru a- i înfrico a du manii. Drakos era o mare familie, înrudit îndeaproape cu familiile Dragais, Drakotsis, Drivastini sau Drakysis, din care descindea mama ultimului împ rat al Bizan ului, Constantin XI Paleolog Dragases.

O ramur a familiei Su u tr ia îns , cu un veac înainte, la Constantinopol, de unde a fugit în momentul m celului din 1453 înapoi în Elada, mai precis în Epir, pentru ca ulterior s revin , readus , nu se tie dac de bun voie sau cu for a, împreun cu alte aptesprezece familii nobile grece ti precum Rosetti, Maurocordato, Vlasto i altele, de Mehmet II Fâtih (Cuceritorul), care le-a acordat imunit i, scutiri de taxe i alte privilegii.

Aceste familii, profitând de ignoran a i barbaria turcilor, ajung s ocupe cele mai importante func ii în administra ia Imperiului otoman, culminând cu cele de Mare Logof t al Patriarhiei, de Mare Dragoman al Flotei (un fel de Sub-secretar de Stat pentru Marin , de Mare Dragoman al Sublimei Por i (un fel de Cancelar al Imperiului otoman) i de voievod hegemon în Moldova i ara româneasc .

Principii fanario i erau în general n scu i i crescui la Constantinopol i c s tori i cu domni e tot fanariote, pe criterii de alian e între cele unsprezece puternice familii grece ti i române ti din Fanar, care aveau ambi ii voievodale. Îns , odat ajun i în scaunul principatelor, ace tia au c utat s - i c s toreasc copiii cu români, pentru a se înrudi cu vechile familii boiere ti de la noi, pe vremea aceea înc foarte bogate i puternice, i pentru a putea deveni proprietari de p mânturi, lucru care le era refuzat ca str ini.

Având o viziune de viitor, principii fanario i nu se gândeau numai la ziua de azi, care era nesigur , ci o preg teau deja pe cea de mâine, a genera iilor viitoare. Copiii copiilor lor au devenit astfel boieri români, prin c s toriile Su ule tilor cu membri ai vechilor familii române ti Bal , Bogdan, B leanu, Duca, Dudescu, Greceanu, Miclescu, Obedeanu, Racovi , Stroici, Sturdza ori chiar Cantacuzino i Ghika, acestea fiind deja împ mântenite.

Îns domnii fanario i erau greci i domneau într-o ar str in , pentru care nu puteau nutri acelea i sentimente ca i pentru patria lor elen , domnia însemnând pentru ei doar îndeplinirea unor func ii de înal i demnitari, de bey ai Imperiului otoman. Se poate îns considera c principii fanario i, domnind în ambele ri, au contribuit la o apropiere institu ional a celor dou principate, facilitând astfel viitoarea unire din 1859.

Alexandru i Mihail Su u au fost ultimii domni fanario i din Moldova i Valahia, dup care, nemaivând încredere în principii greci, Poarta a avut fasta inspira ie de a reinstaura domniile p mântene.

În afara celor trei domnitori fanario i cunoscu i de Domniile voastre, în afar de cei cinci Mari Dragomani, un Mare Logof t al Patriarhiei de la Constantinopol, un Mare Skevophilax (un fel de Ministru de Finan e al Patriarhiei), un Mare Chartophilax etc., familia Su u a dat numeroase personalit i patriei elene, dar i României, prin urma ii fanario ilor care au r mas la noi, s'au împ mântenit i au devenit români, precum a fost cazul doctorului Alexandru Sutz. N scut în anul 1837, în Bucure ti, acesta era nepotul de fiu al dragomanului Gheorghe Su u, care era fratele domnitorului Alexandru Su u i nepot al domnitorului Mihai I Su u.

Aceast familie a îmbinat în egal m sur tradi ia armelor cu cea literar sau tiintific i prof. Alexandru Sutz vine s completeze o lung list de personalit i.

Domnitorii Mihai Constantin Su u, Alexandru Neculai Su u i Mihalache Grigore Su u, fuseser , înainte de a domni, Mari Dragomani ai Por ii de la arigrad, deci oameni care st pâneau la perfec ie limbile diplomatice ale timpului.

Gheorghe Neculai Su u, fratele domnitorului Alexandru, zis i „Dragomanaki”, bunicul doctorului alienist Alexandru Sutz, a fost, în afar de dragoman, un om de litere, poet, dramaturg i un muzicolog renumit al vremii, autor, printre altele, al unui tratat de muzic turco-persan .

Beizadeaua Ioan Alexandru Su u era un savant, fondatorul economiei sociale elene i al catedrei de plutologie, decan al Universit ii din Atena.

Beizadeaua Neculai Alexandru Su u, Mare Logof t în Moldova sub patru domnitori, a fost primul economist i statistician român, ctitor i rafinat om de litere.

Fra ii Alexandru i Panayotis Su u au fost doi mari poe i na ionali ai Greciei, în timp ce sora lor, Ecaterina, era o distins literat a epocii. Am omis în mod deliberat prezentarea personalit ilor militare ale acestei familii, de i mul i Su e ti au fost eroi ai neamului elen, evocarea lor fiind mai potrivit poate în cadrul unei comemor ri la Academia militar ! Voi aminti totu i poemul lui Alexandru Rizo-Rangavis, dedicat eroului eterist Dimitrie Su u, fratele celor doi poe i, c zut pe câmpul de onoare în lupta de la Dr g ani, poem care se încheie cu emo ionantele versuri: **„Mourir pour sa patrie, c'est vivre dans l'éternité!”**.

Beizadeaua Ioan Mihail Su u, c s torit cu Ecaterina Obreskoff, protectoarea lui Chopin, a fost un diplomat i ministru grec dotat cu un înalt sim al datoriei i patriotismului, mo tenit de la ilustrul s u p rinte, care i-a sacrificat tronul si averea personal pentru cauza eliber rii patriei sale elene.

Alexandru G. Su u era un filantrop grec i numismat de valoare, iar Alexandru A. Su u, fiul s u, a fost donatorul Pinacotecii na ionale din Atena, care îi poart numele.

Mihail C. Su u, inginer, arheolog i numismat celebru, care la vârsta de nou zeci de ani înc mai în ea conferin e savante la Paris, a fost guvernator al B ncii Na ionale i membru al Academiei române în 1909.

Alexandru A. Sutzu, membru al Academiei române în 1888, pe care, prin bun voin a Domniilor voastre, îl comemor m ast zi, a fost fondatorul colii de psihiatrie român , primul psihiatru român, primul profesor universitar român de psihiatrie, primul autor de lucr ri tiin ifice de specialitate, primul organizator al asisten ei moderne a bolnavilor psihici, pionier al psihosomaticii i promotor al legisla iei psihiatrice moderne în România.

Fiul s u, numit tot Alexandru, era doctor în medicin , profesor al Universit ilor din Bucure ti i Cluj, membru al Societ ilor de Antropologie, Psihiatrie i Medico-psihologice din Paris, directorul ospiciului de aliena i „Caritatea” din Bucure ti fondat de tat l s u. Am avut pl cerea s -i cunosc pe doi din copiii acestuia, fiul Alexandru, un distins jurist, fost de inut politic anticomunist, i fiica Alexandra, inginer chimist de reputa ie mondial , exilat în Italia.

Alexandru Grigore Su u, junimistul i protectorul poetului Eminescu, c ruia i-a tradus poemele în limba francez , Rudolf Alexandru Su u, fiul s u i bunicul meu, publicistul ie ean îndr gostit de „Ia ii de odinioar ”, pianista Rodica Rudolf Su u, pe care cu siguran mul i dintre Domniile voastre i-o reamintesc, i mul i al ii, au fost rudele apropiate ale celui pe care avem ast zi onoarea i datoria de a-l comemora.

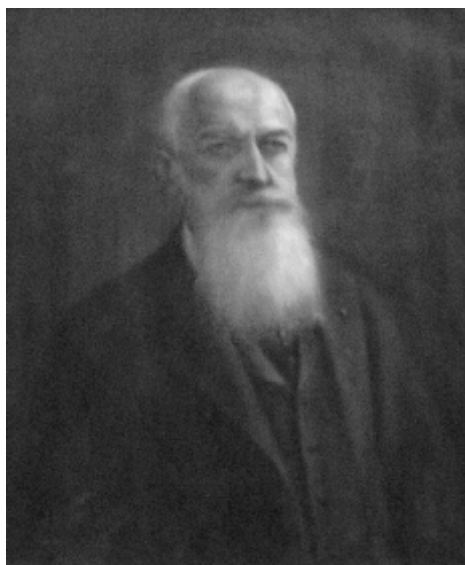
Ace tia au fost, în linii mari, membrii de vaz ai familiei Su u. Îi mul umesc Domnului dr. Toma, c ruia i-am admirat documentarea i redactarea savant a lucr rii despre profesorul Sutzu, pentru amabila sa invita ie, care mi-a permis s v prezint mediul familiar care a dus la apari ia i afirmarea uneia dintre personalit ile remarcabile ale medicinei române ti. Mul umesc, de asemeni, onoratului auditoriu al acestei auguste Institu ii, pentru binevoitoarea aten ie acordat ast zi acestei prezent ri”.

ACADEMIA ROMANA
SECTIA DE STIINTE MEDICALE SI INSTITUTUL DE ANTROPOLOGIE
„FRANCISC I. RAINER”

SESIUNE TIIN IFIC COMEMORATIV :

90 de ani de la dispari ia fondatorului psihiatriei române ti
ALEXANDRU SUTZU (1837-1919)
- membru corespondent al Academiei Române -

ORGANIZATORI: Acad. Constantin POPA
Dr. Valentin-Veron TOMA

INVITA I:

- Acad. Eugen SIMION
- Acad. Constantin B L CEANU-STOLNICI
- Prof. Univ. Dr. Dan PRELIPCEANU
- Prof. Univ. Dr. Dan DERMENGIU
- Prof. Univ. Dr. Nicolae C. MARCU

- **Prof. Univ. Dr. Radu IFTIMOVICI**
- **Conf. Univ. Dr. Octavian BUDA**
- **Radu NEGRESCU-SUŢU** (Paris)

LANSARE DE CARTE:

Sesiunea tiinţifică va fi urmată de lansarea ediţiei a doua a tratatului lui Alexandru Sutu: **ALIENATUL ÎN FAŢA SOCIETĂŢII AŢIINŢEI**, publicat de Editura Academiei Române (2009), sub îngrijirea Dr. Valentin-Veron TOMA (prima ediţie apărută la Bucureşti în anul 1877).

Evenimentul va avea loc miercuri **9 decembrie 2009 ora 12.00** în **Sala de Consiliu** a Academiei Române

DR. SILVIU POP

Mircea-Ioan Popp*,
Alcion Benedict Popp**

Abstract

It is hard to embark on a journey of rediscovery across the generations of time for one's own family. It is however a duty of love for each and every one of us.

The cuttings from a century old newspaper, the timeless gold of a medal, and a diploma on a parchment are the artefacts that continue to transcend from this long forgotten time.

Key words: Dr. Silviu Pop, Regency, Order of the Crown of Romania.

“On this sad day, it is my duty to inform you of the passing of Dr. Silviu Pop, ex-Chief President of this High Court and ex-prosecutor of the High Court of Justice.”

“A man of great statue, he possessed some of the greatest intellectual and moral qualities; with a deep entrenched love of his own co-nationals, a strong unwavering patriotism and a fervid devotion to the call of duty; he remained true to the motherland even in times of foreign occupation.” (**fig. 1**)

These are the words spoken by the Chief President of the High Court of Satu Mare at 9 o'clock on the 20th of May 1930. On this day, the main courtroom of the courthouse is quiet, temporarily at a standstill. Magistrates, lawyers, barristers and the public fill the chambers of the court with omnipresent expressions of sadness. Words of homage reverberate throughout, as people stand. The sounds and echoes; reflections of the thoughts and memories, cemented now and forever in time by the passing of their colleague.

Dr. Silviu Pop graduated from The Faculty of Law in Cluj. His diploma, a Latin scripture written on a large sized parchment, with his name transcribed as Silvius Papp, indicative of the Hungarian influence in Romania at that time. (**fig. 2**)

My grand grandfather, Dr. Silviu Pop, worked for over two decades at the High Court of Satu Mare, initially as a public prosecutor and then as Chief Justice. His appointment as Chief Prosecutor at the High Court of Cassation and Justice

---

* Nephew of Dr. Silviu Pop, Australia.

** Great grandchildren of dr. Silviu Pop, Australia.

represented a natural career progression given his professional, personal and interpersonal qualities. During his time as a magistrate, and at all times as a Romanian citizen, his pride and patriotism remained unshaken. “Even in times of foreign occupation, when such devotion entailed a dangerous wager, he remained a better man”. These are the words spoken by the Bar Dean of Satu Mare on the 20th of May 1930 at approximately 9 o’clock, inside a tribunal hall filled with emotion.

During the first reign of HM King Mihai I of Romania (1927-1930), Silviu Pop was given the chance to become part of the Regency. He refused out of modesty. He believed the honour to be too big for him. He continued to work with passion and devotion. At the High Court of Cassation and Justice he was highly regarded and respected for his outstanding intellectual and moral qualities, as well as his steadfast resolve. He was especially admired by his colleagues for his ability to resolve difficult and lengthy cases quickly and with clarity, upholding the highest standards and the law at all times. His most distinct talent was of extracting the essence from an unfolding of events; systematically and with coherence.

He was a man of remarkable kindness, honesty and righteousness.

He often spoke with his kids in Latin...

He died of encephalitis, as antibiotics did not exist in those times.

It was his wish that after his death, he be buried under a wooden cross, like an anonymous person on the Hill of Dej; there where in his youth he would walk and play with his kids (Vasile & Lenu a) while singing: “Româna ului îi place, sus la munte, sus la munte, la izvor...”(Romanian folk song).

Perhaps before his tragic death (12 May 1930), during the time when he was awarded Order of the Crown of Romania - Commander class (**fig. 3**), he would of looked at the medal and the Romanian Crown fused within it, and in reading ‘PRIN NOI ÎN ÎNE (By ourselves)’ he would have found in these words his entire life’s calling.

fig. 1. Dr. Silviu Popp.

fig. 2. Graduated diploma from The Faculty of Law in Cluj.

fig. 3. Order of the Crown of Romania - Commander class.